

СОҚШАҚ

трошинка

№1 (108) ақпан 2024 жыл

Облыстық "Ақшақар 2024" жарысы

«Тәрбие төрт түрлі: дене, жан, ақыл тәрбиесі, сұлулықпен әдеп-құлық тәрбиесі. Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны»

Мағжан Жұмабаев

ҚҰРМЕТТІ «СОҚПАҚ-ТРОПИКА» ЖУРНАЛЫНЫҢ ОҚЫРМАНДАРЫ!

Жасөспірімдерді туристік-өлкетану және экологияны қорғауға тарту жолында педагогтар мен энтузиастардың бірлестігі болып табылатын басылым бетінде Сіздермен қауышқанымға қуаныштымын.

Журналдың туған жерімізге саяхатқа және салауатты өмір салтына деген сүйіспеншілікті тәрбиелеудегі жұмысы орасан зор. Балалар туризмі жан-жақты тұлғаны қалыптастырудың, шығармашылық қабілеттерін дамытудың және өзін-өзі ұйымдастырудың, сондай-ақ адамгершілікке және физикалық төзімділікке тәрбиелеудің кілті болып табылады.

Айта кету керек, соңғы жылдары біздің елімізде туризмге ерекше назар аударылуда, бұл туристік индустрияның негізгі тұжырымдамалық бағыттарын қамтитын ауқымды және жүйелі құжатта көрсетілген.

Қазақстанның ең қуатты орындарының бірі және біздің ұлан-байтақ жеріміздің ең қуатты тұсы – Түркістан! Түркістан – бұл тарих, көптеген ілімдердің басы, халықты біріктірудің орталығы, ата-бабаларымыздың рухы және Ұлы Жібек жолы өткен Жарқын болашақ көпірі.

Осы киелі жерімізде Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті алғаш 2019 жылы президентіміз К. Тоқаев бастамасымен іргетасы қаланғалы, жобалар мен халықаралық меморандумдарды қоса алғанда, Қазақстанның туристік әлеуетін дамыту бойынша айтарлықтай жұмыстар атқарылды.

Біздің бірлескен күш-жігеріміз елімізді туристер алдында жарқын әрі лайықты түрде таныстырып, олар үшін бай табиғи және мәдени-тарихи мұраларымызды кеңінен насихаттап, туризм болашағына жол ашатынына сенімдімін. Біздің Президентіміз ұсынған стратегиялар мен іс-шараларды іске асыру Қазақстанның туристік қалалары достастығындағы гуманитарлық кеңістікті тереңдетуге ықпал ете отырып, осы саладағы ынтымақтастықты дамытуға жаңа серпін береді. Осы орайда, біздің және сіздің ортақ мақсатымыз болып табылатын, «Қазақстан туризмі» атты «соқпақ жолымызда» журнал редакциясының кіші буын арасында атқарып келе жатқан кемел де, игі істері үшін үлкен алғысымды білдіргім келеді.

Ұстаздарымызға туризмге құмар оқушылар шеңберін кеңейтуді, ал журналдың барлық оқырмандарына ұмытылмас жаңалықтар мен туған өлкеміздің табиғатынан алар керемет әсерлерді шын жүректен тілеймін!

Түркістан Халықаралық туризм және меймандостық университетінің Академиялық және ғылыми істер жөніндегі вице-ректоры

**Адилова Культай
Ағытаевна**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ
МИНИСТРЛІГІНДЕ 01.12.2003 ЖЫЛЫ ТІРКЕЛІП,
№4482-Ж КУӘЛІГІ БЕРІЛГЕН.
24.12.2021 ЖЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ
МИНИСТРЛІГІНІҢ БУҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ
КҰРАЛДАРЫНЫҢ ЕСЕБІНЕ № КЗ40VРV00044511
ҚАЙТА ТІРКЕЛДІ.

Таралым аймағы: Қазақстан Республикасы

№1(108), ақпан 2024 жыл

МЕНШІК ИЕСІ: МКҚК «Батыс Қазақстан облысы әкімдігі
білім басқармасының балалар мен жасөспірімдер туризм
және экология облыстық орталығы» (келесіде – БҚ
ОБЖТЖЭО)

Батыс Қазақстан облысы әкімдігі білім басқармасының
қолдауымен жылына 6 рет шығады.

Журналдың негізін қалаушы:

Фомин Виктор Павлович - А.А.Остапец – Свешников
атындағы Халықаралық балалар-жасөспірімдер туризм
және өлкетану академиясының (келесіде – А.А.Остапец-
Свешников атд. ХБЖТЖЭО) академигі, п.ғ.к.

Редакциялық кеңес:

Төрайымы: **Мыңбаева Айгүл Әділгерейқызы** - Батыс
Қазақстан облыстық білім басқармасының басшысы

Шеф-редактор: **Бекқалиев Ғалым Ибатоллаұлы** – Батыс
Қазақстан облысы әкімдігі білім басқармасының балалар
мен жасөспірімдер туризм және экология облыстық
орталығының директоры (келесіде – БҚОБЖТЖЭО)

Кеңес мүшелері:

Жұмаев Мақсат Сағынтайұлы – белгілі Қазақстан
альпинисі, альпинизм бойынша Халықаралық деңгейдегі
спорт шебері, БҚО-ның құрметті азаматы

Смирнов Дмитрий Витальевич – п.ғ.д., А.А.Остапец-
Свешников атд. ХБЖТЖЭО-ның президенті

Мазбаев Орденбек Білібекұлы - п.ғ.д., А.А.Остапец-
Свешников атд. ХБЖТЖЭО-ның академигі

Никитинский Евгений Сергеевич – п.ғ.д. «Тұран-
Астана» университетінің профессоры

Абдулхаиров Абджемил Закерьянович – п.ғ.к., доцент,
А.А.Остапец-Свешников атд. ХБЖТЖЭО-ның Крым
аймақтық филиалының төрағасы

Шаяхметов Асхат Галиевич - А.А.Остапец-Свешников
атд. ХБЖТЖЭО-ның академигі

Редакция алқасы:

Г.З.Усағалиева – ОБЖТЖЭО директорының ОӘЖ
жөніндегі орынбасары

А.Б.Мукашева - ОБЖТЖЭО директорының ОТЖ
жөніндегі орынбасары

К.Е.Неталиева - ОБЖТЖЭО туризм және қауіпсіз
маршруттар бөлімінің меңгерушісі,

Р.С.Альмұханова – ОБЖТЖЭО өлкетану бөлімінің
меңгерушісі

Н.Х.Гатауов - ОБЖТЖЭО экологиялық туризм бөлімінің
меңгерушісі

Р.Е.Нұрманов - ОБЖТЖЭО спорттық бағдарлау бөлімінің
меңгерушісі

В.В.Мазуренко - ОБЖТЖЭО спорт және дене шынықтыру
бөлімінің меңгерушісі

Немірмен жұмыс жасағандар:

Қайрлиева Қ.Ж. - бас редактор

Карина Ж.М. - корректор

Қушекқалиев Ж.Н. - дизайнер, беттеу

Журнал редакциясының пікірі жарияланым авторларының
пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін.
Қолжазбалар рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Жазылым индексі

Жеке жазылушы – 75184

Мекемелер мен ұйымдар – 25184

Редакция мекен - жайы:

090004 Қазақстан Республикасы, Орал қ.,

Исатай батыр көшесі, 71/1

Тел.(7112) 52-59-42, 52-58-91

e-mail: evrasia_centre@mail.ru

www: tourizm07.kz

Форматы А4 210 x 279 мм, офсетті басып шығару.

Тапсырыс №

Таралымы 500 дана

«Көкше-Полиграфия» АҚ компаниясында басылған,
Ақмола обл., Көкшетау қ.,

ӘДІСТЕМЕ - МЕТОДОЛОГИЯ

Даулетова Э.Е.

Shell Nxpplorers - болашақ ұрпақтың ойлау қабілетін дамыту
бағдарламасы.....2

Альмуханова Р. С.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған
туристік - өлкетанулық бағытындағы «Жас өлкетанушылар»
үйірмесінің эксперименттік бағдарламасы.....4

ТУРИЗМ

Замалетдинов И.В.

«Не зная брода, не суйся в воду».....11

Шоманова Ж.С.

Еңбекшіқазақ ауданының туристік-экологиялық
маршруттары.....15

ӨЛКЕТАНУ

Әбілпейсов Ж. Т., Қайыржан А.

Ұлы даланың ұлық перзенті –
Жапарберді батыр19

Тупенова Б.А.

Әлия ерлігіне – 80 жыл.....26

МУЗЕЙТАНУ

Танабаева С.Е.

Ғасырлардан жеткен тәбәрік.....29

Кубиев О.Г.

Музей - өткен мен болашақты жалғастырушы.....33

Савина А.Ю.

Удивительное рядом.....36

ЭКОЛОГИЯ

Лазарева О.Ю., Запрометова А.В.

Выращивание хвойных растений на территории школы
с целью благотворного влияния на организм школьника ...39
Дауленова Ж.Т.

Қазақстанның жыл құсы.....41

СПОРТ

Панфилов П.Н., Мазуренко В.В.

Скандинавская ходьба, как средство воспитания ЗОЖ
на уроках физической культуры в школе44

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКА

Кажғалиева Р. Н., Шакит А. С.

Тәуелсіз елім – Қазақстаным.....48

Бектыбаева С.Т.

Желтоқсан – тәуелсіздіктің бастауы.....50

Усағалиева А.З.

Өлкеміздің атауының өзгешелігі.....52

Челнокова М.М.

Туристическое мероприятие
«Вместе весело шагать».....56

Джумагазиев Ж.А., Неталиева К.Е.

Методика и организация туристско-спортивных
соревнований для детей первого года обучения.....59

ТУРИСТІК ЖАҢАЛЫҚТАР

«Золотой компас-2023».....64

Shell NXplorers - болашақ ұрпақтың ойлау қабілетін дамыту бағдарламасы

ДАУЛЕТОВА
Эльвира Ерболатовна
Мичурин МББК-нің
география пәні мұғалімі,
Shell NXplorers тренері
Бәйтерек ауд., БҚО

Аңдатпа

Мақалада Shell NXplorers - болашақ ұрпақтың ойлау қабілетін дамыту бағдарламасы, NXplorers әдіснамасының 3 кезеңі, 5 ойлау және 12 зерттеу әдісі сипатталған. «NXplorers: Жасыл ұрпақ бәйгесі» STEAM жобасы арқылы білім беруде балалардың сыни және креативті ойлауын дамыту саласындағы жаңа тәсіл, міндеттерді өз бетінше шешу дағдыларын дамытудың ерекше жағдайлары туралы жазылған. Жұмыс қосымша білім беру саласына бағытталған.

Аннотация

В статье описаны Shell NXplorers-программа развития мышления будущих поколений, 3 этапа методологии NXplorers, 5 способов мышления и 12 методов исследования. Новый подход в области образования и развития критического и креативного мышления детей, навыки самостоятельного решения задач написаны об особых условиях развития мышления через проект STEAM «NXplorers: конкурс зеленого поколения». Работа ориентирована на сферу дополнительного образования.

Кілт сөздері: NXplorers әдіснамасы, концерт «Шелл», Shell NXplorers, «NXplorers: Жасыл ұрпақ бәйгесі» STEAM жобасы.

Қазіргі уақытта білім әлемінің дамуы кезінде оқушыларды сыни және креативті ойлау дағдыларын қалыптастыру мақсатын NXplorers әдіснамасы арқылы жүзеге асыруға болады.

Shell NXplorers-туралы шолу:

Концерт «Шелл» — экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жауапкершілік қағидаттарына сәйкес энергия тасымалдаушыларға өсіп келе жатқан жаһандық сұранысты қанағаттандыруға бағытталған интеграцияланған энергетикалық компания.

«Caravan of Knowledge» корпоративтік қоры. STEAM білім беру саласындағы стейкхолдерлер мен кәсіпқойларды біріктіреді. «Шелл» Қазақстан компаниясының тапсырысы бойынша «NXplorers:

Жасыл ұрпақ бәйгесі» жобасы іске асырылуда.

Shell NXplorers - болашақ ұрпақтың ойлау қабілетін дамыту бағдарламасы.

Білім беру және балалардың сыни және креативті ойлауын дамыту саласындағы жаңа тәсіл, міндеттерді өз бетінше шешу дағдылары «NXplorers: Жасыл ұрпақ бәйгесі» ТЕАМ жобасы арқылы ойлауды дамытудың ерекше жағдайы.

NXplorers әдіснамасының 3 кезеңі және 5 ойлау, 12 зерттеу әдісі бар.

1. «Байланыстар шеңбері» әдісі - зерттелетін проблемаға қатысты адамдар, элементтер немесе оқиғалар арасындағы байланысты анықтауға көмектеседі;

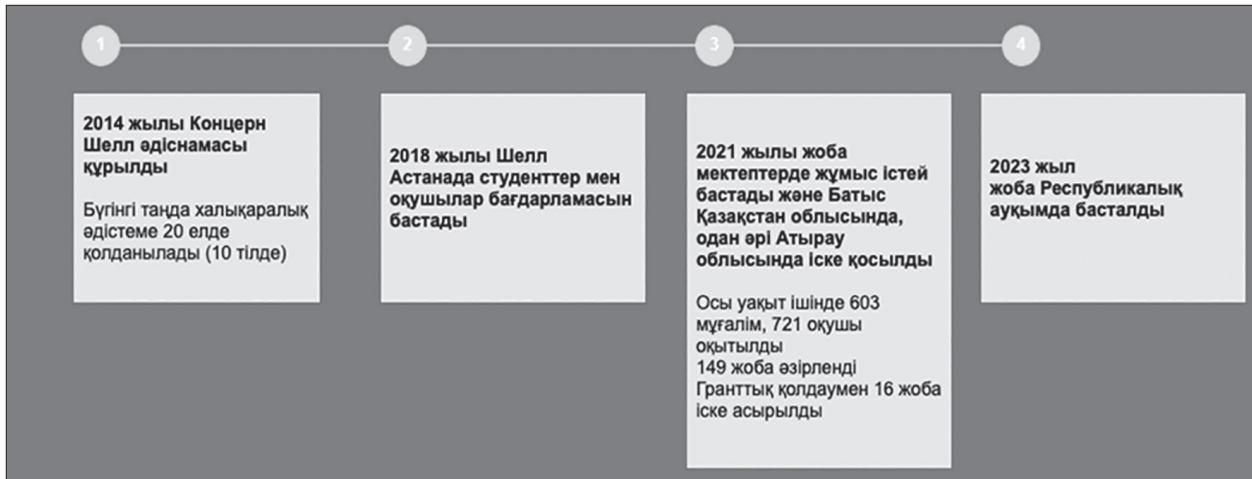

Shell
NXplorers

По заказу Шелл Казахстан

CARAVAN OF
KNOWLEDGE

2. «Әртүрлі пікірлерді бағалау» әдісі проблеманы түрлі көзқарастардан қарастыруға көмектеседі;

3. «Себеп-салдарлық тұзақтарды құру» әдісі жүйе ішіндегі себеп-салдарлық қатынастарды көруге көмектеседі;

4. «Сенімділік үшбұрышы» әдісі фактіні жалған ақпараттан ажыратуға көмектеседі;

5. «Сценарийлік жоспарлау квадранты» әдісі қолайлы болашақты таңдау алдында болашақтың әртүрлі ықтимал нұсқаларын зерттеу мақсатында сценарийлер құруға көмектеседі;

6. «Scammer» әдісі қолайлы болашақ идеяларын жасауға және жақсартуға көмектеседі;

7. «Компас» әдісі әрекеттер жоспарын жасауға көмектеседі. Ол мақсат қоюға, міндеттерді анықтауға және сіз жүзеге асырғыңыз келетін өзгерістерге жағдай жасауы немесе кедергі келтіруі мүмкін элементтерді қарастыруға көмектеседі;

8. «Жүзеге асушылық шұңғысы» әдісі жүзеге асуы мүмкін идеяларды анықтауға көмектеседі.

9. «Егер... онда...» тізбегін құру әдісі әрекеттер жоспары негізінде жатқан орындылықты түсіндіруге көмектеседі;

10. «Сендіру пирамидасы» идеяларды шешім қабылдаушыларға тиімді жеткізуге көмектеседі;

11. «Судағы шеңберлер әсері» әдісі сіз жүзеге асырмақ өзгеріс үшін домино әсерлерін анықтауға көмектеседі.

12. Уақыт өте келетін өзгерістер

Кез-келген пән мұғалімі күнделікті өздерінің қысқа мерзімді сабақ жоспарларына 12 зерттеу әдістерін пайдалана алады. Бұл бағдарлама арқылы мұғалімдер өздеріне төмендегідей мүмкіндіктер ала алады.

- Тегін әдістемелік оқыту курстарының сериясы;
- Балаларға арналған тренингті жүргізу технологиясы бойынша тренингтер және фасилитация ережелері;
- Бірнеше сертификат алу мүмкіндігі;
- Жобаға қосқан үлесі үшін алғыс хаттар;
- Өз сабақтарында әдістерді қолдану;
- Мектеп атынан шығып топтар жоба қорғау мүмкіндігі бар.

Shell NXplorers-кешенді міндеттерді өз бетінше шешу дағдыларына сыни және креативті ойлау құралдары арқылы оқытатын білім беру бағдарламасы болып табылады. Ол туралы төмендегі әлеуметтік желілерден толықтай біле аласыз: nxplorers.kz, [@nxplorers.kz](https://nxplorers.com/), <https://nxplorers.com/>

Nxplorers әдіснамасы

Жасыл ұрпақ бәйгесі

Бағдарламаның 3 кезеңі:

- Зерттеу
- Құру
- Өзгерту

5 ойлау тәсілі:

- Жалпы көріністі талдау
- Жалпы жағдайды талдау
- Пікірлерді талдау
- Келешекті талдау
- Өзгерістерді талдау

12 зерттеу әдісі

- Байланыстар шеңбері
- Пікірлер шеңбері
- Себеп-салдарлық ілмектер
- Сенімділік үшбұрышы
- Уақыт өте келе болатын өзгерістер
- Сценарийлік жоспарлау квадранты
- «Scamper» әдісі
- Жүзеге асыру шұңғысы
- Судағы шеңберлер әсері
- Сендіру пирамидасы
- «Егер...онда...» тізбесі
- Компас әдісі

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған туристік - өлкетану бағытындағы «Жас өлкетанушылар» үйірмесінің эксперименттік бағдарламасы

АЛЬМУХАНОВА
Райгул Сағналиевна
ОБЖТЖЭО-ның ҚББП-і,
өлкетану бөлімінің меңгерушісі,
педагог-модератор,
Орал қ., БҚО

*Батыс Қазақстан облысы білім басқармасының білім беруді дамыту орталығының сараптама кеңесінде қаралып, облыс педагогтарына таратуға ұсынылды.
Хаттама № 4 29.10.2021 жыл*

Рецензенттер: С.Ш. Рамазанов М.Өтемісов атындағы БҚУ география кафедрасының доценті, г.ғ.к.;
Ф.С. Сарсенғалиев - тарих ғылымдарының магистрі, ОБЖТЖЭО-ның ҚББП-гі, педагог-шебер.

Аңдатпа

Бағдарлама ерекше білімге қажеттілігі бар 5-11 сынып оқушыларына арналған. Бағдарлама қосымша білім берудегі туристік-өлкетану қызметі арқылы оқушының тұлға ретінде жан-жақты дамуына, әлеуметтік ортаға бейімделуіне бағытталған. Эксперименталды бағдарлама оқушыларға, қосымша білім беру педагогтарына, әдіскерлерге арналған.

Аннотация

Программа рассчитана на учащихся 5-11 классов с особыми образовательными потребностями. Программа направлена на развитие туристско-краеведческой деятельности в дополнительном образовании, всестороннее развитие учащегося как личности, адаптацию к социальной среде. Экспериментальная программа предназначена для учащихся, педагогов дополнительного образования, методистов.

***Кілт сөздері:** ерекше білімге қажеттілігі балалар, эксперименталды бағдарлама*

Түсінік хат

«Жас өлкетанушылар» туристік-өлкетанулық бағытындағы бағдарламасы қосымша білім мен тәрбие алатын ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған.

Бағдарлама мазмұндық, тақырыптық бағыты бойынша: туристік-өлкетанулық, функционалды қолданысы бойынша оқу-танымдық, іске асырылу мерзімі бойынша: үш жылдық, ұйымдастыру түрі бойынша: үйірмелік болып табылады.

Бұл бағдарлама қосымша білім беру жүйесінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар туристік және өлкетану қызметі әлеуметтік-педагогикалық бейімделуіне, физикалық

жетілуіне, моториканы және жеке психологиялық қасиеттерді дамытуға бағытталады.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар – денсаулығына байланысты білім алу-да тұрақты немесе уақытша қиындық көріп жүрген, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білім берудің білім беру бағдарламаларына мұқтаж оқушылар. Бұл көру, есту және сөйлеу қабілеті, интеллектісі бұзылған, психологиялық, медициналық, педагогикалық және әлеуметтік көмекке мұқтаж балалар.

Оқушыларға өлкетану бағытында бағдарламаны құрастыруға өз іс-тәжірибемді қоса отырып,

Қазақстан Республикасының БІЛІМ ТУРАЛЫ Заңының (27.07.2007, №319-III, 01.01.16 ж) 37-бабы «Қосымша білім беру» нұсқауы, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің №525 бұйрығы ҚР өлкетануды дамытудың тұжырымдамалық негіздерінен (01.10. 2018 ж), Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы (12.04.2017) және «Ұлы даланың жеті қыры» (21.11.2018 ж) мақаласы мен оқулықтар басшылыққа алынды.

Балалар мен жасөспірімдердің туризм және экология облыстық орталығында қабылданған оқу жоспарының тұжырымдамасына сәйкес үйірме бағдарламасы 288 сағатқа есептелген. Үйірме сабағының ұзақтығы 2 академиялық сағат, жұмасына 3 рет болады. Үйірмеге 11-17 жас арасындағы 6 оқушы қамтылады. Бағдарламадағы оқу-тәрбие процестерін ұйымдастыру күнтізбелік оқу жылына қарастырылған. Өлке тарихымен таныстыра отырып, туризм және өлкетану негіздерін үйрету, мәдени орындарға экскурсия жасау. Оқу жылының аяғында қорытынды жорық, экспедициялар ұйымдастырылады.

Бағдарламаның өзектілігі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік және психологиялық дамуына жағдай туғызады.

Бағдарламаның жаңашылдығы - ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды белсенді қозғалыс арқылы білімдерін кеңейте отырып қоғамға бейімдеу, туристік – өлкетанулық білімдерін қалыптастыру. Оқушылардың бойында ІТ сауаттылықты дамытуға байланысты кейбір бекіту тапсырмалары арқылы қарастырылған.

Бағдарламаның мақсаты: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды белсенді өмірге бейімдеу, ерте жастан кәсіби бағдарлау.

Оқыту мақсаты: өлкетанулық білімдерін және туристік біліктіліктерін арттыру, жеке тұлға ретінде қалыптастырып, қоғамға бейімдеу.

Тәрбие беру мақсаты: оқушыларды азаматтылық және отансүйгіштікке тәрбиелеу, қоғамдық құндылықтарға және жеке маңызды мақсаттарына қол жеткізуге баулу. Әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларын дамыту, көру қабілеті бұзылған балаларды жергілікті өлкетану материалдарын игеру процесінде шығармашылық әлеуетін дамыту, туристік-өлкетану қызметі арқылы ынталандыру.

Даму мақсаты: ерекше балалардың белсенділігін арттыру арқылы туристік-өлкетанулық білімдерін дамыту, ойлау қабілеттерін шыңдау.

Бағдарламаның міндеті:

- Денсаулығына байланысты мүмкіндігі

шектеулі өмірлік кеңістігін кеңейту;

- Балалармен туристік тұрмыс және дағдыны игеру, біліктіліктерін арттыру;
- Еңбекқорлыққа бейімдеу;
- Белсенді өмірге бейімдеу, жауапкершілікке тәрбиелеу;
- Салауатты өмір салтын қалыптастыруда туризмнің маңыздылығын арттыру;
- коммуникативтік қабілетті, көптілділікті дамыту және өздігінен, шағын не үлкен топтарда жұмыс жасау дағдыларын дамыту;
- Туристік техника дағдыларын және физикалық дайындық деңгейлерін дамыту.

Бағдарламаның негізгі концепциясы: Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына сүйеніп жасақталған. Жалпыұлттық құндылықтарды тереңдетуге мән бере отырып, рухани саланың түпкілікті түрлендіруді болжайды. Бағдарламада көрсетілген басты бағыттарын: «білімнің салтанат құруы», «бәсекеге қабілеттілік», «ұлттық бірегейлікті сақтау» бағыттары негізге алынды.

Осы қасиеттер мен құндылықтарды балалардың санасына сіңіріп, білімдерін толықтыру.

Бағдарлама профильді модульден, ал модуль – тематикалық блоктардан тұрады. Педагог бірнеше жылға берілген тақырыптар бойынша материалды толықтырып, жаңартып отырады.

Бағдарламаның модулі – әрбір модульге бөлу пәнаралық байланыс болады. Материал жүйелі беріліп, оқушылардың өздігінен ізденуіне жол ашып, шығармашылығын дамытады. Олар өзекті мәселелерге шешіп, туристік-өлкетанулық оқулықтармен танысып, тапсырмаларды орындайды. Бағдарлама жыл сайын біртіндеп, күрделене түседі.

Негізгі идеясы - туристік-өлкетанулық тәрбие беру арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар қоғамды өзін еркін ұстауға, ұлттық рухымызды бойына сіңіре отырып, патриотизмге тәрбиелеу. Білімдерін толықтырып, танымдық қасиеттерін дамыта отырып, жаңашылдыққа бейімдеу. Жорықпен экспедицияларға, экскурсияға шығу арқылы біліктіліктерін арттыру.

Жалпы топ туралы түсінік

Туристік-өлкетанулық бағыттағы біліммен тәрбие алатын топқа ерекше білім беру қажеттіліктері бар 11-17 жастағы балалар психологиялық және физикалық дамуын ескере отырып алынуы тиіс. Кейіннен жыл бойы өзгеріс болуы мүмкін. Үш жылдан соң ұйымшыл туристік топ қалыптасады.

Бағдарламаның құрылымы: берілген бағдарлама

педагогтың жүктемесіне сәйкес, педагогтың тәжірибесіне сүйене отырып, негізгі блокты модульден тұрады. Бағдарлама 3 негізгі: базалық модуль (Базис), негізгі модуль (профиль) және қосымша модуль (жүктеме) және тематикалық блокқа бөлінеді.

Базалық модуль

Туристік-өлкетану бағдарламасының мазмұны оқулықтардан, мұрағаттық және жазба дереккөздерден, туған өлкенің тарихы, мәдениеті, географиясы мен әдебиеті туралы оқулықтардан алынған материалдардан тұрады. Тәрбиені білім бере отырып, қауіпсіздік негіздеріне аса мән берген жөн.

«Тарихы терең туған өлкем», «Өлкетанулық зерттеулер» – тарауларында алғашқы жалпы өлке тарихына шолу жасап, рухани құндылықтар қамтылған. Ал «Туған өлке маршруттары, тарихи орындары және киелі ескерткіштері» – тарауында тарихымыздағы батырлар жеңіске жеткен шайқас орындары, ортағасырлық қалалар, түркі дәуіріндегі киелі жерлер - тарихымыздың негізін құрайды. Қазақ халқының тарихи тұлғалары, озық ойлы қайраткерлермен таныстыру.

Жорыққа туристік тәжірибесіз шығуға болмайды, сондықтан «Туризм әліппесі» тарауларында жалпы туризм негіздері туралы түсінік берілсе, одан әрі туризм түрлерімен тереңірек танысып, техникасымен тактикасына тоқталамыз. Сонымен қатар «Экология» тарауында жас өлкетанушылардың экологиялық сауаттылығына аса мән берілген. Өлкетану мен экологиялық зерттеулер жүргізу оқушылардың білімдерін толықтырады. Батыс Қазақстанның табиғатымен географиялық ерекшеліктерімен, флорасы мен фаунасымен, қызықты деректермен таныс болу.

Табиғи ортада бағыт-бағдарды анықтау, жергілікті жерді бағдарлау біліктілікті қажет етеді. «Бағдарлау және топография» тарауларында тереңірек таныстырылады. Жыл сайын осы бөлімдер күрделене түсіп, оқушыларды өлкетанулық зерттеу жұмыстарына баулып, туристік біліктіліктерін толықтырады.

Бағдарлама негізгі өлкетанулық зерттеу жұмыстарын ерекше балалардың мүмкіндігін ескере отырып, аса күрделендіріп тартымсыз қылмай, табиғи ортада оқушыны қызықтыра отырып, тәжірибе, зерттеу жүргізуге баулу.

Байқауларға, жарыстарға қатыстырып, нәтижеге қол жеткізу. Осы мақсатта қалалық, облыстық, республикалық байқауларға, жарыстарға қатыстыру.

Бағдарламаны жүзеге асыру жағдайы

1. Педагог тәжірибесі. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін педагогтың осы салада білімі мен тәжірибесі болуы қажет. Біліктілігімен білімділігі қатар жүріп, психологиялық жағынан дайын, ерекше балалармен жұмыс жасау тәжірибесі, курстардан өткен сертификаты болғаны жөн. Жорықты ұйымдастыру үшін біліктілігі жөнінен 1 категориялы жорыққа өзі қатысқан, жорықты басқаруды және ұйымдастыруды білуі тиіс.

Материалдық, техникалық және оқу-әдістемелік базасы

Оқу процесін жүзеге асыруда бағдарлама модулінен сәйкес құралдар мекемеден қамтамасыз етілуі қажет. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін топпен жұмыс жасауға арналған жеке және топтық туристік құралдар қажет. Оқушылар мекеменің құралдарын пайдалануға және болашақта жеке құралдарды жағдайларына қарай сатып алуға болады. Осы құралдардан басқа топографиялық үлестірме құралдары, медициналық, зерттеу жұмыстарының құралдары, туристік түйіндерді байлауға арналған стенд, жіптер, сақтандыру құралдары т.б топқа арналған көрнеліктер болған жөн. Сыныпта көрнекілік ретінде фотосуреттер, видеоматериалдар, жорық есептері, жарыспен экспедициядағы суреттер, жетістіктерін іліп қоюға болады.

Техникалық құралдар

Жарысқа немесе жорыққа қажет фотоаппарат, бейнекамера, диктофон қолданылады. Олар болмаған жағдайда заманауи смартфонды пайдалануға болады. Сабақ барысында жорық, экспедиция күнделігімен, бейнероликтерді қарауға болады. Әрине дербес компьютер болса оның көмегімен зерттеулердің қорытындысын электронды жүргізіп, жорық экспедиция есебін жазуды оқушыларға үйретуге болады.

Қаржыландыру

Көптеген шаралар, жорықпен экспедиция ұйымдастыру білім басқармасының қаражатынсыз жүзеге аспайды. Сондықтан педагог алдын - ала жоспарлы мекемеге өтініш береді. Сонымен қатар демеушілер көмегіне сүйенуге болады.

Бағалау критерийлері

Педагогтың бағдарламаны нәтижелі жүзеге асыруда төмендегі нәтижелерден көруге болады:

- Оқу жылдарында оқушы контингентін сақтап қалу (10 пайызға ғана өзгерсе);
- байқаулармен жарыстарда оқушылардың жетістігінің өсуі;
- мектеп бағдарламасында оқу пәндерінен жақсы нәтижеге қол жеткізуі;
- тәрбиеленушілердің туризм саласында

кәсіптерін таңдап, жұмыс жасауы.

Қорытынды бағалау әдістері

Оқушылардың білімдерімен біліктіліктерін анықтау мақсатында қорытынды жарыстар мен байқаулар өткізіледі.

Бірінші базалық курсты аяқтаған соң оқушылар өлке тарихымен танысып, жорық маршрут ауданын таңдауға бейімделеді. Жорықта өз міндеттерін бөлісіп, өлкетанулық зерттеулер жүргізуді үйренеді.

Оқушыларға өздері таңдаған тарихи орындарға жорық маршрутын жасақтауға, міндеттерін (эко-

лог, өлкетанушы, турист, командир т.б.) жауапты атқарып, өздіктерінен жұмыс жасауға мүмкіндік беру. Педагог сырттай бақылаушы болады. Жалпы өлкетанулық семинар өткізіп, зерттеу аймағымен таныстыру. Кітапхана, мұрағаттарда жұмыс жасау. Іздестіру-зерттеу жобасын дайындау және қорғау.

Туристтік біліктіліктерін, өлкетанулық білімдерін үйірмешілік, қалалық, облыстық жарыстардың қорытындысынан байқауға болады. Оқушылар психологиялық және физикалық жағынан дайын болуы қажет. Осы айтылған ұсыныстар туристік-өлкетанулық қызметтегі іс-тәжірибемнен алынды.

**Тақырыптық оқу жоспары
Бірінші оқу жылы**

№	Мазмұны	Жалпы сағат саны		
		теория	семинары	практика
1	2	3	4	5
Блок 1 Кіріспе 10 сағат		4	1	5
1.	Туризм және өлкетану туралы түсінік беру. Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласының негізгі идеясы.	2		
2.	Үйірмешілердің психо-педагогикалық және медициналық диагностикасы.	2		
3.	Жалпы қауіпсіздік ережелерімен таныстыру.		1	1
4.	«Балалар туризмі тарихы музейіне» экскурсия.			4
Блок 2 «Тарихы терең туған өлкем» 42 сағат		9	5	28
1.	Батыс Қазақстан облысының тарихы. Туған өлкенің жылнамасы.	2	2	2
2.	Туған өлкенің аңыз-әңгімелері	1	1	4
3.	Топонимдер - өткен заманның куәгерлері	1	1	6
4.	Бір ел - бір тағдыр (Қазақстан халқы Ассамблеясына экскурсия).			4
5.	Мәдени-тарихи дәстүрді сақтаушылар: өлкенің ұлттық өнері.	2		2
6.	Жәдігерлер сыр шертеді (Өлкетану музейіне экскурсия).			4
7.	Өңірдің тарихи тұлғалары: билер мен батырлар.	2		2
8.	Менің туған өлкем өлеңдер мен прозада.	1	1	4
Блок 3 «Өлкетанулық зерттеулер» 38 сағат		8	4	26
1.	Тарихи ескерткіштерді оқып-тану. Қала көшелерінің тарихы.	2	2	4
2.	«Көне Орал» қала ішіне экскурсия.			4
3.	ҰОС-ы жылдарындағы Батыс Қазақстан. Батыс Қазақстан-Сталинград майданының жақын тылы.	2	2	4
4.	Батыстың батыр қыздары	2		4
5.	Батыс Қазақстандықтар – Кеңес Одағының батырлары. М.Маметова атынд. мемориалдық музей-үйіне экскурсия			4
6.	Іздестіру-зерттеу жұмыстары. Шығармашылық тақырыптармен жұмыс.	2		6

Блок 4 «Туризм әліппесі» 12 сағат		2	-	10
1.	Туризмнің түрлері	1		1
2.	Туристтік құрал-жабдықтармен танысу. Топтық жабдықтар және олардың күтімі.			2
3.	Туристің жеке гигиенасы. Жеке жабдықтар және олардың күтімі.	1		1
4.	Жіп байлау түрлері.			2
5.	Алаудың түрлері.			2
6.	Шатырларды құру.			2
Блок 5 «Экология» 12 сағат		4	2	6
1.	Батыс Қазақстан облысының географиялық жағдайы, климаты.	1	1	2
2.	БҚО-ның экологиясы.	1	1	2
3.	Экологиялық мәдениетке тәрбиелеу.	2		2
Блок 6 «Бағдарлау және топография» 10 сағат		4	-	6
1.	Жергілікті жерде бағдарлау, негізгі түсініктері.	1		1
2.	Компаспен және картамен жұмыс. Компаспен бағдарлау.	2		2
3.	Азимутты анықтау және азимутпен жылжу. Жергілікті жердегі арақашықтықты анықтау.			2
4.	Топографиялық шартты белгілер.	1		1
Блок 7 «Туған өлке маршруттары, тарихи орындары» 20 сағат			2	18
1.	Туған өлке маршруттары. Батыс Қазақстанның киелі орындары.		2	6
2.	Жорыққа дайындық жұмыстары. Жорыққа шығу.			8
3.	Жорық есебі. Қорытынды жарыс ұйымдастыру.			4
	Барлығы	144 сағ		

Блок 1 Кіріспе 10 сағат

Кіріспе. Үйірме оқушыларын жинақтап, бағдарламаның негізгі мақсаты мен міндетімен таныстыру. Туризмнің даму тарихы мен өлкетану туралы түсінік беру. Өлкетану - белгілі бір өңірдің табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихын, мәдениетін зерттеумен шұғылданатын ғылым мен мәдениет саласы, шағын аумақтың табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихын және мәдениетін зерттейді.

Туған өлкені зерттеуші саяхатшыларымен, туристерімен танысу. Қазіргі таңдағы туризмнің даму қарқыны. Қоршаған органы тани отырып адам ағзасын сауықтыруға, қоршаған әлем мен өзін-өзі тануға, өмірге және еңбекке баулиды. Әрдайым туризмге, жорықтарға қатысу оқушылардың патриоттық сезімін оятып, өз өлкесінің тарихымен танысып, ортада беделді болуға бейімдейді.

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласының негізгі

идеясымен таныстыру. Мақаладағы басты рухани құндылықтардың мазмұнын және тәрбиелік мәнін баяндау.

Жалпы қауіпсіздік шараларымен таныстыра отырып, оқушылардың қызығушылығына қарай міндеттерін бөлу. Туристтік міндеттер. Туристтік серуен, жорықтар кезіндегі қоғамдық тапсырмалар, өлкетанулық-танымдық және зерттеу жұмыстары. Жарыстарға, экскурсияларға әзірлік жұмыстары.

Туристтік шаралар және өлкетанулық шараларға қатысу. Оқу сыныбында және спорт залдағы, далалық аймақтағы және оқу-жаттығу кезіндегі қауіпсіздік ережелері. Туристтік құрал – саймандармен жұмыс кезіндегі, маршруттағы, көліктегі, алау басында және отын дайындау кезіндегі қауіпсіздік ережелерімен таныстыру. Туристтік құрал – саймандармен жұмыс кезіндегі, жеке және командалық сақтандыруды орындау кезіндегі қауіпсіздік ережелерімен таныстыру.

Оқушыларға жалпы туристік-өлкетану үйірмесі туралы түсінік беру мақсатында орталықта

орналасқан «Балалар туризмі тарихы» музейіне экскурсия жасау.

Блок 2 «Тарихы терең туған өлкем» 42 сағат

БҚО - мәдени және тарихи дәстүрі тереңге тамыр жайған өлке. Облыс тарихын түрлі тарихи дереккөздерге сүйене отырып, бірнеше кезеңге бөліп қарастырамыз.

Батыс Қазақстан өңірі - қазақ елінің бір бөлігі. Олай болса оның тарихының бір құрамы екендігіне шек келтіруге болмайды. Ал, сол тарихқа сүбелі үлес қосатын да жалпы қазақтың бір құрамы Кіші жүз, соның ішінде Батыс Қазақстан аймағы. БҚО-ның ежелгі тарихы, Ноғай ордасы, Қазақ хандығы, БҚО Ресей империясы құрамында, Бөкей хандығы, БҚО кеңес өкіметін орнату және азамат соғысы, БҚО-ны Ұлы Отан соғысы жылдарында тақырыптарында қысқаша мәлімет беру.

Батыс Қазақстан облысы — Қазақстан Республикасының солтүстік-батысындағы әкімшілік-аумақтық бөлік. Шығысында Ақтөбе, оңтүстігінде Атырау облыстарымен, батысында Ресейдің Астрахань, Волгоград, солтүстік-батысында Саратов, Самара, солтүстігінде Орынбор облыстарымен шектеседі. Облыс 1932 ж. 10 наурызда Орал облысы болып құрылған. 1996 жылдан Батыс Қазақстан облысы болып аталады. Жерінің аумағы 151,3 мың км², тұрғындары 624 мың адам (2014). Әкімшілік жағынан Батыс Қазақстан облысы 12 ауылдық, 2 қалалық әкімшілік ауданға, олар 4 кенттік және 155 ауылдық әкімшілік округтерге бөлінген. БҚО-ның географиялық жағдайымен, климатымен, гидрографиясымен, Жайық өзені, топырағы, өсімдігімен, жануарларымен қысқаша таныстыру. Өз беттерімен жұмыстануға тапсырмалар беру.

Қазақ халқында «Аңыз түбі - ақиқат» деген даналық сөз бар. Әр өлкенің, әр өңірдің, әр ауылдың қариялары ұрпақтан-ұрпаққа жалғаған, жергілікті жерлердің тек өзіне ғана тән аңыз әңгімелерінің болуы-табиғи заңдылық. Аңызға айналған - Аққұм. «Қыз әулие» бұлағы. Сырым мен Нұралы хан т.б аңыздармен танысу.

Ұлттық қасиетіміз бен намысымызды оятқан, әлемге қазақтың танылуында, бостандық пен еркіндіктің бастауында қазақ халқы үшін әйгілі билеріміздің, батырларымыздың, балуандарымыздың орны ерекше болған. Ел намысын қорғаған Әйтеке Байбекұлы, Төле би, Қазыбек билермен және жауынгер серіктері Қабанбай, Бөгенбай, Жәнібек сынды батырлармен

таныстыру.

Топономика туралы түсінік. БҚО-ның топономикасы. Аудандар бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізу, материалдар жинақтау. Кез келген аумақтың географиялық атауларының жиынтығы сол жердің топонимиясын құрайды. Оқушыларға мұрағаттан альфавит бойынша материалдар жинақтауды тапсыру.

Облыс аймағынан археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған тұрмыстық бұйымдар мен зергерлік әшекейлер өңіріміздегі халықтық өнерінің тарихымен таныстыру.

БҚО өзінің терең тарихымен ғана емес, көпұлтты халқымен де ерекшеленеді. Облыс халқының басым көпшілігін қазақтар құрайды. Сонымен қатар өңірімізде 90-ға жуық ұлттың өкілдері тұрады.

Батыс Қазақстан облысының халқы ассамблеясына экскурсия ұйымдастыру.

Өлкеміздің ақын жазушыларымен танысу, шығармашылығымен жұмыстану (Қ.Мырзалиев, Х.Есенжанов, А.Бақтыгереева, Ж.Молдағалиев т.б.). Қала кітапханаларына және облыстық өлкетану музейіне экскурсия ұйымдастыру.

Блок 3 «Өлкетанулық зерттеулер» 38 сағат

Оқушыларға өлкеміздің танымал адамдары туралы іздестіру жұмыстарын тақырыптарын бөліп беру. Зерттеу жұмысын жүргізуге үйрету.

ҰОС-ы жылдарындағы Батыс Қазақстан. Батыс Қазақстан-Сталинград майданының жақын тылы.

Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі совет халқының қаһармандық ерлігі жан-жақты және сансалалы. 1942 жылы 22 қазанында Сталинград майданының тылдық шекарасы мынадай еді. Оң жақ қанаты-Дон майданымен, Орал қаласы-Орбық, Быково, Дубовна, Вертячий селоларымен, солдан – Атырау, Астрахань қалаларымен, Ұзынкөл, Муасәлжі станцияларымен, майдан тылы-Орал қаласы, Жайық өзенінің оң жақ сағасы, Атырау облысының шекарасымен шектелді. Сталинград майданына - Орал – Орбық – Красный Кут – Верхний Басқұншак – Паромная темір жол станциялары арқылы жүк тасылды. Батыс Қазақстандардың майдан мен тылдағы қажырлы ерлігі жауды талқандауға өзінің қомақты үлесін қосты. Олардың көпшілігі Советтер Одағының ордендері мен медальдарымен марапатталды.

ҰОС жылдарында Орал өңірінің 39 жауынгері Кеңес Одағының батыры, ал 6 жауынгер жерлесіміз Даңқ орденінің толық иегерлері атанды. Тарих сахнасында ғасырлар бойы азаттық

үшін аттан түспеген, халқын жаудан қорғау үшін қасық қаны қалғанша жауға қарсы тұра білген небір батырлар мен арыстардың болғаны белгілі. Солардың қатарында батырлығымен әлемді таңқалдырған қазақтың батыр қыздарының есімдері де ескерусіз қалған жоқ. «Ұлы Отан соғысына қатысқан БҚО-ның қазақ қыздары» тақырыбында ізденіс жұмыстарын жүргізу. Оқушылардың отбасындағы жауынгер аталары туралы деректер жинақтау. «М.Мәметова атындағы музей-үйіне экскурсия.

Блок 4 «Туризм әліппесі» 12 сағат

Туризм және түрлеріне түсінік беру. Туристік ұжымның топтың ережелерімен заңдылықтары. Туристің жалпы физикалық дайындығына тоқталып өту.

Туристердің туристік жорыққа арналған жеке құрал-жабдықтары. Киімге және аяқ киімдерге талаптар: спорттық костюм, күртеше, шалбар, жеңіл күртеше, бас киім, аяқ киім т.б. Жеке ыдыстар, гигиеналық заттар, каримат, ұйқы қапшығы, жолқапшық, шаңғы, шаңғы таяқтары, шаңғы бәтеңкесі. Арнайы жарыстарға арналған туристік құрал-жабдықтар: қолғаптар, бас киім, аяқ киім оның талаптары.

Туристік тұрмысқа бейімдеу мақсатында шатыр құруға және жинауға оқушыларды баулу. Жеке және топтық құрал-жабдықтарды жинақтап дайындау. Саяхат ауданына, жыл мезгіліне және ауа райына, жылыну кезінде, саяхаттың ұзақтығына байланысты топтық жарақтар және жолдорбалар түрлері. Жорық төсеніштері, шатырлар және оларды құруға арналған қазықтар мен қазықшалар. Туристік бивуак-туралы түсінік беру.

Жорықтағы тамақ дайындауға арналған негізгі азық-түліктер. Туристік топтың ас мәзірі. Кезекші аспаздар және олардың міндеттерін таныстыру.

Жіп байлау түрлері: булинь, брамшкоттық, түзу, академиялық, қазықбау, ұстасу, сегіздік т.б. жіптердің байлануы мен қолданылуы.

Алаудың түрлері және олардың маңызы: жұлдызша, шалаш, құдық, тайгалық, нодья т.б. Алау жағудағы қауіпсіздік шарттарымен таныстыру.

Блок 5 «Экология» 12 сағат

Оқушылардың экологиялық көзқарасын, санасын және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану барысында табиғатты қорғай алатын, аялай білетін, экологиялық сауатты және мәдениетті ұрпақ тәрбиелеу. Батыс Қазақстан облысының географиялық жағдайы, климатымен экология-

сымен таныстыру.

Блок 6

«Бағдарлау және топография» 10 сағат

Жергілікті жерді бағдарлау. Бағдарлау және туристік карталармен жұмыс. Табиғат белгілеріне қарап, жергілікті заттар бойынша бағыттарды анықтау.

Түсбағдар құрлымы және оның жұмысы. Түсбағдардың түрлері. Түсбағдармен картаны бағыттау. Азимутты анықтау.

Топографиялық шартты белгілермен танысу. Мектеп алаңы, ауданы және жақын жердегі нүктелер. Мектеп, кабинеттер, мектеп ауласы, мектепке жақын көшелердің аттары, мекемелер, тарихи орындар т.б. шағын ауданның жоспарсызбасын шартты белгілермен белгілеу. Мектеп ауданында экскурсия жасау, түрлі құрылыстарды картаға түсіріп отыру.

Блок 7

«Туған өлке маршруттары» 20 сағат

БҚО-сы бойынша тарихи-өлкетанулық маршруттар құрастыру және картасын сызу.

Өлкенің тарихи-мәдени орындарымен таныстыру. Жайық (Теке) қаласы, «Бөкей Ордасы» тарихи музей-кешені, Тақсай қорған кешені, Жұмағазы хазірет, Ғұмар Қараш зираты кіреді.

Жорыққа дайындық. Жорыққа әзірлік жоспарын құру. Саяхатқа баратын ауданымен таныс болу. Әдебиеттермен карталарды іріктеу, туризмнен жасөспірімдер спорттық разрядтар нормаларын танысу. Жорық ұзақтығын есептеу, шығын сметасын құру, жеке және топтық құралдарды жинақтау. Топтағы міндеттерге бөлу. Жетекші маманнан ақыл-кеңес алу.

Белгіленген маршрут бойынша 1 күндік жорық ұйымдастыру. Бақылаулар бойынша жорық есебін жазу. Жыл бойы жасалған жұмысты қорытындылап, бейнеролик жасақтау. Үйірмешілік жарыстарға қатысу.

Бірінші оқу жылын аяқтаған соң оқушы білуі қажет:

- туристік-өлкетанулық түсінік қалыптастыру;
- өлкеміздің тарихымен және табиғи ерекшеліктерімен танысу;
- өлкеміздің көрікті жерлерімен және тарихи-мәдени орындарымен танысу;
- туристік техника негіздері;
- бағдарлау және топография;
- алғашқы медициналық көмек бере білу, жалпы қауіпсіздік шаралары, туристік тұрмысты ұйымдастыра білу.

(Басы, жалғасы келесі санда)

«Не зная брода, не суйся в воду»

ЗАМАЛЕТДИНОВ
Ильдар Валиуллович
Заслуженный путешественник России,
учитель, педагог,
мастер спорта по туризму
Республика Татарстан,
г.Казань, РФ

Аннотация

Статья адресована начинающим педагогам, учителям ведущих занятия с детьми по туризму. В статье предлагается полезная информация о применении гимнастических снарядов, имеющихся в школьных спортзалах при проведении занятий с юными туристами по преодолению условных водных преград. Занятия обеспечивают занятость ребенка полезным делом, приучают к дисциплине, развивают волевые качества. В основе данной работы лежит опыт работы с детьми при подготовке их к походам.

Аңдатпа

Мақала жасаңдан бастаған мұғалімдерге, балалармен туризм сабақтарын жүргізетін мұғалімдерге арналған. Мақалада шартты су кедергілерін еңсеру үшін жас туристермен сабақ өткізу кезінде мектеп спорт залдарында гимнастикалық снарядтарды қолдану туралы пайдалы ақпарат ұсынылған. Сабақтар баланы пайдалы іспен қамтуды қамтамасыз етеді, тәртіпке үйретеді, ерікті қасиеттерді дамытады. Бұл жұмыстың негізінде балалармен жорықтарға дайындық кезінде жұмыс тәжірибесі жатыр.

Ключевые слова: жерди, брусья, скамейка, бревно, прыжки, шест, конь.

Мне на себе с детьми пришлось испытать опасность, трудность и сложность организации переправ через водные преграды, одного из коварных препятствий, будь то широкая или узкая река, ручей. Не следует думать, что одолеть брод – дело простое. Народная заповедь «не зная брода, не суйся в воду» должна стать туристским законом. В основе данной работы лежат десятки статей о собственном опыте работы с детьми в гимназии №155 г.Казань. Новизна заключается в том, что по преодолению водных преград в походах, отсутствует учебная литература. Совершив около сотни походов со школьниками в разные годы набрался материал по подготовки детей к преодолению водных преград в условиях школьного спортзала, который мог бы принести пользу педагогам и учителям. Не секрет, что однообразие средств и методов работы с детьми

порождает скуку, снижает интерес к туризму, тормозит рост спортивных результатов. Многие педагоги мечтают проводить их интересно и содержательно. Но для этого необходимо иметь большой запас средств и форм проведения всех частей занятий. Старая поговорка: «Кто учит молодых, тот готовит будущее» - особенно верна по отношению к педагогам. Необходимо передавать свой опыт молодым педагогам. Поэтому счел себя обязанным написать эту статью. Преодоление трудностей в путешествиях требует воли, которая закаляется в преодолении трудностей вовремя, обще физической подготовке (далее ОФП). Эта статья – не учебник, а работа с юными туристами в условиях школьного спортзала в период подготовки к походам. В работе с детьми достижения спортивных результатов невозможно без постоянной ОФП. Критически настроенные пе-

дагоги, возможно, найдут в моей статье спорные или недостаточное количество разнообразных упражнений при подготовке к преодолению водных препятствий. Подумав, что приведенные в систему эти публикации, могут стать полезными для педагогов, начавших работать в этом направлении и желающих больше узнать. Буду очень рад, если мой опыт (50 лет педагогического стажа) поможет в организации и проведении занятий, особенно начинающим педагогам. Я не призываю слепо копировать мою работу с детьми, но некоторые моменты можно использовать. Следует подчеркнуть, что описаны лишь те формы организации занятий, которые прошли проверку практикой в течение многих лет. Еще заметил, что большинству обучающихся нравится выполнять сложные двигательные действия. И показав сложное упражнение, обязательно даю все подготовительные задания в порядке их усложнения. Затруднения в освоение идут от малого багажа двигательных навыков.

Нет, очевидно, ни одного школьного спортивного зала, в которых не было бы стандартных гимнастических снарядов (скамейки, бревно, брусья, перекладина, конь, козел, гимнастическая стенка, шест, канат, маты). Использование гимнастических снарядов, обучению детей техники туризма, не является новой. Однако в имеющейся литературе, способам обучения и подготовки детей переправам, в школьном спорт зале не обнаружено. На основании опыта организации переправ с детьми встречающихся в пеше-горных маршрутах, были разработаны упражнения на гимнастических снарядах. Использовать эти снаряды можно во время занятий, они просты и доступны, всегда под рукой и, что немаловажно, почти не травма опасны. Надо иметь в виду также и то, что осязаемое воздействие на совершенствование функции равновесия, развитию вестибулярного аппарата, баланса могут оказать лишь упражнения, представляющие для детей определенную трудность. Опыт обучения детей показал, что основной задачей первого года обучения является ОФП, закаливание их организма, а также начальное освоение техники туризма. Снаряды доступны, возможность моделировать препятствия (высота), количество упражнений, дозировка, возрасту и уровня подготовки. Сначала эти упражнения изучают на полу и только после этого переходят к выполнению на гимнастической скамейки, бревне, брусках. Приведенные упражнения в целом довольно просты и не требуют, за некоторым исключением, никого дополнительного оборудования (веревка, альпеншток). В целом же специальные двигательные задания не должны вызывать большого напряжения и, по возможности, проходить эмоционально. Важная задача

обучения состоит в том увлечь юных спортсменов, ибо только увлеченность может стать прочной основой всех успехов. У детей должна быть постоянная потребность заниматься туристско-краеведческой деятельностью, а это зависит от того, умеет ли педагог наладить разнообразные и интересные занятия, отвечающие ожиданиям занимающихся.

Занятия в спортзале имеют важное преимущество: они дают эмоциональную разгрузку, вносят разнообразие в учебный процесс, благоприятно сказываются на укреплении здоровья и физическом развитии школьников, более интересны в конечном счете способствуют росту мастерства. В то же время туризм - это сложный вид спорта, требующий овладения множеством общих и специальных знаний, умений и навыков. Упражнения на равновесие способствуют развитию ловкости и координации движений, решительности, формируют правильную осанку у ребенка. Правильная координация движений развивается у детей постепенно, в процессе совершенствования функций вестибулярного, мышечного и зрительного анализаторов, которыми управляет центральная нервная система.

Совершенствованию координации способствует выполнение специальных физических упражнений в статических и динамических положениях. К статическим упражнениям относят сохранение равновесия в определенной позе: приседание на носках, стойка на одной ноге и другие. К динамическим упражнениям – относится: ходьба по скамейке, бревну, жердям брусков изменение направления во время бега, внезапные остановки в подвижных играх. А также упражнения спортивного характера, такие как: катание на коньках, лыжах, велосипеде. Среди множества упражнений, используемых в процессе занятий физическим воспитание, заметное место занимают упражнения с преодолением разнообразных препятствий. Подбирать их желательно так, чтобы они способствовали лучшему усвоению материала основной части занятий. Игровые упражнения на занятиях являются наиболее действенным средством разностороннего развития детей. Главная особенность игровых заданий на гимнастических

снарядах, альпенштоком и веревкой (скакалка) состоит в том, что они свойственны ребятам, принимаются ими с радостью, проходят с большой отдачей энергии и на высоком эмоциональном уровне. Все это раскрывает перед педагогами безграничные возможности управления инициативой ребят, воспитанной воли, направленной на достижения конкретных целей. Желательно вводить оценки исполнения игровых упражнений. Их следует выставлять конкретным спортсменам в определенных условиях в целях последующего улучшения результатов. Контрольные нормативы, зачеты помогают определить уровень готовности юных туристов, выявить их слабые стороны. Результаты «зачетов» живо интересуют занимающихся, повышают их активность на занятиях, делают их более устремленными. Норматив всего лишь ориентир, но он помогает развитию главных качеств и умений. Игры прививают участникам вкус к борьбе за достижение цели, умение приходить на помощь при любых обстоятельствах и даже рисковать в случае необходимости. Кроме того, эти игры учат размышлять, комбинировать, делать выводы, развивают воображение и помогают стать дисциплинированными.

Упражнение на скамейке

Функции гимнастической скамейки на занятиях с детьми поистине безграничны: она опора, и препятствие, и этап эстафеты, и место отдыха. Способствуют развитию координации движений, развитию силы ног, ловкости и выносливости, прыгучести. Эти упражнения можно выполнять на скамейке, и на перевернутой рейке скамейки. Ширина нижней ее планки почти соответствует ширине гимнастического бревна, и поэтому предлагаемые упражнения можно считать подводящими к выполнению упражнений на бревне, брусках. Упражнения, которые оказывают значительное воздействие на скамейку, должны выполняться в условиях шахматного построения по обе стороны скамейки. Исходное положение (далее И.П.) - ходьба по скамейке в разных направлениях является отличной тренировкой для всего тела, развивает силу мышц, улучшает координацию, гибкость и баланс (Рис. 1 – 5). Предлагаемые упражнения просты и доступны в организации занятий, скамейка всегда под рукой и, что немаловажно на современном этапе обучения, она почти не травмирует. Упражнения легко выполнимы, доступны, они незаменимы при решении задач ОФП. Благодаря постоянному балансированию, тренируются именно те мышцы, которые обычно остаются в покое при обычной ходьбе. Отличительной чертой этих упражнений является необходимость контролировать равновесие на узкой опоре. Это требует от детей постоянной концентра-

ции усилий, что сильно активизирует работу всех мышц тела. Способность сохранять равновесие в различных условиях является сложным и в то же время жизненно важным навыком, требующим специальной тренировки. Надо иметь в виду также и то, что осязаемое воздействие на совершенствование функции равновесия, баланса могут оказать лишь упражнения, представляющие для детей определенную трудность. Хорошо отработанные и ставшие привычными упражнения утрачивают свой тренирующий эффект и становятся мало полезными для дальнейшего совершенствования. При проведении занятий используются следующие способы организации учебной деятельности: фронтальный, групповой, поточный и индивидуальный. Фронтальный способ используют в ходе разучивания простых упражнений, не требующих страховки детей. В тех случаях, когда необходимы контроль за действиями каждого ученика и страховка, применяют поточный способ, при котором физические упражнения обучающиеся выполняют поочередно друг за другом на установленной дистанции (1 – 2 м). В случае недостаточного числа снарядов или мест для занятий используют так называемый сменный способ, когда одно и то же задание получают две – три группы школьников и выполняют его по очереди одна за другой (сменами). Можно в работе с новичками использовать такой принцип: ошибся – вернись и выполни правильно. Обучать какому-либо навыку желательно в целом, не расчленяя его на составные части, чтобы дети могли запомнить движения сразу. Необходимо, чтобы каждое новое сложное движение по своей структуре соответствовало хотя бы частично освоенному ранее движению. Важно на всех занятиях обеспечить надежное усвоение детьми набора стандартных знаний, умений и навыков. При этом своевременно обращать внимание на типичные ошибки, начальная отработка приемов, разучивание упражнения, закрепления умений и навыков на занятиях – все это должно найти свое место в учебной работе педагога. И.П. - ходьба по скамейке, руки выпрямлены в стороны, на ладонях альпеншток. Переход из стойки в присед, держа альпеншток вертикально на ладони. Ходьба с книгой на голове. После освоения ходьбы следует приступить к обучению лазания с помощью рук или рук и ног по скамейке. Лазание осуществляется в упоре присев, четвереньках. И.П. - передвижение по скамейке в упоре сзади. Стоя на коленях одноименным (движение левой ногой сочетается с движением левой рукой или правой ногой и правой рукой), и разноименным (движение левой ногой сочетается с движением правой рукой и наоборот). Прыжков с использованием скамейки с небольшим продви-

жением вперед. Можно использовать от одной и до трех скамеек в зависимости от подготовленности обучающихся и наличия скамеек. И.П. - удержание равновесия (ласточка), стоя одной ногой и используя другую как противовес. Это упражнение дает чувствительную нагрузку на мышцы ног. И.П. – стоя на скамейке лицом друг другу, взявшись под руки, повороты переступанием на 180 и 360 градусов в левую и правую сторону поочередно. Вариант: то же, взявшись за руки. Прыжки по скамейкам используя их как «кочки» и «камни», руг гимнастические маты. Расстояния между скамеек в зависимости от подготовленности детей. Такие много скоки интересны детям своей конкретностью – попал ногой на «камень» или нет, сумел поставить на «камень» обе ступни и прыгнуть без задержки с обеих ног на другой «камень». Такие задания близки детской психике и выполняются со значительно большим старанием, чем обычные легкоатлетические много скоки. Для надежности можно использовать присутствующих, которые удерживают скамейку, сидя на концах. Развитие равновесия можно осуществить в основном двумя путями. Одно из них основывается на использование упражнений, при которых трудно сохранить равновесие. К ним относятся, ходьба с высоким подниманием бедра с одновременным хлопком под ногой. Передвижение по скамейки с партнером на спине. Сначала эти упражнения изучают на полу стоя на разметки линий, и только после этого переходят к выполнению на скамейки. Можно включить эти упражнения на более высокой опоре (низком, среднем бревне). На старых образцах скамеек были на торцах металлические крюки, которые давали возможность укреплять ее в наклонном положении на гимнастической стенке. Что в свою очередь позволяли расширить круг упражнений. В последнее время скамейки выпускают без крюков, что значительно снижает эффективность ее использования.

При занятиях со школьниками очень важно, чтобы они знали и соблюдали технику безопасности и правило поведения, в спортивном зале. Кроме того, прыжки - это важный прикладной навык, позволяющий преодолевать различные естественные препятствия. Поэтому прыжки являются обязательным нормативом комплекса ГТО. Подавая команды, педагог должен находиться в положении основной стойке, стоя лицом к группе. Если педагог показывает упражнение, стоя боком к группе или в стойке на коленях и т.п., то он должен после показа принять основную стойку лицом к группе, а затем подавать команды. По гимнастической стенке, так же, как и по скамейкам, выполняется лазание вверх и вниз одноименными и разноименным способами, а также

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

влево и вправо приставными шагами. При лазанье смотреть на место перехвата рук.

(Продолжение в следующем номере)

Еңбекшіқазақ ауданының туристік-экологиялық маршруттары

ШОМАНОВА
Жадыра Серікқызы
Алматы облысы
БЖСТЖЭО-ның ҚББП-і
Еңбекшіқазақ ауд., Есік қ.

Аңдатпа

Қазақстан кең байтақ жерімен, көне тарихи мұраларымен, алуан түрлі табиғи ландшафтарымен әлемге әйгілі. Соның ішінде Жетісу жеріне саяхаттап келетін шет елдік және жергілікті туристер туризм саласының дамуына өз үлестерін қосып отыр. Туристердің келуімен қоса, туристік объектілер, жаңа туристік маршруттар, жол құрылыстары ерекше қарқынмен жасалуда. Бұл мақалада осы өңірдің туристік - танымдық жаңа маршруттары туралы баяндалды. Аймақтың туристік мүмкіндіктерін саралап, анықталған маршруттар бойынша кез келген бағытта туристік жорықтар мен экскурсияларды өткізу жоспарлануда. Сол арқылы өлкенің танымалдылығын арттырып, туристердің саяхаттап келуіне үлкен үлес қосу көзделген.

Аннотация

Казахстан всемирно известен своими обширными землями, древним историческим наследием, разнообразными природными ландшафтами. В частности, иностранные и местные туристы, посещающие Жетісу, вносят свой вклад в развитие туристической отрасли. Особенно быстрыми темпами создаются туристические объекты, новые туристические маршруты, дорожные сооружения, а также прибытие туристов. В этой статье рассказывается о новых туристско - познавательных маршрутах этого региона. Планируется провести туристические походы и экскурсии в любом направлении по определенным маршрутам с разбивкой по туристским возможностям региона. Тем самым планируется повысить популярность края и внести большой вклад в передвижение туристов.

Кілт сөздері: Іле Алатауы, Шренк шырышасы, Сиверс алмасы, Шынтүрген мүкті шырыша орманы, Үлкен Алматы көлі, Есік көлі, Кеңестер шыңы, Көл шыңы, Турист шыңы, Алтын адам, Талхиз қалашығы, Өрікті шатқалы

Әдемі жерлерді көріп, саяхаттау үшін әлемнің түкпір-түкпіріне барудың қажеті жоқ. Өйткені таңдай қақтыратын керемет орындар жақыннан да табылады. Алматы облысында орналасқан табиғаты көркем, көрсе көз тоймайтын туристік аймақ Іле - Алатауы ұлттық табиғи паркі болып саналады. Шоқтығы биік мұнаралы сүйір-сүйір шыңдары мүлгіп жатқан – Іле Алатауы. Бұл жыл он екі ай бойы ақ мамық қарымен көздің жауын алатын Тянь-Шань тау жоталарының солтүстік сілемі. Ол Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен 1996 жылы 22 ақпанында Іле Алатауының әсем

ландшафтарын қорғау, өсімдік жамылғысы мен жануарлар әлемін сақтау, туризмді дамыту мақсатында құрылған. Парк аумағының жалпы ауданы 199.186 мың гектарды құрайды. Іле - Алатауы тау жотасы флора мен фаунаға бай табиғи аймақ. Ол Қаскелең өзенінің аңғарынан Түрген өзенінің аңғарына дейін 120 километрге созылып жатыр. Мұнда бірегей табиғат ескерткіштері, соның ішінде тау көлдері, сарқырамалар, басқа да табиғи, тарихи, мәдени ескерткіштері бар. Парк аумағы өсімдіктер мен жануарлар әлемінің алуан түрлілігімен ерекшеленетін баға жетпес табиғи кешені Алматы, Талғар, Есік қалаларына жақын

орналасқандықтан, ол қала тұрғындары мен қонақтарының сүйікті демалыс орны болып табылады. Іле - Алатау таулары табиғи әдемілігімен тау бұлақтары мен өзендері, шатқалдары, алуан түрлі гүлдері, қылқан жапырақты ормандарымен, альпілік өсімдіктерімен көз тартады. Тау бөктерінен альпі шалғындарына дейін, мәңгілік қар жамылған шыңдарға дейін ұлттық табиғи парктің ландшафты алуан түрлі. Өсімдіктер әлемі бай әрі ерекше. Құрамы бойынша Солтүстік Тянь - Шаньның алуан түрлілігін сипаттайтын өсімдіктердің екі мың түрі өседі. Олардың сирек кездесетін түрлері Қазақстанның Қызыл кітабына енген. Сондай - ақ, өте сирек кездесетін эндемиктер де бар. Халық арасында бәйшешек деп аталатын алатаулық запырангүлі немесе крокус сияқты өсімдік түрлері кең таралған. Островский қызғалдағы, Витрок рауағашы, Сиверс алмасы, жабайы өрік сияқты өсімдіктері бар. Сонымен қоса, емдік қасиеті бар дәрілік өсімдіктер де кездеседі. Олар: қарапайым шайқурай, жұпаргүл, биік және ірі жапырақты аңдыз, дәріханалық қандышөп, өгейшөп, түркістандық шүйгіншөп, итмұрын өседі. Жапырақты және қылқан жапырақты ормандар Алматы маңының көрікті жерлеріне айналған. Орманның жабайы жеміс түрлеріне Сиверс алмасы, өрік, жоңғар доланасы және Алматылық долана жатады. Тау ландшафтының төменгі бөлігінде, кей жерінде шырша аралас шағын таза тоғайды құрайтын

көктерек өседі. Іле - Алатау ұлттық паркінің басты табиғи құндылығы. Шренк шыршасынан тұратын қылқан жапырақты орман. Сонымен қатар Сиверс алмасы мен жабайы өрік, көктерек, қайың, шетен, долана, бұталы және шөпті өсімдіктер де құндылықтар қатарында. Сиверс алмасының әлемдегі осы жеміс тұқымдарының түп атасы болып табылатынын атап өткен жөн. Ұлттық парктің табиғаты мен экологиялық ерекшеліктері қайталанбайды. Демалыс немесе саяхат уақытында сіз ерекше ландшафтарды шөпті даладан бастап альпілік шалғындарды және мәңгілік қар мен мұздықтармен жабылған шыңдарды көре аласыз. Іле - Алатау мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде республикалық деңгейдегі ескерткіш бар. Ол реликті Шынтүрген мүкті шырша орманы. Реликті Шынтүрген мүкті шырша орманы Шынтүрген өзенінің оң жақ жағалауында, оның Орта Түргенмен қосылған жерінде теңіз деңгейінен 1800 метр биіктікте орналасқан. Қалың мұк астында 30-40 см тереңдікте қалыңдығы 2-3 м болатын мәңгі мұздықтар сақталған. Шыршалар мұз басу дәуірінен бері сақталғандықтан, құнды болып табылады. Шынтүрген шыршалы орманының ауданы 900 га құрайды. Ұлттық парк бірегей су нысандарына бай. Олар - Үлкен Алматы көлі, Есік көлі, сондай - ақ теңіз деңгейінен 2500-3800 метр биіктікте орналасқан моренді көлдер. Мұнда құнды су объектілерін және экологиялық жүйені сақтап, қалпына келтіру мақсатында

қорықтық, экологиялық тұрақтандыру режимдері орнатылған. Үлкен Алматы көлі Тянь - Шаньнің басқа көптеген көлдері сияқты осыдан екі мың жыл бұрын болған қатты жер сілкінісінен пайда болған. Оның ұзындығы 1,6 шақырым, ені бір шақырымға жуық, ал тереңдігі 30-40 метр. Көл суының температурасы 12 градустан артық көтерілмейді. Көл Үлкен Алматы өзенінің шатқалында теңіз деңгейінен 2511 метр биік жерде, Алматы қаласынан оңтүстікке қарай 28,5 шақырым жерде орналасқан. Көл үстінен үш негізгі шың көтеріліп тұрады, оларды бөгеттің солтүстік шетінен көруге болады. Олар: көлдің оңтүстік – шығысындағы -Кеңестер шыңы, биіктігі 4317м, оңтүстігінде - Көл шыңы, биіктігі 4110м, оңтүстік - батысындағы - Турист шыңы, биіктігі 3954 м.

Есік көлі - Алматы облысының Еңбекшіқазақ ауданында, Есік қаласынан оңтүстікке қарай 17 км жерде, Іле Алағауының теріскей баурайындағы әсем шатқалдардың бірінде теңіз деңгейінен 1759 м жоғарыда орналасқан. Аумағы 0,86 км², ұзындығы 1,8 км, ені 600 м. Көл шамамен 8 мың жыл бұрын тау жыныстарының тектоникалық ығысуынан пайда болған. Табиғи жолмен қалыптасқан бөгетке тау мұздықтары, қар, жауын-шашын суы жиналып, тау аралығындағы әсем көлге айналған. 1963 жылы шілденің 7-нде болған сел тасқыны бөгетті бұзып кетті. 1990 жылдардың

ортасынан бөгет қайта тұрғызылып, көл қалпына келтірілуде. Ұлттық парктің бірегей табиғи нысандарының тізбесіне келесі геоморфологиялық нысандар кіреді: Жарсай өзенінің жоғарғы жағы, Турген өзенінің оң жағындағы Медвежий және Қайрақты сарқырамалары, құламадан пайда болған Жусалы көлі мен Есік көлдері, әртүрлі түсті жартастар, қызық түрлі формадағы эрозиялық су жырындылары және Турген өзенінің оң жағалауындағы бұзылған жыралар, Медеу және Шымбұлақ шатқалдарының бір бөлігі орналасқан. Турген сарқырамалары өзінің сұлулығы мен кереметтігімен дәріптеледі. Бұл жер - Алматы облысындағы туристер өте көп баратын жерлердің бірі. Олар ең әдемі шатқалдарда орналасқан, саны 7-ге жетеді. Солардың ішінде ең танымалы Медвежий мен Қайрақ сарқырамалары болып табылады. Бірінші сарқыраманың биіктігі 30 метр, жоғарыдан төніп тұрған жартастар ортасында орналасқан. Шатқалдағы жартастар жер сілкінісінен жарылған және мұздыққа дейінгі кезең іздерін сақтап қалған. Әдетте туристер Медвежий сарқырамасына өтетін көпірден 300 метр жоғарыдағы суы дәмді, мұздай «сұлулық бұлағына» барады. Қайрақ сарқырамасы орманшылықтан жаяу жүріспен 3 сағаттық жерде орналасқан. Негізгі ағысының құлама биіктігі 40 метр, жалпы биіктігі 74 метрге жетеді. Шатқал сондай - ақ, жасыл түкті кілем тәріздес мүк

басқан - реликті Шынтүрген шырша ормандарымен де атақты. Ұлттық парк аумағы мен оның қорғалатын өңірінде тарихи - мәдени мұраның әртүрлі нысандары - қорғандар мен қорымдар, тас мүсіндері мен жартас суреттері, қалашықтар мен қоныстар бар. Археологиялық ескерткіштердің көпшілігі шатқалдан шыға беріс жерлер мен тау етегіндегі жазықтардағы өзен жағалауларында орналасқан. Тас ғасырының тұрақтары ең алдымен үйінділермен жасырылған, сондықтан әлі күнге дейін мамандарға белгісіз болып келген. Табылған қола дәуірінің қоныстары мен қорғандары б.д.д. X-VII ғғ. соңғы кезеңіне жатады. Олар: ерте көшпенділер дәуірінің қорғандары, бірегей сәулет құрылыстары бар жерлеу орындары, қару - жарақ, алтын, күмістен жасалған өте жоғары көркемдік бұйымдар. Есік қаласының солтүстік - батыс жағында темір дәуіріндегі оннан аса сақ қорғандары орналасқан, олардың біреуінен әлемге әйгілі болған «Алтын адам» табылған. Ерте темір дәуірінің қорымдары Талғар ауданы Рахат ауылының оңтүстік шығысында, Түрген өзенінің сол жағалауында орналасқан. Біздің дәуіріміздің VI-VIII ғғ. тас мүсіндер мен қоршаулар Үшқоңыр шатқалындағы Кіші Шымбұлақ өзенінің алқабынан табылған. «Тас әйелдер» Талғар қаласының шығыс жағында және Талғар өзенінің оңтүстігінде 24 шақырым жерден

табылған. Жартас суреттері Түрген ауылының оңтүстік жағында 6 шақырым жерде және Тау-Түрген ауылының жанындағы Кузнецовск бұлағының бойында бар. Ескі қоныстар Үлкен Алматы шатқалының шыға берісінде, Алматы қаласының оңтүстік шет жағында және Каменское шатқалына баратын жолдағы Есентай өзенінің оң жақ жағалауында, қала шекарасында орналасқан. Ортағасырлық Талхиз қалашығы паркпен шекаралас Талғар қаласының оңтүстігінде орналасқан. Талхиз қаласы 2014 жылы Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан 33 көне қоныстың бірі ретінде ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұрасы тізіміне енген. Археологтардың дерегі бойынша, VIII-XIII ғасырларда осы қоныста 8 мыңға жуық адам тұрған деседі.

Өрікті шатқалында Есік қаласынан 8 шақырым жерде «Казачка» сарқырамасы бар. Оның биіктігі шамамен 3-4 метр. Бұл шатқалда жабайы өсімдіктер мен жануарлар мекендейді. Жабайы алма, долана, жабайы өрік, итмұрын, шырғанақ, бөріқарақат өседі. Жануарлардан қабан, марал, ақкіс, сұр суыр, ақ тиін т.б кездеседі.

Бұл маршрут бойынша орталықтың оқушыларына демалыс күнгі жорықтар ұйымдастырылады. Аталған туристік аймақтар жылдың қай мезгілінде болса да, туристер мен қонақтарға құшағын айқара ашуда. Әсем табиғатымыз бен көне қорғандарымызды көруге елдің түкпір - түкпірінен, шет елдерден келген саяхатшыларды көптеп кездестіруге болады. Бұл бір жағынан туристік өлкенің дамуына зор үлес қосып отыр. Орталығымызда үйірме оқушылары аталған маршруттар бойынша көптеген экскурсиялар мен жорықтарға қатысады. Осындай экскурсиялар мен жорықтарға қатыса отырып, өздерінің туристік танымдарын кеңейтіп, туған өлкенің туристік мүмкіндіктерін және табиғи - тарихи ескерткіштерін қорғауды үйренеді. Олар үшін туған жердің әр тасы, сарқырап аққан бұлағы, биік шыңы, қара топырағы ыстық, әрі баға жетпес байлық! Өлкеміздің тамылжыған сұлу табиғатын тек сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес!

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Ахметов А.А. Поздеев А.Г. Бобров Р.Ф. Алматы облысы жолсілтемесі. Алматы 2017
2. Гуржий Т.М. Алматы облысы туралы 100 әсер. Алматы 2018
3. "Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық табиғи паркі". Тау қайнар ЖШС. Алматы 2020
4. Потапов С.А. Таңбалы. Алматы 2012

ӘБІЛПЕЙСОВ
Жәнібек Тастайбекұлы
М. Өтемісов ЖОББМ, ҚББП-і,
Ақжайық ауд. БҚО

Ұлы даланың ұлық перзенті – Жапарберді батыр

(Облыстық «Менің Отаным – Қазақстан» туристік-өлкетану жасақтары слетінің «Туризм-спорт, денсаулық, демалыс» номинациясы бойынша I орын алған жұмыс)

ҚАЙЫРЖАН Аэлига
М. Өтемісов ЖОББМ-нің
8 сынып оқушысы
Ақжайық ауд. БҚО

Аңдатпа

Ғылыми жобада жазылған кіші жүздің би, батырларын зерттеп, оның ішінде Жапарберді батырға қатысты деректерді нақтылаудың маңыздылығы жоғары. Зерттеу барысында халық жадында сақталған мұраларымыз негізінде батыс өңірінде өмір сүрген батыр, би, жырау тұлғалар туралы, олардың ата-тек шежіресі мен тарихына қатысты біраз мақалалар мен еңбектері салыстырылып, фольклорлық мағлұматтар кеңінен пайдаланылған. Жобада тоғыз батыр туралы жан-жақты деректер жинақталған. Жоба өлкетанушыларға, қосымша білім беру педагогтарына, үйірме жұмысына бағытталған.

Аннотация

Большое значение имеет изучение биев, батыров Младшего жуза, описанное в научном проекте, в том числе уточнение данных, касающихся батыра Жапарберды. В ходе исследования были составлены некоторые статьи и труды о батырах, биях, жырау, живших в западном регионе на основе наследия, хранящегося в памяти народа, их родословной и историей, широко использованы фольклорные сведения. В проекте собраны исчерпывающие данные о девяти батырах. Проект ориентирован на краеведов, педагогов дополнительного образования, кружковую работу.

Кілт сөздері: Есболай би, Итемген батыр, Қара батыр, Дәрі батыр, Есет би, Табылды батыр, Құлбарақ батыр, Жапарберді батыр Мәтенұлы Кескір-Көбен батыр

(Жалғасы, басы алдыңғы санда)

«**И**темгеннен туыпты,
Қара менен Табылды,
Қалдыбай, Мәтен, Қабылды
Сол ерлердің тұсында,

Дұшпаннан кегім алынды» – деп Мұрат ақын жырлағандай келесі кезекті тарих сахнасына шыққан Итемгеннің батыр ұрпақтарына берелік.

2.1 **Қара батыр** (1750-1840 ж.ж. шамамен) - батыр, би және жергілікті халықтың сыйластығымен Маңғыстаудың хан атағы дәрежесіне дейін жеткен тұлға. Итемгеннің ұлы, «Итемгеннің бес бөрісінің біреуі», Әйтеке бидің туған жиені, Адай-Жары-Дәулеталы-Үсеннің күйеу баласы.

Әбуғали Ғабдуллин «Саржала» кітабында Қара батыр туралы мынадай деректер келтіреді. «... Руым шеркеш Тұрманбет бидің ұлысынанмын де-

ген Сидәліұлы Тойғыл балық батағаларын шапқан беріштер, Еділ бойындағы елді мекендерді шапқан байбақты Айдар бастаған барымташылар екенін айтып берген ...Беріштер қолға түсірген орыс тұтқындардың бір бөлігін алған. Бұл жорықты бастаған Итемгенұлы Қара батыр екен...» (6.10-бет). «...Еділ бойынан тұтқын алған Қара Итемгенұлы оралған бетте Маңғыстауға көшкен. Қайрақты (шыны Айрақты автордан) деген жерде...» (6.11 -бет).

Маңғыстауға белгілі, айтулы шежіреші А.Мендалиев «Адай шежіресі» кітабында, Қараның қалай Адайларға жекжат екенін дәл басқан. Бұл әңгімелерді Маңғыстау өлкесіндегі, Итемгеннің ұлдары Қара мен Табылдыға жекжат Төлеп батырдың көзі тірі ұрпақтары да дәл осылай айтады. Төлеп батыр, ағайынды Қара мен Табылдың күйеу баласы. Итемген, Адайдың

ала туын ұстаған Өнетпен акыреттік дос болған. Бұл, дау тудырмайтын ақиқат.

Итемгеннің батыр ұлдарының ішінде әсіресе Қараның даңқы ерекше тарайды. Ел ішінде айтылып жүрген аңыздарға сүйенсек бір сыншы әйел Қараны сынапты.

– Өттең, уақытым өтті-ау, тұқым алып қалатын адам екен, – деп таңдайын қаққан көрінеді. Бір күні түркімендер Қараның шаңырағында қонақ болып отырып, тұлпар атын қалап сұрап алыпты. Сөйтсе түркімендердің өз ойы бар екен. Тұлпарды Бозашыдан жетелеп келе жатқан олар Қаратөбе биігіне шыққанда қылышпен аттың басын кесіп алады. Сөйтіп, бәйгеде алдына қара салмайтын қазақ тұлпарының көзін осылай жойса керек. Бір сөзбен айтқанда, Қара батыр, әрі би болған адам.

Есболайұлы Итемген баласы Қараға сыйласы, Үсеннің жеті баласының ортасындағы жалғыз қызы Айсарыны алып береді. Батыр болғанмен барымтадан аулақ, шаруаға қырсыз, одан да бұрын тақуа, пірадарлығы барырақ Қара жарлы болыпты. Көктемде жайлауға көшкен жолында соғып, қонған атасы Үсенге сояр өзге малы болмай желідегі маясын сойып береді.

Күйеу баласының сол пейіліне ырза болған ата айдалып келе жатқан қой отарлар осы жерде 3 күн еру болып, төлдеген саулық пен қозыны Қараның қотанына тастап кетуге тапсырма беріпті. Баласы Жоба оны қуана орындайды. Сонда сол 3 күнде қоздаған қой-қозысымен 700 болып, Қараға содан мал бітіп, бай болыпты деп бітеді бұл әңгіме [31].

Қара би – батыр атамыз өте ірі кісі болған. Сәнжан Нұрғалиев деген ағамыз Қара батыр туралы былай деген: «Оның екі иығының арасын екі аршын екен. Өзін ат көтере алмайтын болған соң, атан мініп жүреді екен» (Қырықбай Бекбаев, «Қаратоқай батырлары», «Дендер» газеті, 22 қазан, 1993 жыл).

Қара 90 жастың үстінде өмір сүрген. Маңғыстауда қайтыс болған. Жерленген жері, Бозашы түбегінің, Қызан ауылынан, Қаламқас мұнай кен орнына жүргенде 35 шақырымдағы, өзінің атымен аталған бірінші қатарлардағы биік төбеде. Балалары:

Бәйбішесі Айсарыдан – Дәрі және Есет;

Екінші әйелі Майсадан – Сары, Қамбар, Бөкенбай, Жанғұтты.

2.2 Қараның ұлы Дәрі батыр

Беріштер мен Әлім-Кете-Ожырайлар арасында біраз уақыт түсініспестік болып, екі жақ қақтығыса беріпті. Ожырайлар Беріштерді жеңе алмай, бірде олармен тату көрші тұрған Тегісбай деген Адай ауылын шауып, малын айдап кетеді.

Бұны Дәрі батыр далада естіп жүріп, әлгілерді қуып жетіп, қолындағы дойыр қамшымен ұрып, бір-бірлеп құлата беріпті. Жаяу қалғандары жата қалып атып, Дәрінің жүрегіне жебе қадапты.

Осылайша Дәрі батыр қапияда қаза табады. Бұл кезде Дәрі 27 жаста екен. Ығылман Шөреков адайдың Хасанғали деген ақынымен хатпен айтысында:

«...Ауылын Тегісбайдың Әлім шауып,
Алғанда бар малыңды желің қиып.
Бармаған жалғыз адам көмегіңе
Жар салып шақырғанда жұртың жиып.
Артынан Қаратоқай Есет қуып,
Түсірген дұшпаныңды нардан қиып.
Артынан Дәрі менен Есет қуған,
Қалмаған «ой, бауырым!» деп қалмай жаудан.
Алдында қара мойын серкесі бар,
Қайта ма серкелі қой тасқын судан?
Дәрінің мылтық тиіп қолтығынан,
Ақ сауыт киген шығып қанға жуған.
Бір жанын Адай үшін пида қылып
Қайраттан пайда көрмеді артық туған...» - деп жазады [15, 215 б].

Мөңкеұлы Матай ақын айтқан:

«Артында Қабыл қалды Қара өлгенде,
Берішті жеті баулы бір күйзелтті,
Кешегі Ожырайдан Дәрі өлгенде» – десе,
Матайдың туған інісі, Мұрат ақын, былай қиналады:

«Артында Қабыл қалды Қара өлгенде,
Қалады жүк тайлаққа нар өлгенде.
Беріштің жеті баулы белі сынды,
Кешегі Ожырайдан Дәрі өлгенде» – деген өлеңдері текке айтылмаған ғой.

Адайдың бір топ аламандары: «Мұрат жиен, осылай деп құнсыз кеткен Дәрінің өлімін бізге шағынып отыр», – деп, ат қойып барып, ащы Ойыл бойында отырған Ожырай Кетенің екі адамын өлтіреді. Сол жер кейінде «Қандыағаш» атанып кетеді. Бірақ, абырой болғанда жанжал онан әрі ушықпай бітіммен тынады.

Дәрі батырдан – Ербақы, Бәшен есімді екі ұл қалған.

Дәрі қайғылы қазаға ұшырағанда, Бәшен 3 жаста екен. Артынан Бәшен бай болған. Оны Мұрат Мөңкеұлы, Тыныштықпен айтысқанда:

«Беріште Әлжан, Бәшен ұйылған бай,

Соғымға отыз асау сойылған бай» – деп келтірген.

Дәрі атамыздың қауымы, Атырау облысы, Индер ауданының, Малайсары алқабындағы, Жайық бойындағы бұрынғы 2-ауыл, кәзіргі Мұрат Мөңке ауылынан 20 шақырымдай, Индерден 45

шақырымдағы Индер-Мақат темір жол бойындағы «Дәрі» разьездінің тұсындағы, Дәрі қауымында. Бұл қорымда жылқының сүтіне және жалына иеленген, балшықтан соққан зираттар бар.

Ербақы, Башеннен тараған ұрпақтар қазір, негізінен Атырау, Орал аймақтарында тұрады.

2.3 Есет би Қараның ұлы - әрі би, әрі ақын, әрі батыр Есет би туралы Уикипедия былай дейді: Есет Қараұлы (1779-1869 ж.ж.) - Атырау облысы Қызылқоға ауданы Қарабау ауылында туып, Махамбет ауданы Малайсары алқабында жерленген.

Жырау. Кіші жүз құрамындағы Байұлы тайпасының Беріш руынан шыққан. Исатай мен Махамбет бастаған Кіші жүз қазақтарының ұлт-азаттық көтерілісіне қатысқан. Көтеріліс басылғаннан кейін Ресей әкімшілік тарапынан қуғын көріп, біраз жыл Маңғыстау, Хорезм жағында болады. Одан Жайық бойына оралып, тоқсанға келіп дүние салған.

Махамбет, Абыл ақындармен достық байланыста болған. Есеттен Мұрат Мөңкеұлы, т.б. көптеген ақындар өнеге алған.

Халел Досмұхамедов өзінің «Аламан» атты кітабында:

«Мұраттың елінде Есет деген би болған. Есет қазақтың шежіре билерінің бірі екен. Жас бала Мұратты шақырып алып ақыл айтыпты: Айтысу үшін өткен-кеткенді, ата-бабалардың бұрынғы істерін, қазақтың шежірелерін жақсы білу керек деп. Есеттің осы ақылы Мұратқа ұнаған»

деп әйгілі Мұрат ақынның қандай ұстаздың мектебінен өткенін дәл көрсетеді [11, 103 б.].

Атырау облысымен көршілес жатқан, Батыс Қазақстан облысы Ақжайық ауданы, Тайпак өлкесінде өмір сүрген шежіреші қария Құттымұрат Құлтумаұлы Есет бидің Мұратқа қалай ұстаздық еткені туралы былай дейді:

– Мұрат қарағым, сен бөтен елдің ақынымен айтысқанда еліңнің атышулы жақсы-жайсаңын мақтама. «Жақсының артынан сөз ереді» деген. Олардың бір сүрінген жері болса, ел біліп отырады. Соны алға тартып сені сүріндіруі мүмкін. Еліңнің адам білмес қарапайым қарасирақ кедейін мақта. Сонда қарсыласың сенен ілік таба алмайды – деп кеңес береді.

Біз осы әңгімеден Есет бидің қандай көреген ақыл иесі болғанын анық аңғарамыз.

1908 жылы Қазанда басылған М.Бекмұхамбетұлының «Жақсы үгіт» жинағында Есеттің «Тауға біткен қайыңның» деп басталатын қартайған шағында айтқан толғауы жарық көрді. Есет бидің өлеңдері содан бері көптеген жинақтарға енгізілді. «Бес ғасыр жырлайды» (Қ-том, А., 1984, 1989) жинақтарында жарық көрген.

Тарихта бұл ағамыз Есет би, Есет ақын, Есет батыр атымен таныс. Батырлар, ақындар сияқты, билердің де түр-түрі болған, күнкөріс үшін бірде оған, бірде бұған бұратын, бұқпантай жалтақ билер, әкімдерден аса алмай, әділ төресін бере алмай

қалтақтайтын, тағасы жоқ тайғанақ билер, қарсы алдында хан тұрса да қаймықпай, қара қылды қақ жарып турасын айтып қасқайып қарап тұратын ата билер болған. Сол аздардың бірі – Есет би.

XVIII ғасырдың аяқ кезінен бермен қарай хандар кеңесінің құрамына билер сайланатын болды. Осы кезден бастап билер халық таразысына түсті. Ханның қамын ойлаған жасқаншақ жалтақтар ұмытылып, қара басы кетсе де, халықтың қамын көздейтіндер әрі би, әрі батыр атанып, елдің есінде қалды, халықтың құрметінде болды. Сол әрі би, әрі батыр атанғандар екеу болса, соның біреуі осы Есет, ал біреу болса – онда өзі.

Есеттің қайда оқығаны белгісіз, білім, билік жағынан алдына жан салмаған, төбе би атанған адам. Есет заманы астарлы, кедір-бұдыры көп, қарағай басын шортан шалған қилы кезең болатын. Е.Пугачев көтерілісінің желісі үзілмей жатып, шылбырды Сырым алып кетті. Сырымның қызуы басылмай жатып Исатай-Махамбет тұтанды. Мұның ізі суымай жатып Бекет бас көтерді. Есет Көтібаров атқа мінді. Тұрлан Асауов қол жинады. Оның бәрі елге, елім деп еңіреген ерлерге, халыққа, халқым деп қан жұтқан азаматтарға шарпуын тигізбей қойған жоқ. Соның ішінде ата-бабасы ежелден хан тұқымымен төбелесіп өткен Есетке оңай түскен жоқ. Есеттің әкесі Қара, хан тұқымымен сиыспай, қақтығысып өткен.

Жасы алпыстан асқанда Исатай-Махамбетке жақтасып, одан қуғын-сүргінге ұшыраған Есет тоқсан жасаса да, күн тыныш отырып, бел шешіп тамақ ішпеген адам. Түн ұйқысын төрт бөліп, қысқа күнде қырық рет дауға түсті, шыбындай жанын шүберекке түйіп, шырылдап барып жауға да түсті. Бірақ даудан ығып саспады, жаудан бұғып қашпады. Өмірінің қандай болып өткенін өзінің:

Заманында өзімнің
Еңсеріскен ер көрдім,
Белсеніскен бел көрдім,
Жасанысқан жау көрдім,
Тізелескен дау көрдім,
Үрікпедім, саспадым,
Бір өтірік болмасын
Табаным тайып қашпадым.

Қанды көйлек жолдасты

Сары алтындай сақтадым... – деген сөзінен айқын көреміз. Есет біреуді басынып талтаңдамаған, өзі біреуден қорқып жалтаңдамаған, ешкімнен қиянат көрмеген, біреуге қиянат істемеген, ешкімнен артық сөз естімеген, өзі біреуді балағаттап даттамаған, ешкімге білімсініп ақыл айтпаған, ал өзі білгеннің ақылын алуға әрдайым құштар болған. Әрине, мұндай парасатты жандар сирек

кездеседі.

Есет 1869 жылы 90 жасында бақи дүниеге аттанды. Бейіті осы күнгі Махамбет ауданы, Малайсары деген жерде, біздің экспедиция арнайы ат басын тіреп барған «Дәрі» деп аталатын қауымда. Есет бидің араб таңбалы құлпытасы жақсы сақталған. Өзінің өршіл өлеңдері секілді жарқырап, ғасырлар сынына сынбаған қалпы қасқайып тұр.

2.4 Табылды батыр

Табылды Қарадан 5-6 жас кіші болғандықтан, 1755-56 жылдары туған деп көрсетіліп жүр. Табылды өз заманында талай жорықтарға қатысып батырлық құрған адам.

Жайық бойындағы Сарайшық қаласында хандық құрған Аюке өлгеннен кейін кіші жүздің Итемген бастаған Байбақты, Шолан, Табын, Барак, Қонай, Атақозы секілді батырлары қаланы қолға алу үшін жорық жасайды. Әкесі қол бастаған осы жорыққа Табылды да қатысқанға ұқсайды. Сол сияқты ол жоңғар қалмақтарына қарсы жорықтарға да белсене қатысып, үлкен ерліктер көрсеткен. Жоғарыда келтірілген өлең шумақтары осыған толық дәлел бола алады.

Итемгеннің балаларының ішінде Табылдың орны ерекше. Қазір Иран жерінде ғұмыр кешіп жатқан қандас бауырларымыз Табылды мен Қараны жиі еске алып, жырға қосатын көрінеді. Сол секілді Мұрат ақынның:

Табылды мен Қараңдай,
Ағыны күшті қарғындай.
Сол ерлердің барында,

Дұшпаннан кегім алынды-ай, – деп жырлауының өзі біраз жайдан хабар беріп тұрған жоқ па. Кезінде «Құлбарақ зиратынан шыққан үн» деген толғау жазған маңғыстаулық ақын Светқали Нұржанов Табылды бейнесін: «Қалың қабақты, көзі қып-қызыл, шокпар мұрын, өте сұсты кісі» – деп суреттейді [8, 62-63 б.].

Маңғыстау жерінде 1832 жылы Хиуалық шапқыншылармен болған қырғында Табылдың ұлы Құлбарақ батыр бастаған қаратоқайдың 11 көзсіз батыры бар, барлығы 17 жігіті қаза болды. Бір әулеттен осынша ердің шейт болуы өте ауыр қаза еді. Табылдыға баласының қазасын естіртуге адайдың бас ақыны Абыл ғана лайықты деп ұйғарады ел.

«Табылды қалың қабақты, өткір көздерінен от шашқан, шокпар мұрынды, сұсты кісі болыпты. Сондықтан да адайдың Абыл ақынын алға салып барған» [24].

Табылды батыр сексенге жақындап қалған жасында да тұғырдан түспеген. 1833 жылы 1500

қол жинап батырларының кегін қайтару үшін Түркімен жеріне жорық жасайды.

– Бұл жорықты ту ұстап өзім бастаймын. Құлбарақ баламның жаны кеткенде, менің де жаным тыныштық таппас. Егер ұрыста шейіт болсам арманым болмас, – депті [9].

Табылды батыр бастаған осы жорық жеңіспен аяқталып, майлы қиян – Маңғыстау түбегі мәңгіге қазақ деген халықтың еншісіне бұйырды.

Табылды батырдың бейіті Ақорпа-Өженде, Қараның бейітінен 20-30 шақырымдай қашықтықта.

2.5 Табылды ұлы Құлбарақ батыр

Құлбарақ Табылдыұлының өмір сүрген кезеңі қазақ халқының басына зобалаң мен үлкен қайғы-қасірет әкелген аласапыран дәуір, жаугершілік заманына дөп келеді.

Маңғыстау өңірінен шыққан батырлар туралы жазылып қалдырылған және ел аузындағы әңгімелерге сүйенсек, ел тарихында Құлбарақ батырдың алар орны ерекше. Әкесі – Табылды батыр да баласының атын – Құлбарақ деп бекерден-бекер қоймаса керек. Барақ деген ат қазақта сирек кездеседі. Сонысына қарағанда мұнда бір терең сыр жатқан тәрізді. Батыс Қазақстан Құлбарақтың ата-ұрпақтарының өмір сүрген жері болса, Маңғыстау оның қаны төгілген жер. Маңғыстаудың көнекөз қарттары ел аузында «Қарнау қырғыны» деген атпен сақталып қалған оқиғаны әлі күнге жыр қылып айтады.

Өмірзақ Озғанбай «Қасиет қонған – Құлбарақ батыр» деген еңбегінде бір-біріне қарама-қайшы деректер келтіреді:

«Маңғыстаудың Бозашы-Қабакты деген жерінде отырған Сүйінқара атты бидің ауылын 1832 жылы Хиуа қаны Аллақұлдың Сүйінпұшық деген уәзірі бастап келген қалың қол шауып кетеді.

Қазақ батырлары оларды қуып жетіп, Қарнау деген жерде үлкен шайқас болады.

...Өлді ерлер алған беттен таймайтұғын,
Жақсылар өлді елдегі сыйлайтұғын.

Ішегін сүйретілген жинап жүріп,
Медетте Избас өлді қимайтұғын.

Мырзатай өлерінде ерлей өлді,
Қылышын ит дұшпанға сермей өлді.

Мырзатай кім-кімнен де батыр еді,
Тіріде жауға намыс бермей өлді.

Досы өлді Тағанұлы көп Зорбайдан,
Кебекпен жетеу өлді Табынайдан...

Беріштен Құлбарақ өлді нанғысыз-ай,

Басы жоқ, кеудесі бар ыңғайсыз-ай – деп Абыл ақын Қарнау қырғынын суреттейді [13, 52 б].

Осы жолғы шайқаста Мәметнияз күшбегі басқарған түркмендердің қолы қазақтардан үш-төрт есе көп болады [8, 63-64 бб].

Сонда қайсысы дұрыс? Хиуа қолын бастап келген Сүйінпұшық па, әлде Мәмбетнияз ба?

А т ы р а у л ы қ ш е ж і р е ш і Н ұ р б е к Жұбанышқалиұлы: «Сүйінпұшық – Хиуа ханы Аллақұлдың бас уәзірі екен» – деген деректі алға тартады. Түркімен қолын бастап келген Мәмбетнияз құсшы (құсшы – қолбасшы деген сөз) екен дейді.

Түрлі шежірешілер мен жазушылар жазып қалдырған деректерде Хиуалықтардың Маңғыстауға қанды жорығының себебі Сүйінқара батырда жатқанын айғақтайды.

Белгілі тарихшы-ғалым Жәнібек Аллаярұлы өзінің Науша батыр туралы зерттеу еңбегінде:

«1831 жылдың қысында хиуалықтар түрікмендер арқылы адайларды өздеріне зекет төлеуге мәжбүр еткен.

Бұл туралы орыс зерттеушісі Л.Мейер «Шын мәнінде, түрікмендер Адай батыры Сүйінқара ауылына шабуыл жасап, оларды талап-тонап, Каспийдің мұзына дейін қуды. Сол тұста олардың да, біздің билеуші-сұлтанның да билігін мойындамаған Сүйінқара Қайыпқали сұлтан, Құлбарақ, Науша батырлармен бірге 800 қол жинап, жауыздардың соңынан қуды, алайда, өз жасағының жартысынан айырылған ол кері қашуға мәжбүр болды» деп жазды [Мейер Л. Киргизская степь Оренбургского ведомства. – Спб.: Тип. Э.Веймара и Ф.Персона, 1865. 47-б.].

Ал, И.Кенжалиев «Харазм шахына зекет төлегісі келмеген Сүйінқара батырға қарсы 1832 жылы Харазм шахының жасауыл басы Мәмбетнияз бастаған 3500 әскері шығып, даланы кезді. Ақыры Сүйінқараның үйін, дүние, малын талап, әйелі мен қыздарын тұтқынға алып кетті. Олар жолшыбай тағы көп ауылды тонады.

Шапқыншылардың артынан 800 кісімен Қайыпалды сұлтан, Науша, Құлбарақ, Сүйінқара батырлар бірігіп қуып жетіп, соғысып еді, көп әскерге әлі келмей, өлімші болып жеңілді. Бұл қанды соғыста Сүйінқара мен Қайыпалдының балалары қаза болды, кейбіреулері тұтқындалды» [Кенжалиев И. Исатай-Махамбет. – Алматы: Қазақстан, 1991. 24-б.] деп толықтырады

Бүгінгі жазылған деректер Сүйінқараны прогрессивті батыр есебінде сипаттаса да ел аузында таралған әңгімеде Сүйінқараны ел мен елдің арасына іріткі салып, жазықсыз боздақтардың ажал құшуына себепші есерсоқ батыр есебінде суреттейді. Маңғыстау жұрты ішінде таралған

сондай аңыздардың бірі мынау.

Хиуа ханы Аллақұлдың әйелдерінің бірі ұл туып, маңайындағы елді жиып той жасайды. Адайдың бетке ұстары деп Сүйінғара батырға да елші жібереді. Сүйінғара болса тойға шақыра барған елшіге:

– Бір қатынның пұшпағы қанады екен деп, тойға баратын жағдайым жоқ! – деп келтесінен қайырады. Елші ханына дәл солай етіп жеткізіп барыпты. Ұрынарға сылтау таба алмай отырған Хиуа ханына да керегі осы. Дереву мұздай қаруланған арнайы жасағын аттандырып: «Сүйінғара өзі келмесе, басын алып келіңдер!» деп тапсырма беріпті.

Арғы жағы белгілі. Үш мың әскер, кей деректерде 3500 делінеді, тыныш жатқан Сүйінғараның ауылын шауып, мал-мүлік, қыз-қырқын, жас балаларды олжалап алып кетеді. Түнде келіп жау бас салғанда Сүйінғара жабынды көтеріп қашып құтылған дейді ел аңызы. Абыл ақын:

«Құлбарақ туып еді Табылдыдан

Жау келсе, жаман қашар жабындыдан» деп жырлағанда осыны меңзегендей.

Ығылман Шөреков Хасанғали деген ақынмен сөз жарысында:

«Шабылды Сүйінғара Түрікпеннен

Мандағы қазақ қашты үріккеннен.

Әуелде кеткен кегін қайырмаққа

Ауызы Сейілханның біріккеннен –

Түрікпен төрт жүз адам – қайысқан қол

Көп елді үш күн шауып жүріп көрген

Шулатып төрт жүз жетім-жесір алып

Жиһазын жеті атадан мүліктенген.

Артынан кеткен жаудың қуыспаққа

Саралап аптал ерлер іріктелген

Құлбарақ, кескір Көбен кетті бірге

Тап болып сол қуғынға жігіттермен – деп суреттейді [11, 216-217 бб].

Ығылманның өлеңінде Сүйінғара ауылын шапқан Түркімен қолы 400 десе де, анығында үш мыңнан кем болмаған. Және барлығы ұрысқа сақадай сайланған, басынан бақайшағына дейін мұздай қаруланған, сауыт-сайманы бойында ханның арнайы жасағы екен.

Үстіртте еркімен жүрген қазақ елі болса еш елді жаулап алу үшін тұрақты армия ұстамаған, сол себепті мұздай қаруланып тек қана соғысқа машықтанған арнайы жасағы да жоқ еді. Ел қорғаны болған қадау-қадау батырлар бес қаруын сайлап жүрсе де, «жау шапты» деп жабыла қуған жігіттердің көбінде бес қару да сауыт-сайман да болмапты.

Дойыр қамшы мен сойылды серік етіп,

қысылшанда қой қырқатын үлкен қырықтықтың бір жағын уықтың басына байлап, найза қылып алып та жауға жөнеле берген қазақ жігіттерінің қимылы көзсіз ерлікке бара-бар еді.

Сүйінғара ауылын жау шауып кеткеннен кейін бұл хабар адайлармен құда-жегіжат боп әбден араласып кеткен Беріш руына да жетеді. Сол кезде 45 жастағы Құлбарақ батыр дереу атқа қонып, өзінің бауырларымен қоса, 800 қол жинап үлгереді. Осы тұста әкесі Табылды: «Әскерінді мыңға толтыр», деп кеңес бергенмен, намысы шыдатпай суыт жүріп кетеді. Олар барымташыларға Тиген маңында қуып жетеді. Бірақ сан жағынан өздеріне төрт есеге жуық көп, әлі шашауы шықпаған үш мың жауға бірден дүрсе қоя беруге батпайды. Олай етсе, есіл боздақтарды күші басым жауға қырғызып алармын деп Құлбарақ:

– Аттан түсіндер, соғыс тәсілін өзгертеміз, – дейді.

Қуғыншыларды сонау алыстан-ақ байқаған Мәмбетнияз құшбегі өз әскерінің бас-аяғын жиып, қиян-кескі айқасқа әзірлеп-ақ тұрған-ды. Олардың мына әрекеттерінен:

– Бұл елдің аруағы ат үстінде еді. Олар енді аттан түсіп, аруағынан айырылды. Өз еріктерімен жаяу қалған қуғыншыларды тап қазір басып алу керек! – деп, лап қояды. Кескілескен қанды қырғын осылай басталған. Аттарына мініп үлгере алмаған қуғыншылар аттылы жаумен сол жаяу қалпында айқасқа түседі. Қуғыншылар ішіндегі батырларды әп дегеннен қимылдарынан танып, оларды тізе қостырмай, бөлек-бөлек алып құртуды ойлаған.

Көп қазақтың ішіндегі айрықша ірілігімен көзге түскен зор денелі қара кісіні отыз шақты шапқыншы ортаға алыпты. Құлбарақтың жойқын қимылы дұшпанды сескендіріп, жүректерін шайлықтырып тастағандай. Қоршаған күйі батырдың қапысын табуды көздеген сыңайлары бар. Мұншама жойқын ерлік көрсетіп жүрген кім екенін біле алмаған түркімендердің бірі:

«Бұл – Сүйінғара ғой! Сақ болыңдар!» деп оқыс айқайлап жіберіпті. Тосын шыққан дауыс Құлбарақ батырды да елең еткізген. Жан алқымға келіп, тарығып тұрған сәтте: «Сүйінғара батыр қол жинап жеткен екен ғой» деген үміт оты жылт еткен еді. Қас-қағым сәт айналасындағы анталаған жауды да ұмытып, дауыс шыққан жаққа жалт қарағанда, қылша мойынына қылш сарт етіп, бас домалап жерге түседі [24].

Құлбарақ бастап барған 800 қазақ қолының ішінде біздің Тайпақ өлкесінен барған байбақты Науша батыр да болыпты.

Осы жорықта үзеңгілес серіктерімен бірге жауға қарсы қол бастаған Наушаның ерлігін М.Мұхтарұлы: «Осы шайқаста Науша мен Құлбарақтың батыл қимылы қатысушылардың мақтанышпен айтатын әңгімесіне айналған. Наушаның түйреп түсірген адамы, Құлбарақтың қылышы тиген жаулардың басы допша ойнап жайрап қалған. Тек Құлбарақ немере жас інісі Жапарбердіге қарайлап жүріп, қапыда қаза табады. ...Кейін Сүйінқара Наушаның найзаны қалай ойнатқанын айтып, елін таң қалдырыпты, өзі де риза болыпты», – деп бағалайды [22, 33-б.].

Бұл жорықты Орынбор мұрағатының құжаттары да растайды. 1832 жылғы 27 қаңтардағы Г.Ф.Генс жазбасында түркіменнің Сүйінқара батырдың ауылы мен адай қазақтарына соққы беріп, мал-мүлкін тонап, батырдың әйелі мен қызын алып кеткені, осыдан соң Қайыпқали сұлтанмен біріккен Сүйінқара 1500 қолмен түркімен соңынан аттанғаны келтірілген [ОрОММ. 6-к., 10-т., 3027-іс, 6-п.].

Кейін 24 ақпанда Орынбордың әскери губернаторы П.П.Сухтелен К.К.Родофиникинге түркіменнің Сүйінқара батырды тонады деген хабарын растайды. Оған хиуалықтардың да қатысып, барлығы 7000 қол болғанын, шабуылдың Хиуа үкіметінің еркімен жасалып, хиуалықтар мен адай қазақтары арасындағы мұндай талас-тартыс керуендердің еркін жүруіне кедергі келтіргенімен, орыс тұтқындары саудасын біраз азайтады және Сүйінқара, Қайыпқали, Жоламан секілді белгілі «қарақшыларды» шепке қарай көшуге мәжбүрлейді деген пікірін білдіреді [ОрОММ. 6-к., 10-т., 3027-іс, 14-п.].

Есболай ұрпақтарының ішінде Құлбарақ батыр туралы көптеген шежірешілер мен жазушылар қалам тербеді десе болады. Оның ерлігі аңыз боп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келді.

Хиуа жендеттері Құлбарақтың басын «Сүйінғара» деп ойлап, Аллақұл ханға апарып беріпті. Кесілген басты табаққа салып Аллақұлдың алдына қойған кезде Аллақұлға ол бас күліп жатқандай әсер етіпті. Хан басқа таң қала қарап:

– Бұл Сүйінғараның кәлләсі емес. Бірақ тегін кәллә емес. Мен білсем бұл біздің жиен – Құлбарақтың кәлләсі боп жүрмесін! – дейді.

Құлбарақ батыр шынында да түркімен Сүйін батырдың қызынан туған екен. Бұл туралы Ығылман Шөреков:

«Тілегі Құлбарақтың қабыл-ды жан,
Ерекше туған екен Табылдыдан
Қызынан түркіменнің туған екен

Әуелде келген алып шабындыдан» – деп жырлайды [15, 218 б.].

Хан Құлбарақтың басын батырға тән құрметпен, қастерлі жерге жерлеуге әмір береді. Құлбарақтың басын алған түркімен Назар деген батыр екен. Оған: «қылмысың үшін елден қуыласың» деген кезде Назар: «байқамай жиенімнің басын алдым. Маған енді тірі қалуға болмас» деп намыстанып өзін-өзі өлтіріпті дейді.

Қазақ тарихында, тіпті әлемдегі батырлар тарихында, екі жерде, екі мемлекетте ел сиынып түнейтін моласы бар баһадүр – жалғыз Құлбарақ батыр болса керек.

Сабыр Ғабдолкәрімұлы «Атырау» газетінде жариялаған мақаласында былай дейді:

«Есболайдың шөбересі Құлбарақ – Маңғыстауда түрікпен шапқыншылығына тойтарыс беруде өмірін сарп еткен тұлға, оның бассыз денесі Тигенде жерленген, Маңғыстаудың 362 әулиесінің бірі, ал кескілескен соғыста түрікпендер алып кеткен басы өзге елде, Хиуаның Ишан-қала аталатын бөлігінде, Пахлаван-Махмұд кесенесінің қасына жерленіп, «Бас әулие» атанған екен. Бұл екі жер – үлкен қасиетті орындар. Оларға халық зиярат қылып, құрбандық шалады [33].

Қамысбай Мырзағалиевтің «Құлбарақ батыр – әулие» атты кітабында: Хиуада адам мекендегеніне 2 мың жыл болды деген болжам бар. Ишан қаладағы атақты құрылыстардың бәрін бірдей атап шығу қиын. Махмұд мавзолейі өте ерекше. Мавзолейдің көгілдір күмбез бүйіріндегі жасанды бұлт бейнесі көк жүзінде қалқып бара жатқан табиғи бұлттарды елестетеді. Пахлаван Махмұд (1247-1326ж.) бүкіл Ишан қалада, Қоңырат әулетінің ханы болған. Бекініс ішінде оның шеберханасы болатын. Өлерінде сол орынға жерлеуді өсиет етеді. Осы мавзолейдің күнбатыс жиегінде Құлбарақ батырдың бас сүйегінің зираты бар. Ол орынды сол аймақтағы бүкіл мұсылман баласы табынып «Бас әулие» атаған, Құлбарақтың бейіті бар екенін жазады [10].

Құлбарақтан – Кебіс, Шабыс есімді ұл қалған. Мұрат ақын:

«Бұ беріштің ерлері,
Құлшар менен Кебісті,
Губернатар жандарал,
Әписер шенді орысқа,

Қылышын шешпей көрісті» – деген өлеңі асылдың сынығы да асыл болатынын жақсы аңғартып тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер 2023 жылғы №6 санында

Әлия ерлігіне – 80 жыл

ТУШЕНОВА

**Бағдаш Абдижамиқызы
«Әлия» патриоттық тәрбие беру
облыстық орталығының директоры
Қобда ауд., Әлия ауылы, Ақтөбе обл.**

Аңдатпа

Мақалада қазақтың батыр қызы Әлия Молдағұлованың Ұлы Отан соғысы кезінде Ресей Федерациясы Новосокольники қаласын жаудан азат ету жолындағы жасаған ерлігіне және осы қаланың азат етілгеніне 80 жыл толғандығы туралы баяндалады.

Аннотация

В статье рассказывается о 80-летию подвига казахской героини Алии Молдагуловой во время Великой Отечественной войны на пути освобождения города Новосокольники РФ от врага и 80-летию освобождения этого города.

Кілт сөздері: Әлия Молдағұлова, майдан, ерлік, жау, мерген, жауынгер, шайқас.

Ол тым жас еді, ол өмірге, мынау жасампаз шаққа шын ғашық еді. Бірақ соғыс атты зұлматтың сол бір кезде соққан қара дауылы бейбіт даланы, қалалар мен ауыл аймақты астан - кестенің шығарып, баланың тәтті күлкісін, ананың тәтті ұйқысын бұзды. Күллі ер азамат, күллі халқымыз Ел бостандығы үшін қару асынып, қан майданға аттанды. Ел деп туған ерлер намысты қолдан берген жоқ. Біздің даңқты жерлесіміз, Шығыстың батыр да өжет қызы Әлия Молдағұлова осы бір қатерлі сында кек құрсанып, неміс басқыншыларына қарсы күресте ерліктің асқан үлгісін көрсетті.

Қайсар да қаһарман қыздың бүгінгі ұрпақ үлгі тұтар ерлігі жайында оның қарулас достарының естеліктері

Ортадағы Әлия (6 жаста)

бізді еріксіз қатты толғандырады. Ол - Әлияның 54-ші атқыштар бригадасының саяси бөлімінің бастығы, гвардия полковнигі Василий Иванович Ефимовтың Әлия үздік бітіріп шыққан мергендер мектебіне жолдаған хаты. Бұл хатты сөзбе сөз келтіреміз: «Қазақ халқының қызы Лия Молдағұлова (майдандас достары оны солай атаған) біздің бөлімге сіздердің мергендер мектебін бітірген соң келген еді. 1943 жылдың октябрінен бастап декабрь айының аяғына дейін біздің бөлім қорғаныста болды. Жап-жас Лия қажымай талмай, немістерді құртумен болды.

Ол өзінің мүлт кетпейтін оғымен аз уақыттың ішінде 32 фашистің көзін жойды...

Январьда біздің бөлім шабуылға шықты. Алдымызда жаудың күшті қорғанысын бұзып өтіп Новосокольники ауданын жаудан тазалау міндеті тұрды. 1944 жылдың 11 январында Лия жауынгерлік борышын өтеп жүрген атқыштар батальоны жау қорғанысын жарып өтті. Лия өзінің снайперлік винтовкасымен жауынгерлермен бір сапта, алғы шепте жүрді. Шабуыл басталғанда жаулар артиллериядан, минометтен, пулеметтен оқты қарша боратып, біздің жауынгерлерді тоқтатуға тырысты. Сол арпалысқан қиын сәтте қазақ халқының батыр қызы Лия:

- Алға! Отан үшін!..- деп алдымен ұран тастап, жауға ұмтылды. Батальон жаудың траншеясына ба-

Әлияның мергендер мектебінде түскен суреті

сып кірді. Винтовкадан мұлт жібермей дәл атып және гранаталар тастап, Лия сол шайқаста жаудың 10 солдаты мен бір офицерін жер жастандырды. Батальонның күшті соққысына шыдай алмаған жау жеңіліп, тірі қалғандары бекініс шебін тастай қашты.

Айрылып қалған өз шебін қайтару үшін жау үш рет жанталаса шабуылға шықты. Олар қалың шеп құрып, қаптай шабуылға шыққанда Лия қолына автомат алып, көздеп атып, немістің 28 солдаты мен офицерін жойды. Бірақ дұшпанның бірнеше солдаты мен офицері біздің траншеяға жетіп үлгерді. Қоян-қолтық шайқас басталды. Батыр қыздың оғынан дұшпанның сегіз солдаты жер жастанды. Бірақ Лия осы шайқаста өзіне неміс офицерінің ұрланып жақын келгенін аңғармай қалды. Фашист пистолетпен көздеп атып, Лияны ауыр жара лады. Бірақ бәрібір құтыла алмады. Лия бойындағы соңғы қайратын жинап, автоматын офицерге бұрып, шүріппені басты, қанқұйлы жауын жер жастандырды. Бұл Әлияның өлтірген ең соңғы немісі еді...

Жауынгерлердің сүйікті қызының қазасы бүкіл батальонға жылдам тарайды.

– Өзіміздің Лия үшін кек алайық! - деген ұранмен жауларды тағы да бес бекіністен қуып шықты...

Бөлім командованиесі шексіз ерлігі үшін Әлияны Кеңес Одағының Батыры атағына ұсынды...».

Сол жылдардағы «Отан үшін, алға» деп аталатын майдандық газеттерді ақтарғанда Әлия қаза тапқаннан кейін қарулас достарының Әлия туралы жазған қимас сезімге толы ыстық лебіздерін оқуға болады.

Сергей Егорович Лукьянцев, Әлияның майдандасы, бұрынғы сапер: - Біз үш сағат бойына тырп етпестен, неміс мергенінің ықтимал позициясын үздіксіз қадағаладық, содан кейін Лия маған дөңгелек айна ұсынды да; «Арасына бір екі минут салып, осыны окоп үстінен екі үш қайтара көтер» деді. Біз шығыс жақта едік, күн немістер жағынан батуға таяп қалған кез. Мен тал шыбықтың басын иіп, соған айнаны бекіттім. Айнаны екінші қайтара бастан асыра көтергенімде, неміс снайперінің оғынан оның күл паршасы шықты. Немістің екінші қайтара оқ атуына мұршасы келмеді. Қырағы көз Лия фрицтің тұлғасын нысанаға алып үлгерді. Лияның майдандағы өмірінен алынған бір

оқиға міне, осындай еді. Бұл Лияның ұрыс даласында қаншалықты тапқыр болғанын, күшті де зұлым жаумен қаншалықты шебер шайқаса білгенін айқын аңғартады.

Әлиямен мергендер мектебінде бірге оқып, майданда екеу ара бір винтовка ұстаған мерген сыңары Надежда Матвеева Әлияның соңғы шайқасын еске түсіре келіп, былай дейді: - «Мен жүгіріп келгенде Әлия траншеяның түбінде ауыр жарақаттанған түрінде отыр екен. – Надюшка, мен өлетін шығармын ... Қазақстанға, Ленинградқа мен туралы жаз, ұмытпасың», - деді ол әлсіз дауыспен. Мен оның жүзіне үңілдім... - Өмірімнің қысқа болғаны өкінішті, - деген сөздермен Әлия көз жұмды. Бұл өкініш – өзінің ыстық жүрегінің бар қызуын туған елінің қажетіне емін-еркін жарата алмай, ерте сөнгенінің өкініші еді. Әлияның бір өзі жүзге тарта неміс офицері мен солдатын жайратты. Осындай батыр қызбен жолдас болғаным мен үшін зор бақыт», - деп еске алады Надежда Матвеева.

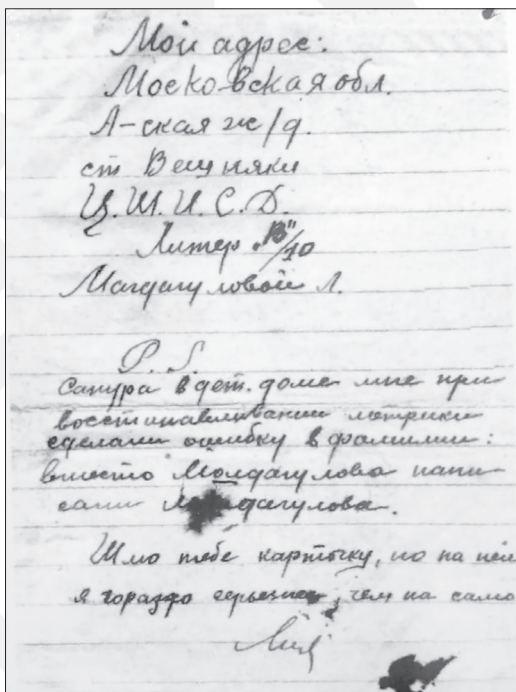
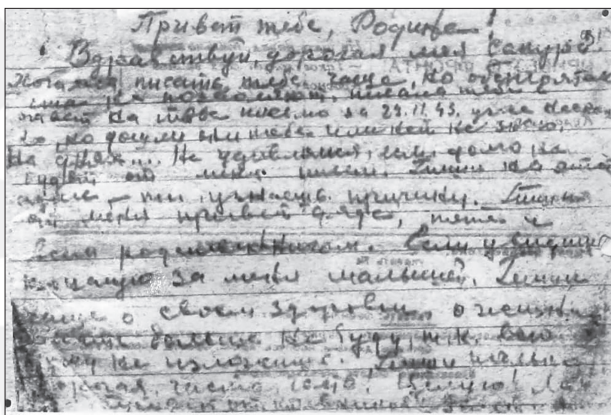
Міне, Әлия Молдағұлова Нұрмұхамбетқызының Ерлігіне 80 жыл толып отырса, өзі Ерлікпен қаза тапқан, мәңгілік байыз тапқан Новосокольники қаласының жаудан азат етілгеніне де 80 жыл толып отыр

Новосокольники – бұл қарт Тверьдің төріндегі орыстың ескі қаласы. Осы арамен Михайловскиге қарай бір заманда Пушкин өткен ...

Неміс-фашист басқыншылары бұл маңға, бұл қалаға, кешегі соғыста ауыр жара түсірген, азап орнатқан. Олар сонау Москва іргесінен шегіне-шегіне келіп, Новосокольники айналасында аялыс тапқан, 1942 жылдың ақпанынан 1944 жылдың ақпанына дейін осы тұста тістей қатып, бекініс ұстаған. Оларға қарсы соғысқан екінші Прибалтика майданының құрамында Қазақстанда жасақталған 100, 101 бригадалардың жауынгерлері де болған. Новосокольникіді жаудан азат ету жолындағы қанды шайқаста қазақтың, беларустың, латыштың, эстонның, басқа да ұлт өкілдерінің жауынгер перзенттері жан сала соғысып, бостандық жолында құрбан болды. Бір ғана Новосокольники қаласын азат ету жолында тоғыз Кеңес Одағының Батыры шыққан. Оның бірі - Әлия Молдағұлова.

Новосокольники 1944 жылдың 29 қаңтары күні таңғы сағат 8.00-де жаудан түгелімен азат етілді. Бірақ азат етілу оңайлықпен келген жоқ. Новосокольники маңында 15 000-ға жуық жауынгердің сүйегі жатыр. Қала түгелімен талқандалды. Соғыстан кейінгі жылдары қаланы қайтадан салуға тура келді. Алғашқы жұмыс темір жолды қалпына келтіруден басталды. Себебі Новосокольникиде соғысқа дейін тоғыз жолдың торабына айналған теміржол болатын.

Бүгінгі таңда Новосокольники табиғаты керемет, жері шырайлы аспанмен таласқан емен, қайың, шырша, қарағай зәулім ағаштардың мекені, ауылшаруашылығына аса қолайлы өңір осы күні асыл тұқымды ірі қара өсіруді

Әлияның соңғы хаты 1944 жыл 13 қаңтар

қолға алған. Егін шаруашылығымен, балығымен, балымен, көкөнісімен мақтана алатын аудан орталығы. Экономикасы шарықтаған, мәдениеті дамыған жан-жақтан қонақтар көп келетін мекен. Халқы өте мейірман, қонақжай соның ішінде қазақ халқының өкілін көрген

Привет тебе, Родина!
Здравствуй, дорогая моя Сапура! Хочется писать тебе чаще, но обстоятельства не позволяют. Писала тебе в ответ на твое письмо за 29.11.1943 года уже несколько писем, но дошли они до тебя или нет, не знаю.
На днях... не удивляйся, если долго не будет от меня писем.
Пиши на этот адрес – ты узнаешь причину. Пиши от меня привет дяде, тете и всем родственникам. Если увидишь, то поцелуй за меня малышей.
Пиши чаще о своем здоровье, о жизни.
Писать больше не буду, так как всю душу не изложу.
Пиши только, дорогая, часто, часто.
Привет от «кочевников» наших.

Целую, Лия.
13 января 1944 г.

Последнее письмо Героя Советского Союза Алии Молдагуловой к сестре Сапуре Молдагуловой

кезде ерекше шырай танытады. Новосокольники қаласы тұрғындарының Әлияға деген махаббаты ұшан теңіз. Оның өшпес ерлігін қастерлегендіктері соншалық – бір қаланың өзінде Әлияға арнап екі ескерткіш орнатқан.

Биылғы жыл Новосокольники халқы үшін ерекше жыл. Қаланың жаудан азат етілгеніне 80 жыл толып отыр. Қобда, Новосокольники - бұл екі аудан татулығы жарасқан, сонау соғыс жылдарынан кейін басталған қарым-қатынасы үзілмеген, бірі Әлиядай батырды өмірге әкелсе екіншісі сол батырдың «Отан үшін, алға!» деп атой салып Ерлік жасаған, мәңгілікке байыз тапқан мекені. Әлия есімі екі ел арасындағы алтын көпірге айналғандай. Батыр есімі ұрпақ есінде мәңгі сақталады.

Батыр қыздың ауылындағы ескерткіш жанында

Ғасырлардан жеткен тәбәрік

ТАНАБАЕВА
Сара Есқайырқызы
Қазақстан Республикасының
мәдениет қайраткері,
музейтанушы
Орал қ. БҚО

Аңдатпа

Мақала Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейінің тарихы мен қорда сақталған баға жетпес экспонат - ашамай ертоқым мен оның музей қорына түсу тарихы туралы жазылған. Ашамай ерді осыдан үш ғасырдан астам уақыт бұрын өмір сүрген Сырым батырдың замандасы, қолдаушысы, ақылманы болған Сартай батыр бала кезінде тұтынған. Сартай батырдың ұрпақтары мен Мәдениет министрлігі Ақтөбе қаласына ескерткіш орнатып, батырдың көзі – ертоқымды көрмеге қойғаны туралы баяндалған. Мақала музей жетекшілеріне, қосымша білім беру педагогтарына жұмыстануға бағытталған.

Аннотация

Статья посвящена истории Западно-Казахстанского областного историко-краеведческого музея и бесценному экспонату, хранящемуся в фонде, «Ашамай» - седлу и его поступлению в музейный фонд. Его использовал в детстве Сартай батыр, который был современником, покровителем, мудрецом Сырым батыра, жившего более трех столетий лет назад. Рассказывается о потомках Сартай батыра и о том, как Министерство культуры установило памятник в городе Актобе в его честь и на выставке было представлено седло батыра. Статья направлена на использование руководителями музеев, педагогами дополнительного образования.

Кілт сөздері: Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі, Сартай батыр, ашамай ер, батыр.

Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейінің қорында 1711-1785 жылдар аралығында өмір сүрген қазақтың тарихында есімі қалған атақты батыры әрі биі, Сырым батырдың замандасы, қолдаушысы, ақылманы Сартай батырдың ашамай ері сақталған.

Осыдан қырық жылдай бұрын осы ашамай ердің музей қорына келіп түсуінің өз тарихы бар.

Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі Қазақстандағы ежелгі музейлердің бірі болып саналады. Алайда ол алғашқы кезде мектеп қабырғасында Жайық казактарының әскери тарихына арналып ашылғандықтан негізгі жәдігерлері

осы тақырыпқа сәйкес жинақталған. Кеңес өкіметінің алғашқы жылдары, яғни 1919 жылы облыстық музей болып қайта құрылған.

Қазақстандағы музейлер шіркеу ғимараттарында орналасқан. Негізінен азамат соғысы; 2-дүниежүзілік соғыс тарихы мен 5-жылдықтар тарихына арналып жасақталған болатын. БҚО өлкетану музейі де 1980 жылға дейін 2 шіркеуде орналасқан, қазақ халқының төл тарихынан, қолөнері мен этнографиясынан жұрдай деуге болатын. Сол себепті де 1980 жылы қазіргі ғимаратқа көшкен кезде тарихты 1917 жылдан бастап көрсетуге тура келді. Сол жылы Оралға

арнайы келіп, осы жағдайды түсінген қазақтың біртуар ұлы Өзбекәлі Жәнібеков музейлердің мазмұнын, бағыт-бағдарын түгелдей өзгертіп, басқа бағытқа, яғни қазақтың төл тарихын жинауға, қолөнері мен этнографиясын, салт-дәстүрін насихаттауға бетбұрыс жасатты. Енді әңгіме тақырыбына оралайық.

1985 жылдың күзіне таман туысқан Татарстанның астанасы Қазан қаласынан телефон шалды. Ондағы әріптестерімізбен жақсы қарым-қатынаста, тығыз байланыста болатынбыз. Қазандағы республикалық музейдің директоры Люция Валеева өте бір білікті мәдениетті, іші-бауырыңа кіріп тұратын мейірбан кісі. Музейге дейін қалалық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы болып істеген. Оралға өзі келіп кеткен, үйімізден дәм-тұз да татқан-ды. Оралда туып-өскен, осындағы пединститутты бітірген тарих ғылымының докторы, профессор Рафих Измаилұлы Нафигов жиі хабарласып, керегінде бір-бірімізге жәрдем, көмек беріп отыратынбыз. Олар революцияға дейінгі Қазанда оқыған қазақтардың құжаттарын, суреттерін мұрағаттан тауып берген. Ғабдолла Тоқайға қатысты материалдар жинауға барғанымда да жүгіріп көмектесті.

Енді көмек, жәрдем жасау кезегі бізге келді. Бүкіл жабдығымен қазақтың сайлы киіз үйін тауып беруіміз керек. Бұрын республикалық

музейде әдебиет бөлімінде Тоқайдың өмірі мен шығармашылық қызметіне қатысты бүкіл материалдар сонда қойылған-ды. Енді ақын мұражайын өз алдына бөлек аспақ екен.

Ата-анасынан ерте айырылған Ғабдолла Тоқай 9 жасында апа-жездесін сағалап Оралға келген ғой. Оралда он екі жыл тұрған. Ақын, азамат, қоғам қайраткері ретінде қалыптасуына қазақ қоғамы, қазақы ортаның ықпалы мықты болғаны татар халқының озық ойлы ұлдары, зиялылар о бастан-ақ мойындап, жария жасап жүргені мәлім еді. Жаңа мұражайда сол кездегі қазақы қоғамдық ортаны, саяси-дәстүрді көрсетуге айрықша көңіл бөліп, киіз үй құрып қоюды жоспарлаған болып шықты.

Түбі бір түркі ағайындар ұлтыңды ұлықтайын деп жатқанда тартынып қала аламыз ба? Жәрдемдесуге уәде еттік. Артынша іле-шала Қазаннан тарихшы жас ғалым Ғұсман Хабибуллин деген келді. Алайда біздің облыс көлемінде қазақтың құрал-жабдығымен киіз үйін тауып алудың мүмкін еместігін сол жылы жаз айында Қазанның республикалық музейінен келген екі ғылыми қызметкерлерінің көзін жеткізгенбіз. Енді басқа жолын іздей бастағанда есіме мына жағдай түсті.

1985 жылы облыстық музейге Оралдық пединститутында сырттай оқитын Қызылорда облысының Аралқұм станциясының студенттері қысқы сессия кезінде бізге қолдан тоқылған, өрнектелген түрлі-түсті керемет алашалар алып келіп тапсырған-ды. Бізге бір, әкелді, екі әкелді, үш әкелді, тіпті таусылмайтын алашалар, Орданың, Чапаевтың музейлеріне алдырттық, сол есіме түсіп, егер қазақтың тұрмыстық қолөнер туындылары заттары бір табылса, сол Аралқұмнан табылар деген ой келді.

Алайда Қазаннан келген ғалымды қолына адресті беріп өзін жіберсем сирек кездесетін құнды жәдігерлер Қазан музейіне кетіп қала ма деген күдік кірді. Иссапар алып бірге барайын десем Мәдениет министрлігінің рұқсатынсыз басқа облысқа баруға болмайды. Сонымен өзімнің еңбек демалысымды алып, Қазаннан келген Ғұсман Хабибуллинді ертіп Қызылорда облысының Аралқұм станциясына аттандым. Жол шығыны Қазан музейінің есебінен.

Аралқұмға келіп тұрғындардан келген қызметімізді айтып сөйлескенде қазақтың киіз үйі сол кездегі мектеп директоры Мәтігүл Құлниязовтың үйінде барын білдік. Сол үйге барып үй иесімен таныстық. Қайран қонақжай қазағымыз-ай десейші! Бізді құшақ жайып, төріне шығарып

қонақша күтті. Алдымызда жылқының сүр еті. Күнде таңертең сол үйге бізге керек жәдігерлерін тапсыруға тұрғындар кезекке тұратын болды.

Қазан музейіне қажетті жәдігерлер бір контейнер болды, оны машинаға тиеп, Арал станциясына әкеліп поезбен Қазанға жөнелттік. Ал мен қазақтың зергерлік бұйымдарынан таңдағанымды алдым. Ең бастысы үй иесі Мәтіғұл ағай Сартай батырдың ұрпағы болып шықты. Ата-бабасынан жеткен 1711 жылы дүниеге келген Сартай батырдың ері-ашамай ері барын білгенде, көктен іздегеніміз жердей табылғандай болды. Қанша қиналғанмен Мәтіғұл ағай қазақтың ескі салтын бұза алмай, біздің-қонағының сұрағанын беруге мәжбүр болғанын енді ғана түсіндім. Сөйтіп бір қапшық экспонатты қолымызда бір тиін ақшамыз жоқ, музейдің мөрі басылған актіне беріп жібергенін есіме алсам таң қаламын. Адамның адамға деген сенімі қандай болған десейші. Әрине, Оралға келгеннен соң актідегі тиісті қаржыны түгелдей иелеріне жібердік. Қазіргі музей қорындағы қазақтың қос батырлары Сырым мен Сартайдан қалған көне жәдігердің музей қорына келіп түскен тарихы осындай еді. 2015 жылдан бастап, Сартай батыр басшы болған "Жаужүрек мың бала!" туралы кино шыққаннан кейін осы ашамай ердің Орал музейінде екенін білген

ұрпақтары оны өздеріне қайтаруды талап ете бастады. Алайда музей қорына түскен жәдігерлерді ешуақытта ешкім қайтара алмайтын өзінің заңы бар. Тек қана уақытша көрмелерге алуға, көшірмелерін жасатуға болады. Бізді қуантқан жағдай 2023 жылы тәуелсіздік күні қарсаңында Сартай батырдың ұрпақтары ұйымдастырып, Сартай батыр мен жаужүрек батырларға арналған ескерткіштің Ақтөбе қаласында ашылуы болды.

Ұйымдастырушылардың ішінде-Сартай батырдың руласы, кәсіпкер біздің жерлесіміз Бектұрғанов Бауыржан Оңталапұлының болуы біз үшін үлкен мақтаныш.

Сартай батырға арналып Ақтөбе қаласында өткен ғылыми конференцияға барып Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі директорының орынбасары Ажар Берікқалиқызы ашамай ерді апарып, ұрпақтарының алдында сөз сөйлегені өз алдына әңгіме.

Сартай батырдың ерлігі мен елшілік қызметі туралы Нұрмағамбет Қосжанұлының "Мың бала" немесе "Сартай батыр" деп аталатын дастанында айтылады. Осы дастаны үшін Қосжанұлы 1937 жылы саяси қуғын-сүргін құрбаны болып, шығармаға тиым салынады. Жырда мың баланың жасағын басқарған 15 жасар Сартайдың Әбілқайыр хан басқарған Сарбаздар құрамында болғаны ай-

Здравствуйте, многоуважаемая
Сая Ескариевна!!!

С большим благодарностью за ту огромную по-
мощь, которую Вы оказали мне в время моей болезни
друзьям в Ваш прекрасном кафе (с прекрасными
моделями) и пожеланиями Кашиню Звонкой пишет
Ваш «казахский Сидор» - Тудман.

С большим признанием в ноябре добрался
до Казани. Посадил нас в самолёт в 7:30 по
Москве и через 2 часа ^{летя} снова в Уралск.
(Казань не приехала). Улетел через Б.Гасов.
Возвращаясь, 6 ноября вечером был уже дома.
До мамки.

Кашиню пишу во писье с моим поздравом
о том, что образовались мои приобщениями (то
есть все благодаря Вам, Вашим огромным и
бескорыстным помощи) и прошу Вас передать
огромное спасибо. Радостно слышу!

Продолжим встречаться в кругу семьи. Мама
Анны, дедушка Ахмет и Асылгул передают Вам
привет. Прощайте Вас и маму в гости!
Казань стоит на месте, но только время
быстро бежит. Улетел много, собрал много
назад, Шиферин Т.П.

Концентрация пока не так. Видно прибавит
только к концу января. Поэтому отгов
задерживается.

Вчера писал из Ленинграда Жюльетте
Морган Т.Т. Сегодня с ним состоялся вечер.
В 6 вечера не за играми, спешим, а всего мо-
жете получить.

Сая Ескариевна! Как у Вас дела?
Как со здоровьем? Как мамки?
Большое привет Назире Тришкееву,
Владимиру Павловичу. Им тоже большое спасибо
Сая Ескариевна! Всегда ли по поводу Ва-
ших писем пишу по моему стилю? Вы же
помогаете, проконсультируете.
И еще одна просьба. Если Вы сможете
прислать, Урали 1 Ковчег-намаз (на нем
каша) и заодно - и сувениры и сувениры
отправку сюда (какая ~~то~~ вещь есть)

У меня остались старые фотографии от Уралск.
Был समय, когда бы ^{был} в Москве
1986 года.

Большое привет Тихону. Буду тоже
большое спасибо за поддержку.
Печально Вам Звонкой и Огасов.

С приветом и наилучшими
пожеланиями - Тудман Кашиню.
Пишите. 24/11-857.

P.S. Сая Ескариевна! В письме ^{написано} касательно
слов об этикетке, об их стоимости. Пова мамки
не направил письмо.

тылады. Сартайдың Шұбартеңіз, Қалмаққырылған және Аңырақай шайқастарына қатысқандығы туралы тарихи деректер бар. Көзбен көріп, қолмен

ұстап көруге болатын, көненің көзі, тарихтың өзі ашамай еріміз баға жетпес құндылық.

Суретте «Сартай батыр – мың бала» ескерткіш-белгісі. Авторы – мүсінші Әділ Бәйменов, идея авторы Абдул-Насыр (Нәсен) Қожаниязов. Ескерткіш-белгінің тұғыры граниттен, өзі мыстан жасалған. Биіктігі (тұғырымен бірге) – 9,5 метр, ені – 7,5 метр. Симметриялық тәсілде жасалған бұл ескерткіште

қолына найза ұстаған бас қолбасшымен қатар, екі жақ бетінде 4 атты сарбаздан бейнеленген. Оның бірі – ат үстіндегі қолына садақ ұстаған қыз баланың бейнесі. Автор ескерткіште әр сарбаздың қимылын әртүрлі етіп жасаған. Ондағы тудың ұзындығының өзі – 4,5 м. Ақтөбе қаласында орналасқан.

Музей - өткен мен болашақты жалғастырушы

КУБИЕВ

Оралбек Габдусалимович
Серебряков ЖОББМ-тің музей жетекшісі,
Орал қ., БҚО

Аңдатпа

Мектеп музейі - мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен күш-жігерімен құрылған және қосымша білім беру мен бала тәрбиесінің элементі болып табылатын қоғамдық бірлестік. Музей материалдарын оқыту оқу үдерісін жандандырады және оқушылардың жалпы білімге деген қызығушылығын арттырады. Мақалада Орал қаласының Серебряков ЖОББМ-де орналасқан мектеп музейі туралы жазылған. Музейдегі экспозициялар арқылы ауыл тарихын, тұрғындар өмірін жан-жақты баяндауға, жас ұрпақты ұлтжандылыққа тәрбиелеуге болады. Мақала музей жетекшілеріне, үйірмешілерге пайдалануға бағытталған.

Аннотация

Школьный музей - это общественное объединение, созданное совместными усилиями педагогов и учащихся и являющееся элементом дополнительного образования и воспитания детей. Использование материалов музея в обучении активизирует учебный процесс и поднимает у учащихся интерес к знаниям вообще. Очень важно, что улучшается работа по установлению межпредметных связей, особенно между такими предметами, как география, биология, история, литература. Статья написана о школьном музее, расположенном в Серебряковской СОШ г. Уральска. Через экспозиции музея можно подробно рассказать об истории села, жизни сельчан, воспитать молодое поколение. Статья направлена для использования ПДО, руководителями музеев.

Кілт сөздері: Серебряков ЖОББМ, мектеп музейі, Борисюк Александр Евстафьевич, Құран кітабы, термос, самаурын, үтік, есептегіш, қазан, бұршақ, қол диірмені, ара, қалып, керосин шамы, әр түрлі құлыптар, сағат, кітаптар, баспа машинасы, радио, патефон, пионер атрибуттары, сырнай, баян, (ақша, тиындар), орден-медальдар, құжаттар, әскери билеттер, дулыға.

Орал қаласының Серебряков ауылында мектеп музейінің сыры тереңде. Музей 2014 жылы 26 сәуірде аудандық білім бөлімінің №54-қ бұйрығымен ашылды. Жалпы аумағы 21,1 шаршы метр. Негізгі бағыты-өлкетану. Серебряков орта мектебі 1936 жылы құрылған. Содан бері 13 мектеп директоры басқарды. 2004 жылдан бастап 11 жылдық мектеп болды.

Серебряков ауылы Круглоозерныйдан бес шақырым жерде орналасқан, Н.М.Малечидің сөздігінде оның XIX ғасырда құрылғаны айтылған.

Ауылымыздың атауы сонау Пугачев заманынан бері белгілі казактардың тегімен байланысты аталған. Серебряков туралы алғашқы санақ 1858 жылдан басталады. Ең толық мәліметтер 1885 жылы Н.А.Бородин «Орал казак әскерінің статистикалық сипаттамасында» келтірілген, онда бұл елді мекен Серебряковский қыстауы деп аталады. Ауылда XX ғасырдың басында салынған ғажайып жұмысшы Николайдың ескі шіркеуі сақталған.

Музейде басты экспозиция - мектеп түлегі,

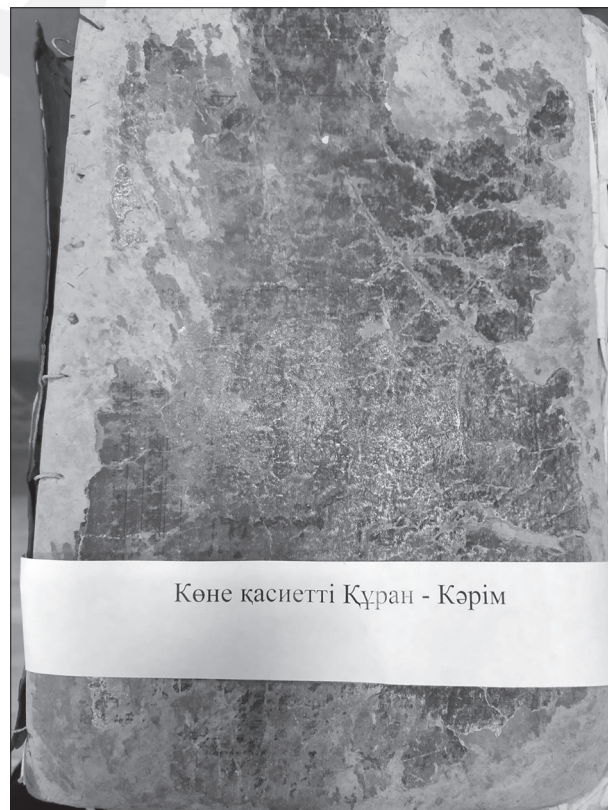

Кеңес Одағының батыры **Александр Борисюкке** арналған. Ол жеңіске үш ай қалғанда 1945 жылы 26 ақпанда қайтыс болды және поляктың Грудзендз қаласында жерленді.

Борисюк Александр Евстафьевич 1921 жылы қыркүйекте Тула облысының Беляев қаласында дүниеге келген. 1925 жылы отбасымен осы ауылға көшіп келеді. 1941 жылы 23 маусымда, соғыс басталысымен екінші күні-ақ өз еркімен соғысқа аттанады. Көп ұзамай ол үздік минометші атанады. Ол осы орта мектептің сегіз сыныбын бітірген. 1940 жылы Батыс Қазақстан облысының Камен аудандық әскери комиссариаты Қызыл Армия жұмысшы-шаруа қызметіне шақырылды. 1941 жылдың қыркүйегінен - Ұлы Отан соғысы майдандарында болып, Ленинград және 2-ші

Беларусь майдандарында шайқастарға қатысты. Ленинградты қорғауға, Выборг және Шығыс Пруссия операцияларына қатысты. 1944 жылдың шілдесіне қарай аға сержант Александр Борисюк Ленинград майданының 23-ші армиясының 142-ші атқыштар дивизиясының 588-ші атқыштар полкінің миномет взводын басқарды. Ол Выборг операциясы кезінде және Карелиядағы шайқастар кезінде ерекшеленді. «...Біздің ағамыз тек сегіз сыныпты бітірді. Мектеп жылдарында ол қабілетті оқушы ретінде танымал болғаны белгілі. Мектепте ол «Музыкант» деген лақап атқа ие

Көне қасиетті Құран - Кәрім

болды. Мектептегі барлық іс-шаралар оның мандолинасының әуенімен өтті. Александр мектеп кештерін ұйымдастыруға белсенді қатысты...» деген батырдың туыстары Елена Гребнева, Мария Плетнева «Надежда» газетіне берген сұхбатында.

Ол «За оборону Ленинграда» медалі (10.08.1943, 07.08.1943), «За отвагу!» медалі (09.03.1943), Қызыл жұлдыз (15.07.1944) орденімен марапатталған. КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1945 жылғы 24 наурыздағы Жарлығымен аға сержант Александр Борисюк қайтыс болғаннан кейін Кеңес Одағының Батыры атағына ие болды.

Музейде ұлтжандылыққа тәрбиелеу мақсатында ашық сабақтар (жанды сабақтар), тәрбие сағаттары, кездесулер үнемі өткізіліп тұрады. «Отан үшін от кешкендер» экспозициясында Ұлы Отан соғысына біздің ауылдан аттанған 200-дей жауынгердің тізімі берілген. Оның 180-ге жуығы майдан шебінде қаза тапса, 15-і оралды. Қазір ауылда ардагерлер қалған жоқ. Ауылдың өзінен жеті азамат Ауған соғысына қатысып, Отан алдындағы парыздарын абыроймен ақтады. Олар туралы да экспозиция жасақталу үстінде.

Музейдегі этнографиялық экспозицияда Құран кітабы, жергілікті халық тұтынған еңбек

құралдары (термос, самаурин, үтік, есептегіш, қазан, бұршақ, қол диірмені, ара, қалып, керосин шамы, әр түрлі құлыптар, сағат, кітаптар, баспа машинасы, радио, патефон, пионер атрибуттары т.б.), музыкалық аспаптар (сырнай, баян), нумизматикалық жинақтар (ақша, тиындар), әскери құрал-жабдықтар мен орден-медальдар (түрлі құжаттар, әскери билеттер, каска-дулыға т.б.) және еңбекке баулу мұғалімдері жасаған макеттер (клуб, Максим пулеметі, дауыс зорайтқыш) тәрізді 400-ден астам экспонаттар бар.

Музейде 9-11 сынып оқушыларынан құрылған «Қызыл ізшілер» үйірмесінің оқушылары - Е. Расторгуева, Д. Легошина, А. Кабдулов, Д. Ихсанов, Е. Зиналиев, В. Капранова, А. Рахимова, Ф. Садырқызы, А. Мергенева, А. Есмуратовалар белсене жұмыс жасауда. Солардың ішінде «Менің таңдауым» байқауынан Шукурбаева Аружан, «Музей жауһарлары» көрмесінен Легошина Дария, «Әлия оқулары» байқауынан Гилиманова Алиялар жақсы жетістіктер көрсетіп жүр. Ал, қазіргі мектеп директоры Нуржан Орынқұлович Алпысбаев музейді заманауи тұрғыда жасақтауға көп көңіл бөлуде. Алдағы уақытта кең бөлмеде жаңа экспозициялар жасақтау көзделуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. РФ порталы «Память Народа»
2. Музей экспонаттары

САВИНА

Алена Юрьевна

Руководитель школьного

краеведческого музея

КГУ «СОШ Жарсуат»

Бурлинского района, ЗКО

Удивительное рядом

Аннотация

В статье рассказывается об интересных экспонатах школьного краеведческого музея КГУ «СОШ Жарсуат», относящихся к палеонтологическим находкам, в частности о грудном позвонке шерстистого мамонта, найденном на территории Жарсуатского сельского округа. Подчеркивается значение палеонтологических музейных уголков для школ. Статья направлена на использование руководителями музеев, кружками.

Аңдатпа

Бұл мақалада Жарсуат жалпы орта білім беру мектебінің өлкетану музейіндегі қызықты экспонаттар туралы жазылған. Жарсуат ауылының маңынан табылған жүнді мамонттың омыртқа сүйегі палеонтологиялық қорытындыларға жатады. Палеонтологиялық бұрыштың мектепте маңызы зор.

Ключевые слова: Удивительное рядом, Жарсуат, на берегу реки Урал. палеонтологическая находка, грудной позвончик шерстистого мамонта

Очень быстро «летит» время. Цивилизация развивается стремительным темпом. Но, иногда, все же напоминают нам о былых временах «приветы» из истории в виде интересных находок, подтверждая иногда, что удивительное действительно, порой, рядом с нами...

Одну из таких необычных находок подарил нам в год открытия нашего школьного музея (в 2016 г.) местный житель села Жарсуат Альбаев Минегали Фаритович. Предмет представлял собой огромных размеров позвонок с верхним остистым отростком (длина 55 см., ширина 32 см. высота 13 см.).

У нас было несколько гипотез, какому из крупных древних животных мог принадлежать этот позвонок, ведь по его размерам было понятно, что далеко не современному. Чтобы быть точными, мы связались с Государственным музеем Республики Казахстан (г. Алматы), а именно с Тлеубердиной Фирузой Аблаевной - ученой, ведущим палеонтологом Казахстана. Она и помогла нам разобраться в этом вопросе, обрадовав тем, что наш загадочный экспонат – это грудной позвонок шерстистого мамонта (*Mammuthus primigenius*) (рис. 1). Найден он был

Рис. 1

Рис. 2

жившего в холодных климатических условиях. Самцы мамонтов достигали высоты в холке 3 – 3,2 метра и массы тела не менее 4-5 тонн. Самки были несколько меньше. Гигантские закрученные бивни имели в длину по кривизне 4 метра и массу до 120 килограмм. Зубы мамонта были хорошо приспособлены для измельчения грубой пищи. Каждый из 4 зубов у мамонта в течение жизни менялся пять раз.

совсем недалеко от нашего села Жарсуат, на берегу реки Урал (в районе Первого острова). Скорее всего, позвонок вымыло течением - река постепенно меняет свое русло, либо подмывая берег, либо наоборот открывая на своем пути то, что находилось раньше под водой. Кстати, по рассказам местных жителей и раньше бывало, что земляки находили подобные находки - фрагменты бивней, зубов очень крупных животных, предположительно мамонтов, но уже в песчаных карьерах и степях нашей области. Например, в школьном краеведческом музее села Бурлин, находится фрагмент коренного зуба мамонта. В Сибири, Якутии, на Таймыре, Северном Урале, в районах вечной мерзлоты до сих пор находят не только замерзшие скелеты, но и фрагменты мамонтов.

Шерстистый мамонт – самое экзотичное животное ледникового периода. В Казахстане его ареал охватывал северную половину нашей территории. Типичными местами зауральской мамонтовой фауны можно считать низовье р.Урал (от г.Уральска до Атырау), р. Илек Актыубинской области, Приишимье, Прииртышье, Восточный Казахстан.

Шерстистый мамонт (*Mammuthus primigenius*) (рис.2) – вымерший слон, представитель отряда хоботных. Но в отличие от обычных слонов его тело покрыто густой шерстью, а уши и хвост гораздо меньшего размера. От холода мамонтов защищали густая длинная шерсть с развитым подшерстком, которая на плечах, бедрах и боках была длиной более метра, а также слой жира толщиной до 9 см. Всё это результат эволюции вида,

Жили мамонты примерно 60 лет. Трава, листья, хвоя, кора, дикорастущие злаковые – вот, что употребляли в пищу первобытные слоны. По подсчетам ученых, взрослой особи для существования требовалось не менее 180 килограммов пищи в день.

Причины вымирания мамонтовой фауны до конца неизвестны. Существуют разные теории: это резкое потепление климата, а затем и похолодание; по мнению антропологов, гибели мамонтов способствовало появление первобытного человека. Но данная теория не получила своего подтверждения, потому что среди найденных останков мамонтов практически не попадаются следы убийств.

Есть и другие предположения, вроде падения кометы или эпидемии. Последние изыскания в этой области провели в 2012 году ученые из Калифорнийского университета. В Мексике ученые нашли кости мамонта с пробоинами от метеоритных частиц!

Сегодня большинство ученых склоняется к тому, что главной причиной все же было быстрое потепление климата. Исследователи отмечают, что у привыкших к обитанию в холодном климате мамонтов в период потепления, возможно, нарушился физиологический обмен, они стали менее устойчивыми к инфекционным заболеваниям.

Мало сказать, что данный позвонок - ценный для нас экспонат. Это еще одно наглядное реальное доказательство того, насколько богата наша земля своей историей. В нашем школьном музее есть и другие палеонтологические находки

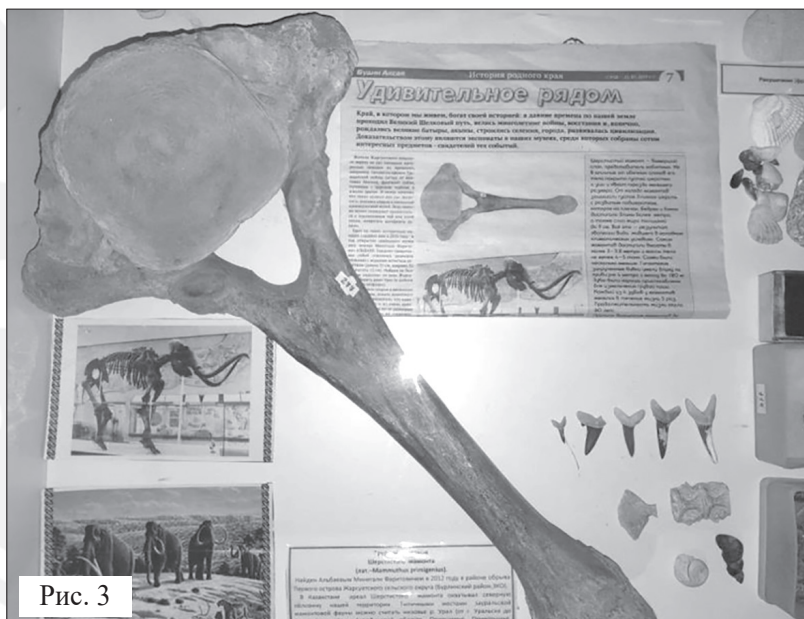

Рис. 3

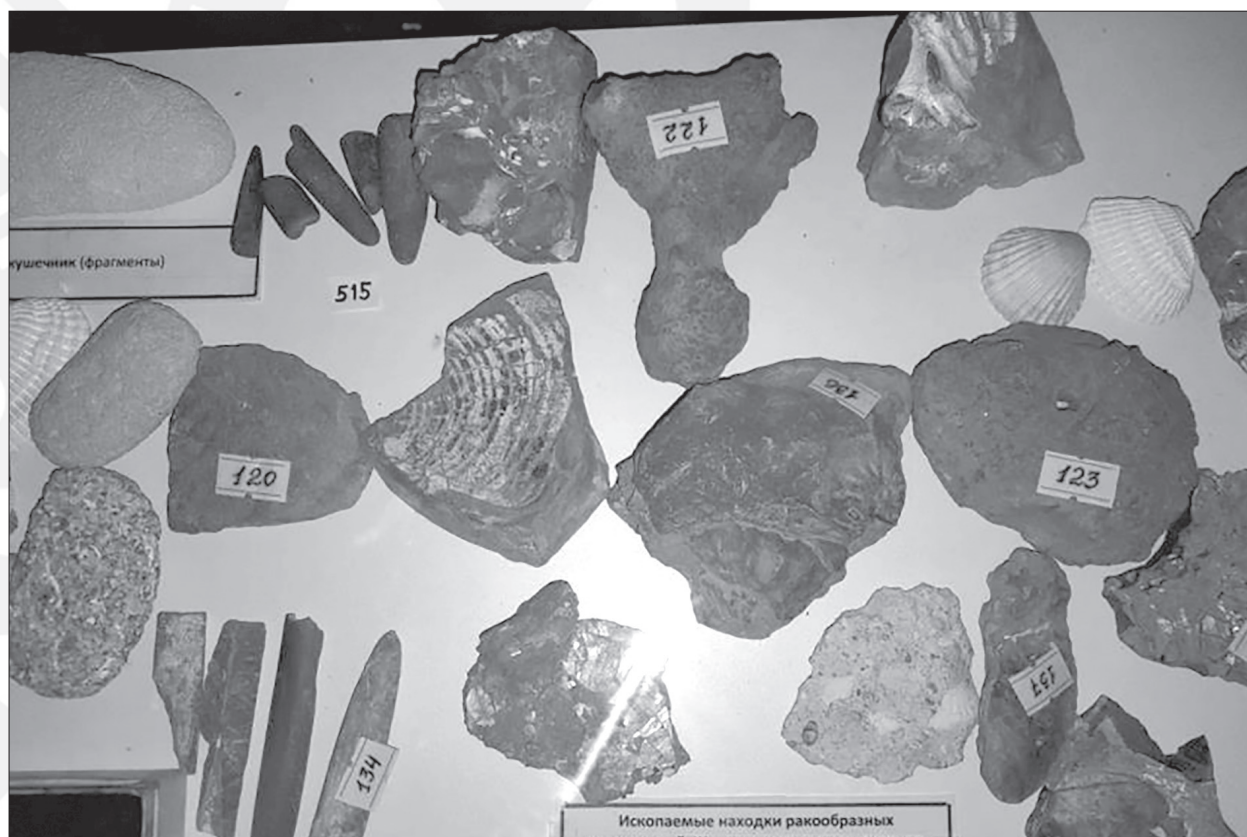
- окаменелости останков белемнитов, раковин, ракообразных, зубы древних акул, которые жили в древнем океане Тетис сотни миллионов лет назад и др. Все это появляется в музеях и частных коллекциях благодаря тому, что отложения из года в год вымываются дождями, выветриваются и у туристов, исследователей повышается возможность найти палеонтологическую находку. К, сожалению, под воздействием естественной окружающей среды такие экземпляры со временем могут подвергнуться существенному разру-

шению. (Рис. 2, 3).

Уголки палеонтологии важны для школьных музеев - это словно маленькое окошко в древний мир. Палеонтология- это прямое свидетельство эволюции, она помогает «достраивать» картину мира. Для человека важно знать, что было до него, что есть сейчас. Здорово, когда школьник не только может прочитать интересную информацию, но и воочию увидеть окаменелости останков древних обитателей нашей планеты. Подобные наглядности делают гораздо более интересным и продуктивным знакомство детей с палеонтологией и на уроках географии, побуждают интерес к изучению истории развития эволюции.

Использованная литература:

- 1.Алексеева А.А., Попов С. «Шерстистый мамонт»//Доклад Министерствообразования РСМБОУ. Муниципальное управление МР «Горный улус» Кюереляхская СОШ им.С.Г.Коврова.
2. <https://ru.m.wikipedia.org>. Мамонты.
3. <https://www.inAktau.kz> . Владимир Ярцев: хранитель древности...

Выращивание хвойных растений на территории школы с целью благотворного влияния на организм школьника

ЛАЗАРЕВА
Ольга Юрьевна
КГУ «ОШ №32», педагог-эксперт,
г. Уральск, ЗКО

ЗАПРОМЕТОВА
Анастасия Викторовна,
КГУ «ОШ №32» педагог-модератор,
г. Уральск, ЗКО

Аннотация

Загрязнения атмосферы городов – одна из самых распространённых проблем в настоящее время. Основными источниками загрязнения воздушной среды являются промышленность и автотранспорт. Растения – постоянные спутники человека, которые служат уникальным биофильтром вредных веществ, которому не требуется дополнительное очищение. Одной из актуальных проблем на сегодняшний день является изучение такого свойства растений как фитонцидность. Для нас наиболее интересны хвойные деревья. Всем известно, что они выделяют необычные вещества, от которых воздух становится целебным. В нашем школьном дворе произрастают хвойные деревья. Своей экспериментальной работой, мы докажем положительное влияние хвойных растений на здоровье школьника.

Аңдатпа

Қалалардың атмосферасының ластануы қазіргі кезде өте жиі кездесетін мәселелердің бірі болып табылады. Ауаны ластаудың негізгі көздері өнеркәсіп пен автокөлік болып табылады. Өсімдіктер бұл қосымша тазартуды қажет етпейтін бірегей орта объектілердің биофильтрі ретінде қызмет ететін адамның тұрақты серіктері. Бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі өсімдіктердің фитонцидтілік сияқты қасиеттерін зерттеу. Біз үшін ең қызықты қылқан жапырақты ағаштар. Олар адамға ауа ем болатындай ерекше заттарды бөлетіні бәрімізге белгілі. Біздің мектеп ауласында қылқан жапырақты ағаштар өседі. Тәжірибелік жұмыстарымызбен біз қылқан жапырақты өсімдіктердің оқушының денсаулығына оң әсерін тигізетінін дәлелдейміз.

Ключевые слова: Атмосфера, загрязнение, лекарства, хвойный, природа

Современная медицина за последние десятилетия поднялась на недостижимый ранее уровень. Несмотря на свое относительно недавнее появление, антибиотики быстро захватили популярность и стали в народе практически «лекарством от всего». К сожалению, применение химических медицинских препаратов не всегда оказывает положительное влияние на весь организм человека.

Известно, что при использовании почти любого лекарства может появиться побочный эффект, а иногда и с дальнейшими осложнениями. Лекарственные препараты представляют собой набор активных химических веществ, которые, попадая в кровь, разносятся по всему организму и в конечном итоге, оказываются внутри клеток. Причём, попав внутрь клеток, активные вещества начинают вступать в химические реакции с клеточными

включениями и химическим содержащим клеток, изменяя при этом химическую «картину» клетки. В целом ряде случаев лекарственная химия вызывает морфологические изменения клеток тканей организма человека, что рано или поздно приводит к новым патологиям.[2]

Именно поэтому в наши дни люди все больше стали обращать внимание на лечение народными средствами, наиболее применяемыми в которых являются растения. Одним из древних методов лечения, оздоровления и профилактики заболеваний является ароматерапия, представляющая собой вдыхание определенных запахов, благотворно влияющих на физическое и психическое состояние человека. Она использует силы природы, скрытые в натуральных запахах эфирных масел.

Большинство ароматных продуктов, получаемых людьми в древности, представляли собой незначитель-

Таблица 1. Посещаемость учащихся с октября по февраль месяц

Класс	Октябрь		Ноябрь		Декабрь		Январь		Февраль	
	общ. Уч.	Число отсутс.	Общ. Уч.	Число отсутс.	Общ. Уч.	Число отсутс.	Общ. Уч.	Число отсутс.	Общ. Уч.	Число отсутс.
Класс №1	25	3	25	3	25	2	25	2	25	1
Класс №2	25	3	25	9	25	7	25	6	25	7

но обработанные и определённым образом подготовленные ароматические растения, а также некоторые продукты животного происхождения. Они использовались в виде свежих и высушенных растений, их соков, извлечений на жировой основе для протираний (мази), отваров, настоев на вине и уксусе.[3]

Кроме того с давних пор известно, что хвойные растения выделяют фитонциды. Так что же такое фитонциды?

Фитонциды- это вещества растительного происхождения, обладающие свойством убивать или тормозить рост микроорганизмов. Фитонциды являются биологически активными веществами, которые растения выделяют для собственной защиты от бактерий, грибов и насекомых. [1]

Рекордсменами по выделению фитонцидов являются голосеменные растения. Так например, 1 га сосны и ели выделяют в сутки 20 г летучих фитонцидов.

Фитонциды с успехом используют для лечения и профилактики многих заболеваний (фитонцидотерапия), они способствуют повышению иммунитета и усиливают восстановительные процессы в тканях. А также являются эффективными биологическими антисептиками. Многие санатории располагаются в сосновых борах, например «Сосновый бор» в Боровом Акмолинской области. [4]

В связи с этим, изучив дополнительную литературу по данному вопросу, мы решили на территории школы выращивать хвойные растения. Нами посажено 10 елей и 3 сосны на пришкольном учебно-опытном участке.

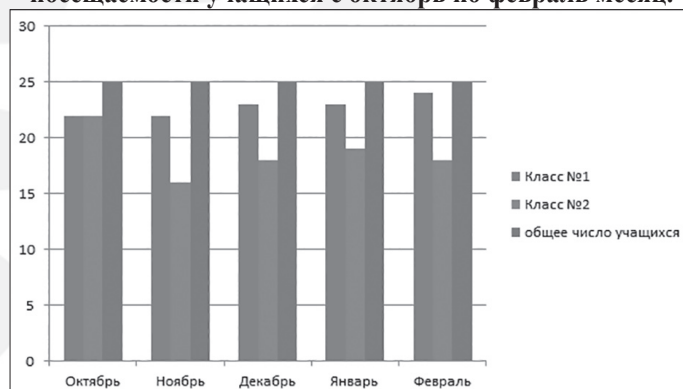
С целью доказательства «оздоравливающих» свойств вытяжки хвойных растений, в октябре 2022 года в период наибольшей вероятности среди школьников заболеть простудой, нами была выдвинута идея, как оздоровить воздух в кабинетах начальных классов. Выбор кабинетов был сделан неслучайно, т.к. учащиеся начальной школы закреплены за конкретным помещением, где проводят большую часть учебного времени, что даёт нам вероятность получить более точный результат.

Эксперимент проводился в двух параллельных классах начальной школы, которые обучаются по кабинетной системе. В одном классе (в дальнейшем «класс №1») были поставлены по чашки с ватой пропитанной хвоей, которые обновлялись, каждые четыре дня, в другом классе («класс №2») мы не расставляли чашки с маслом хвои.

В течение пяти месяцев мы наблюдали за посещаемостью в данных классах, данные выводы мы сделали по результатам справок от учащихся. Свой эксперимент мы начали проводить с октября месяца. Осеннее время считается самым высоким по заболеваемости острых респираторных болезней.

В результате нашего исследования, мы пришли к выводу, что в классе там, где было, эфирное масло в чашках Петри количество детей болевших ОРВИ заболеванием было в два раза меньше. Таким образом, наша гипотеза подтвердилась. Для того, чтобы сохранить воздух чистым, а здоровье более крепким, необходимо сохранять и восстанавливать хвойные леса. И если каждый из нас посадит хотя бы одно дерево, то он внесет огромный вклад в пользу природы и здоровья людей.

Диаграмма 1. Сравнительная диаграмма посещаемости учащихся с октября по февраль месяц.

Литература.

1. Блинкин С.А., Рудницкая Т.В. Фитонциды вокруг нас. М., 1981. - 185 с.
2. Головкин Б. Н., Редевская Р. Н. и др. Биологически активные вещества растительного происхождения. В 3 томах – М.: Наука, 2001. – 1т.- 350 с. 2т.- 764 с. 3 т. 250 с.;
3. Николаевский В.В, Еременко А.В. Биологическая активность; эфирных масел. – М.: Медицина, 1999. – 220с.;
4. Токин Б.П. Целебные яды растений. Повесть о фитонцидах.- Л., Лениздат, 1966.287 с.

ДАУЛЕНОВА
Жанаргүл Талғатқызы
№40 ЖОББМ-нің химия
пәнінің мұғалімі,
Орал қ., БҚО

Қазақстанның жыл құсы

Аңдатпа

Бұл мақалада биыл Қазақстанда жыл құсы ретінде таңдалған маубас үкі және оның жалпы сипаттамасы мен ерекшеліктері, сыртқы түрі мен тіршілік ету ортасы, өмір сүруі мен қоректенуі туралы айтылады.

Аннотация

В данной статье рассматривается сова сплюшка, которая была выбрана в этом году в Казахстане птицей года. Даны общие характеристики и особенности, внешний вид и среда обитания, образ жизни и питание птицы.

Кілт сөздері: маубас үкі, ұя салу, жұмыртқа

Маубас үкі - Қазақстанның жыл құсы аталды (сурет 1). Жыл сайынғы науқанды ҚБСҚ (қазақстандық биоәртүрлілікті сақтау қауымдастығы) және Қазақстанның құстарды қорғау одағы өткізеді.

Кішкентай үкі, тұрқы ұзақ қарға тәрізді. Түсі теңбіл-сұрғылт. Ол үкілерден қорқыныш пен қоқилану кезінде айқын көрінетін «кұлақтарының» болуымен ерекшеленеді. Әдетте олардың «кұлақтары» жатыңқы және көп көрінбейді. Аяқтарының саусақтары қауырсынды емес, дақтар мен бойлық жолақтардан басқа көлденең жолақты өрнек бар. Көздері сары. Сұрдан басқа, қызғылт-сұр құстар (қызғылт морфа) және аралық түсі барлары да кездеседі. - Түсті де, өлшемді де - жыныстық диморфизм де жоқ. Балапандар тамыз-қазан айларына дейін ересектерден балапандық қауырсындарының сақталуымен ерекшеленеді, содан кейін бірінші ересек қауырсынына ауысады. Олар-

ды анықтауға арналған байланыс белгілері: барлық қайталама ұшу қауырсындарының шамамен бірдей тозуы (ересектерде олар бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені олар әр уақытта ауысады). Салмағы 60-135 г, ұзындығы 19-20, қанаты 14.0-16.5, ауқымы 50-54 см. Аталықтарының жұптасу

(сурет 1)

әні ұйықтаймын, ұйықтаймын...» немесе дәлірек айтсақ - «теев, теев...» деген сәл мұнды ысқырық, 2-3 секунд немесе одан да көп уақыт бірнеше рет қайталаанады. Аналықтары да шырқай алады. Аталығы мен аналығы қосарланып, тіпті екі көрші аталықтар да бірге қосылып шырқайды. Олар түнде немесе күндіз азырақ көбіне ымыртта шырқайды. Оңтүстік Қазақстанның бірқатар жерлерінде, Қазақстанның шығысы, оңтүстік-шығысы мен оңтүстігінің таулары мен іргелес жазықтарында ұя салады. Көп ұя салатын қоныс аударатын құс. Ол жапырақты, аралас және қарағайлы ормандарда, тоғайларда, жазықтағы орман аралдарында; тауларда тек жапырақты ормандардың төменгі белдеуінде (алма, өрік, көктерек, қарағаш); шөлді жайылмалы ормандарда; бақтарда, ескі орман белдеулерінде, қалалар мен ауылдарда тіршілік етеді. Көктемде сәуірдің басынан мамырға дейін ұшып келеді, көші-қон маусымның басында аяқталады.

Жеке жұп болып ұя салады. Ұяларын ағаштардың қуыстарына, құс ұяларына (көбінесе бұрынғы иелерін қуып жібереді), сауысқанның және басқа құстардың ескі ұяларында, жерден 2-8 м биіктікте орналасады; сазды жартастардың қуыстарына немесе тастардың арасына ұяны сирек салады; бір ерекшелігі маубас үкі жұқа бұтақтардан ұя салады (мойын тәрізді). сәуірден маусымның аяғына дейін 3-6 жұмыртқа салады. Жұмыртқа салғаннан кейін де қайта ұя салу жиі кездеседі. Алматыда аталықтардың жұптасу әнін шілде айының басына дейін естуге болады. Негізінен, аналық алғашқы жұмыртқа салынған күннен бастап 25 күн ішінде балапандарын басып шығарады, аталығы да көмектеседі. Ата-аналардың екеуі де шілдеден тамыздың аяғына дейін балапандарының қанаттары қатайып ұшқанша тамақтандырады. Күзгі жылы жаққа қайту тамыз айының басында басталады. Чокпак асуы арқылы құстардың көпшілігі қыркүйектің бірінші онкүндігінде және қазанның бірінші жартысында ұшады, құстардың соңы қазан айының соңында ұшып кетеді. 2020 жылдың мамыр айында Алматы

тұрғындары осы құстардың түнгі ән айту уақыты мен орнын көрсете отырып, маубас үкілерді есепке алуға 450-ге жуық тұрғындар қатысты. Алматы сияқты үлкен қалалар үшін бұл өте жақсы көрсеткіш, өйткені үкі - зиянды жәндіктерді жоятын пайдалы құстар. Маубас үкілер - бұл жай ғана сүйкімді тіршілік иелері, олардың әнімен көктем мен жаздың түндері ерекше сүйкімді болады.

«Жыл құсы» науқаны бірқатар елдерде құстарға және оларды сақтау мәселелеріне қоғамның назарын аудару мақсатында өтіп жатыр. Бұл, мысалы, Жаңа Зеландияда өте танымал, онда елдің барлық азаматтары жыл құсын таңдай алады. Қазақстанда акция 2006 жылдан бері өткізіліп келеді, ал дауыс беруге ҚБСА (Қазақстан биолуантүрлілікті сақтау ассоциациясы) мүшелері қатысады.

Жыл құсы Қазақстанда 19-шы рет таңдалып отыр. Олар төмендегідей болды:

- 2006 - Кретчатка – Тарғақ – Sociable Lapwing
- 2007 – Деревенская ласточка – Қыстау қарлығашы - Barn Swallow
- 2008 – Тырна – Журавль - Crane
- 2009 - Қара бозторғай – Черный жаворонок – Black Lark
- 2010 – Қараторғай – Обыкновенный скворец – Common Starling
- 2011 – Сарыбауыр шымшық – Большая синица – Great Tit
- 2012 - Дала қыраны – Степной орел - Steppe Eagle
- 2013 – Шиқылдақ қаз – Пискулька – Lesser White – fronted Goose
- 2014 – Ақбас үйрек – Савка – White-headed Duck
- 2015 – Орақтұмсық – Серпоклюв - Ibisbill
- 2016 - Үй торғайы – Домовый воробей – House Sparrow
- 2017 – Үкі – Обыкновенный филин – Eurasian Eagle - Owl
- 2018 - Үлкен тоқылдақ – Большой пестрый дятел – Great Spotted Woodpecker
- 2019 – Дуадақ – Дрофа – Great Bustard
- 2020 – Ителгі – Обыкновенный балобан – Saker Falcon
- 2021 – Бірқазан – Пеликан - Pelican
- 2022 – Кәдімгі бұлбұл – Обыкновенный

2021 жылғы Әлем құстарының анықтамалығы. ХТҚО-ы жойылып бара жатқан түрлердің Қызыл тізімі. 2023-1 нұсқасы

соловей – Thrush Nightingale

2023 - Көк құс – Синяя птица – Blue Whistling Thrush

Жануарлардың халықаралық классификациясында маубас жапалақ түрі ең аз алаңдаушылық тудыратын түрлерге жатады және бұл түрдің жойылу қаупі жоқ (сурет 2). Үкінің көбеюін сақтау үшін жасанды ұялар салып ұйымдастыруға болады. Жас ағаштар өсіп тұрған жерден құстарға қоныстану үшін қуысы бар ескі ағаштарды табу қиын. Әрине, қорықтар мен су қорғау аймақтарында ұйымдастыруға болады. Қалалардағы саябақтар мен жасыл аймақтарда орналастыруды ұйымдастыру шараларының барлығы тек осы түрдің ғана емес, басқа да құстардың көбеюін сақтауға және көбейтуге көмектеседі.

Маубас жапалақ үкілер - жыртқыш болғанына қарамастан өте сүйкімді құстар. Тамақтану пен өмір сүру жағдайында олар қарапайым, сондықтан оларды көбінесе үй жануарлары ретінде ұстағанды ұнатады.

Бұл құстар тек күндізгі тыныштықты және жеке кеңістікті қажет етеді. Үй үкілері ұзақ өмір сүреді және өмір бойы иесіне шынайы берілген сенімді құс болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Gavrilov E. I., Gavrilov A. E. «The Birds of Kazakhstan». Almaty, 2005.
2. Э.И.Гаврилов. «Фауна и распространение птиц Казахстана». Алматы, 1999.
3. В.К.Рябицев. «Птицы Урала, Приуралья и Западной Сибири». Екатеринбург. Изд-во Уральского университета, 2000.
4. <https://tabigat.media/news/Ptica-goda-2024-splyushka>
5. <https://kz.birds.watch/v2/taxon.php?s=307&l=ru>
6. <https://mail.kz/ru/news/kz-news/sova-splyushka-stala-pticej-goda-v-kazahstane>
7. <https://wildfauna.ru/splyushka/#Популяция%20и%20статус%20вида>

ПАНФИЛОВ
Петр Николаевич
педагог исследователь ГЭН,
магистр ФКС, ПДО ОЦДЮТиЭ
г. Уральск, ЗКО

Скандинавская ходьба, как средство воспитания ЗОЖ на уроках физической культуры в школе

МАЗУРЕНКО
Виталий Вячеславович
заведующий отделом спорта
ОЦДЮТиЭ
г. Уральск, ЗКО

Аннотация

В основе данной работы лежит исследование и обработка статей и материалов об оздоровлении организма детей. Выбор темы продиктован необходимостью привлечения подрастающего поколения к здоровому образу жизни путем применения простейших средств и методов оздоровления организма, с использованием здоровые сберегающих технологий.

Аңдатпа

Бұл мақала балалардың организмін сауықтыруға қатысты зерттеу материалдарына негізделген. Тақырыпты таңдау денсаулықты сақтайтын технологияларды қолдана отырып, денені сауықтырудың қарапайым құралдары мен әдістерін қолдану арқылы жас ұрпақты салауатты өмір салтына баулу қажеттілігінен туындағаны айтылады.

Ключевые слова: Закаливание, организм, здоровье.

Физическое воспитание в общеобразовательной школе или гимназии является частью общей культуры личности, средством гуманистического воспитания учащихся, формирования здорового образа жизни.

В Республике Казахстан отмечается высокий уровень заболеваемости среди детей и подростков, свыше 2 миллионов состоит на диспансерном учете по тем или иным заболеваниям. Это дети с серьезной патологией органов дыхания, пищеварения, эндокринной и мочевой системы, с близорукостью и болезнями двигательного аппарата.

По данным Всемирной организации здравоохранения, здоровье граждан только на 8-10% зависит от работы системы здравоохранения. Усилия государства по сохранению общественного здоровья должны возрастать по мере экономического и социального прогресса. В этой связи очень важно привлечь к охране здоровья самих граждан. А также школьников и детей в детсадах и яслях. С этой целью необходимо проводить больше всевозможных соревнований, спортивно-оздо-

ровительных мероприятий с целью увеличения времени активной деятельности.

Большое значение приобретают привитие умений и навыков нетрадиционных средств оздоровления учащихся. Необходимо включить в систему оздоровления

- занятия на открытых площадках круглый год;
- закаливание холодной водой;
- природооздоровляющие технологии.

По данным Минздрава Республики Казахстан 40% учащихся курят, эпизодически употребляют алкоголь 39%, пробуют наркотические вещества 17% и число их растет с каждым днем. Эти показатели приобретают актуальную социальную значимость и требуют активной стратегии формирования здорового образа жизни школьников. Принято считать, что вопросами здоровья может заниматься только врач. Болезни возникают по-разному, одни врожденные другие приобретенные. Как избавиться от них, вот в чем вопрос. Ответы зачастую дает физическая культура, спорт, закаливание, воздушные и водные процедуры, а

также различные природооздоравливающие технологии в режиме дня школьника. Как известно, из данных Минздрава РК., продолжает снижаться уровень здоровья среди учащейся молодежи. Эта проблема коснулась и нашу школу ГЭН. По данным медицинского обследования за последние три года количество заболеваний растет. Количество освобожденных учащихся на 2022 год составило 137, а в 2023 освобожденных 129, отсюда СМГ в 2022 было 81, а в 2023 составило 53. Особенно страдает опорнодвигательный аппарат, органы дыхания, зрение. Все это заставляет учителей физкультуры и администрацию школы задуматься о формах и методах, способствующих восстановлению здоровья на уроках физкультуры в режиме дня школьника..

Нами была изучена вся имеющаяся в наличии литература по вопросу здоровье сохраняющих технологий: Араров З.Г., Анисов Г.А.1938г., Малахов 1997г, Дипак Чапра 2000г, Жан-Жак Руссо, Л.Н.Толстой, Поль Брег, Лиз Бурбо 2009г.

По высказыванием этих авторов данная проблема рассматривается под углом спец. мед. учреждений, фитнес клубов, с использованием различных методов и средств воздействия на человека. Так Дипак Чапра в своей книге «Твое здоровье в твоих руках» пишет: «Выйдя на уровень 1 час ходьбы. Ходить нужно каждый день или хотя бы через день в течение месяца» 2010г. с5. Французский философ Жан-Жак Руссо писал «Ходьба воодушевляет и оживляет мысли.

Ходьба - прекрасный способ снять нервное напряжение, отрицательные эмоции умственное утомление» 2005г.с 8. Книга Лиз Бурбо «Слушай свое тело»2009г.с 3. рассказывает о скандинавской ходьбе, как о методе сберегающим свое здоровье. А также ряд авторов: Марко Кантанев., Уильям Иткинсон 1989г.с 9, Свами Шивананда, Иогарадж, Борис Сахаров. Этой проблемой занимался Сэм Черч – директор профилактических медицинских исследований в Пеннингтонском биологическом центре в городе Батон-Руж, штат Луизиана, со-автор книги «Двигайся»(MOVE YOURSELF)2002. С 2,3, а также Джон Ричардсон с книгой «Никогда не говори. Что умрешь» 2008г. с17, Елена Мейш преподаватель факультета туризма и спорта СПбГИЭУ с практическим пособием «Скандинавская ходьба» 2008г. с18.

Эта методика хороша тем, что можно заниматься круглый год во дворе школы. И наша школа находится вблизи парковой зоны. Поэтому совмещение природных факторов и уроков физкультуры легло в основу методики оздоровления школьников.

Нами была разработана методика воздействия на организм школьника с целью оздоровления. Для этого учителя школы совместно с администрацией подготовили круг для тренировки школьников длиной около 200 метров.

Основная идея скандинавского шага была основана в Швеции и Финляндии для подготовки лыжников к основному лыжному сезону, и лыж-

ники начали заниматься этим шагом первыми. Затем эту методику перенесли в другие страны. Впоследствии эту ходьбу начали использовать в оздоровительных целях в начале в этих странах.

Поэтому мы взяли за методику скандинавскую ходьбу с палками. Что помогает оздоравливать весь организм в целом, а заодно и готовиться сборной команде школы к участию в городской Спартакиаде школьников. Цикл занятий не прерывается ни летом, ни зимой. Зимой мы катаемся на лыжах, а в бесснежье и летом занимаемся скандинавской ходьбой. С целью привлечения учащихся к оздоровлению и ЗОЖ было решено вначале каждого урока 10-15 минут в водно-подготовительной части заниматься скандинавским шагом. Для этого во всех классах были проведены лекции по ЗОЖ, в частности ходьбы скандинавским шагом. Скандинавская ходьба быстро осваивается учащимися и дает хороший результат при длительной работе над техникой исполнения.

Скандинавская ходьба

Это вид ходьбы с использованием специальных лыжных палок. Скандинавская ходьба сжигает гораздо больше калорий, чем обычная ходьба. Скандинавская ходьба дает большую нагрузку на руки, плечи и пресс за счет поворота туловища при толчке рукой палки. Скандинавская ходьба обладает всеми преимуществами аэробной (кислородной) нагрузки.

Что нас привлекает в Скандинавской ходьбе?

1. Простота.

Для освоения техники ходьбы достаточно небольшое количество занятий с учителем (5-6)

до 10. Быстро вырабатывается походка, регулируется автоматика дыхания, начинает исправляться осанка.

2. Эффективность.

Тренировка очень эффективна для закрепления навыков ходьбы на лыжах. Ходьба держит в тонусе мышцы нижних и верхних конечностей одновременно. В процессе занятия задействуются 90% мышц тела. Прогулка с лыжами сжигает до 40% больше калорий, чем обычная ходьба.

3. Доступность.

Скандинавской ходьбой можно заниматься всегда, т.е. в подготовительном периоде лыжной подготовки (сентябрь, октябрь, ноябрь), что особенно мы в своей школе и используем.

Скандинавская ходьба началась с 30-х годов для поддержания спортивной формы лыжников при отсутствии снега. Ряд медицинских исследований в 80-годах подтвердили положительное влияние на спортивную форму занимающихся. Но в СОШ-ГЭН есть не только любители лыжного спорта, но и достаточное количество учеников занимающихся в подготовительной и спец. мед. группах, что особенно актуально для школы.

Особенно следует уделить внимание палкам, их высоте.

Шаги начинаются с касания пятками земли, затем перекаат на носок. Далее включается техника рук лыжного спорта. С палками удобнее ходить как по равнине, так и по горной местности. Ходьба укрепляет мышцы позвоночника.

Ходьба является лекарством от гипертонии, остеохондроза, понижает холестерин в крови,

снимает стресс. Скандинавской ходьбой человек может заниматься в любом возрасте. Ритм хода определяется по формуле: 226-возраст в годах (женщины), мужчин: 220 минус возраст в годах. Контроль осуществлять по пульсу, чем реже пульс, тем больше может быть нагрузка. Заниматься нужно 1,5-5 часов в неделю, тогда будет эффект. Скандинавской ходьбой можно заниматься как одному, так и в группе. А это особенно важно для занимающихся в СМГ и подготовительной.

Медработник вел контроль над заболеваниями. Анализ показал, что произошел качественный сдвиг в сторону улучшения здоровья. И так освобожденных в 2022-134, 2023-129, СМГ 2022-81, 2023-53. Отмечено, что учащиеся стали отказываться от справок, и возвращались в свои группы для занятий физкультурой, что естественно служит показателем здоровья сохраняющей технологией.

Следует особо остановиться на учащихся, которые занимаются лыжным спортом. Во-первых, они служат примером для других учащихся. Во-вторых, они легко освоили технику передвижения. Реакция пульса у них на порядок ниже. Сказывается спортивная подготовка. Пульс в покое 60 ударов в минуту, после прохождения 1 круга 120 ударов в минуту. По объему они проходят 15-25 кругов. Причем работоспособность не снижается, ширина шага 65, частота шага остается постоянной 210. Оздоровление посредством оздоровительных сил природы – это большой резерв в развитии подрастающего поколения. Следует отметить, что учителя физкультуры неоднократно принимали участие в различных конференциях, как городских, так и республиканских, международных, проводимыми ЗКУ и ЗКГА. Учителями выпущен ряд научно – методических публикаций по природооздоровляющим технологиям в научно – методических журналах, как городских, так и республиканских.

Следует заметить, что при занятиях на уроках «Здоровья» скандинавским шагом, как правило, дает хороший психологический настрой учащихся. И это происходит потому, что, во-первых, простота исполнения. Во-вторых, приличная длительность ходьбы разгружает нервную систему. В – третьих, ученики видят конечный результат, это успешное выступление в соревнованиях и улучшение своего самочувствия. В – четвертых, если у ученика было по каким-то причинам стрессовое состояние, то, как правило, после прохождения 5 кругов все нормализовывалось, т.е. пульс приходил в норму, настроение улучшалось. Как показал опыт работы в течение 5 лет система

ЗОЖ и природооздоровляющие технологии оказывают положительное влияние на организм занимающихся, а так же наши взаимоотношения с природой и жизни в целом. Занимаясь природооздоровляющими технологиями, ученики узнают свои возможности, как моральные, так физические и духовные свои взаимоотношения с природой, свое место в ней.

Литература

1. Арапов З.Г., Анисов Г. А. Будьте здоровы – Казань: 1938г., с.27.
2. Кривенко С. Н.Твое здоровье в твоих руках - М.: Физкультура и спорт 1984г., с.12.
3. Тель Л. З. Истина здоровья - Астана 2002г., с.4.
4. Бажуков С.А. Здоровье детей - общая забота - М.: Физкультура и спорт 2001г., с.12.
5. Лиз Бурбо. Слушай свое тело - М. 2009г., с.3.
6. Динак Чапра. Твое здоровье в твоих руках – М. 2010г., с.5.
7. Черч Т. Двигается (Move Yourself) 2002г.,23.
8. Месник Н.Г. Гипертония. net - М 2004 г., с.9.
9. Майшева Е.Г. Nordic Walking - Санкт-Петербург 2008г., с.8.
10. Джон Ричардсон. Никогда не говори, что умрешь – М., 2009г., с.17.
11. Мейш Е.К. Скандинавская ходьба // Практическое пособие – М., 2008г., с.23.

КАЖГАЛИЕВА
Раймгуль Назымқызы
Шыңғырлау АБЖТЖЭО-ның
ҚББП-і, БҚО

«Тәуелсіз елім - Қазақстаным»

(5 – сынып оқушыларына
арналған ашық сабақ)

ШАКИТ
Аида Сәрсенқызы
Шыңғырлау АБЖТЖЭО-ның
ҚББП-і, БҚО

1. Ұйымдастыру кезеңі

Мақсаты: Қазақстан рәміздері туралы түсініктерін кеңейту. Мемлекеттік рәміздерді танып білуге деген қызығушылығын арттыру. Оқушыларды Отанды сүйуге тәрбиелеу, туған елін, жерін қорғау әрбір азаматтың міндеті екенін білгізу. Тәуелсіз Қазақстанның 32 жыл ішіндегі қол жеткен жетістіктерімен таныстыру.

Міндеттері: Балалардың сөздік қорын молайту, балаларға қазақ тілінде тақпақтар жаттату арқылы тілдерін дамыту, есте сақтау қабілеттерін жақсарту.

Сабақтың көрнекіліктері: Ту, Елтаңба, Әнұран, Қазақстанның картасы, карточкалар, туған жер туралы нақыл сөздер.

Техникалық құрал: мультимедиалық қондырғы.

2. Сабақтың барысы

Кіріспе сөз.

Мұғалім: Құрметті ұстаздар, оқушылар! Сіздерді еліміздің ең үлкен мерекесі Тәуелсіздік күнімен құттықтай отырып, бүгінгі тәуелсіздіктің 32 жылдығына арналған «Тәуелсіз елім – Қазақстаным» атты ашық сағатымызды бастаймыз.

Мұғалім: Тәрбие сағаты Қазақстан Республикасының тәуелсіздік мерекесіне арналады. 1991 жылы 16 желтоқсанда біздің еліміз өз алдына егемендік алып, тұңғыш президентімізді сайлап, тәуелсіз егеменді ел болдық. Әр мемлекеттің өзінің тілі, діні, рәміздері болады.

- Қане, бәріміз орнымыздан тұрып Әнұранды орындайық.

(Ән-ұран орындалады, балалар отырады)

Балалар бір – бірімен танысу мақсатында тренинг өткізіледі.

Мұғалім: Балалар Отан, туған ел туралы мағыналы мақал-мәтелдер айтайық:

1 оқушы:

Отан – елдің анасы

Ел – ердің анасы.

2 оқушы:

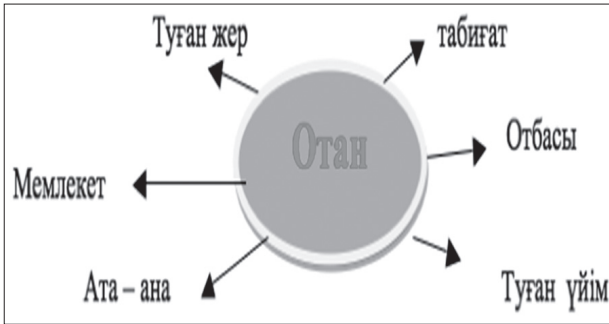
Отанды сүю отбасынан басталады.

3 оқушы:

Отансыз адам – армансыз бұлбұл.

(Мақал-мәтел айту жалғасады...)

Мұғалім: Жарайсындар, балалар. Біз, Қазақстанда тұрамыз, демек, Отанымыз – Тәуелсіз Қазақстан халқы. «Отан отбасынан басталады»

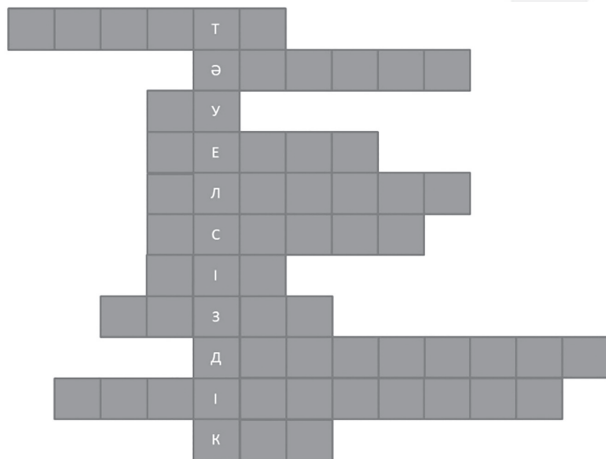
деген мақал бар. Сендер үлкен болып өскенде Отанымызды қорғайтын азамат боласыздар. Отан деген не? Қалай түсінесіңдер?

Оқушылар: Отан деген менің үйім, туған жерім.

Мұғалім: Менің жүрегім Отан деп соғады. Ендеше, топтастыру әдісін жүргізейік.

Мұғалім: Тарихы тереңде жатқан елдің жаңа заманда өз алдына қайта егеменді ел болған күні, жалпы бейнефильмге көз салсақ

Мұғалім: Тарихқа көз жүгіртсек, қазақ – нағыз батыр халық екенін мойындайсың. Жүгі нарда, қазаны теңде болып, көшіп-қонып өмір сүрген ата-бабаларымыз үш нәрсені бойтұмардай сақтап қадірлеген. Ол ел мен жер және ана тілі. Қандай халық болмасын осы үшеуінсіз егемен ел екенін дәлелдей алмайсың. Ендеше балалар ортаға шығайық «Тәуелсіздік» сөзіне сөзжұмбақ шешейік.

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасының үлкен мегаполисты қаласын ата?
2. Қазақстан Республикасының рәмізі
3. Қазақстан Республикасының рәмізі
4. Валюта
5. Қазақстан Республикасының рәмізі
6. Бас қала
7. Балқаш көлі алабындағы өзен және Жетісудағы ең ірі өзенді ата

8. Қазақстан халқы қандай ұлт?

9.....- зор байлық (Мақалды жалғастыр)

10. Қазақстан Республикасының рәмізі туымызда бейнеленген сурет

Ойын: «Сөздерді қазақ тілінде аудар» (допты бір балаға лақтырып орысшасын айтамыз, ол допты кері қайтарып қазақша аудармасын айтады, осылай барлық бала қазақша орысша аттарын атап шығады)

- Родина - Отан
- Семья - Отбасы
- Государство - Мемлекет
- Дружба - Достық
- Мать - Ана
- Флаг - Ту
- Жақсы - Хорошо
- Рахмет - Спасибо!

Тапсырманы дұрыс орындадыңдар. Жарайсындар!

3. Қорытынды сөз.

Мұғалім: Атыңнан айналайын, егеменді ел, Тәуелсіздік күнің туды, кенеле бер, Мерейің құтты болсын Тәуелсіздік, Ғасырдың тойы болып келе берер.

Мұғалім: Тәуелсіздік — ең басты құндылығымыз. Еліміздің тәуелсіздік алуы - халқымыздың тарихында жаңа дәуірдің бетін ашты, бүкіл қоғамдық өмірімізге жаңа леп, серпін ала келді. Барлығыңызды Тәуелсіздік мерекесімен құттықтай отырып ашық аспан, жүздеріңізге күлкі, зор қуаныш шаттық тілейміз. Тәуелсіздік күні еліміздің барлық азаматтары үшін орны ерекше мереке деп білеміз, себебі, осынау жүрекжарды қуанышқа толы күнді ата-бабаларымыз ғасырлар бойы армандап, күтумен өтті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Айтбайұлы Т. «Желтоқсан көтерілісі», Алматы, «Дәуір» баспасы, 2016.
2. «Ұлт теңдігі көтерілісі» бірінші кітабы, Алматы 2006 жыл.
3. <https://www.youtube.com/watch?v=84OXpJHv2tw>

Желтоқсан – тәуелсіздіктің бастауы (танымдық шара)

БЕКТЫБАЕВА
Самал Темиртаевна
«Атамекен» БЖТжЭО-ның
өлкетану бөлімінің меңгерушісі
Орал қ., БҚО

Мақсаты: өз Отанына адал, туған жерін құрметтей білетін, білімді, ұлтжанды, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Жүргізуші: Армысыздар құрметті қонақтар, ұстаздар, оқушылар! Бүгінгі «Атамекен» балалар-жасөспірімдер туризмі және экология орталығының ұйымдастыруымен өткізіліп отырған 16 желтоқсан Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күніне арналған «Желтоқсан - тәуелсіздіктің бастауы» атты танымдық шарамызға қош келдіңіздер!

Бүгінгі шарамызға қатысушы қонақтарымыз «Батыс - Желтоқсан» қоғамдық бірлестігінің мүшелері, желтоқсан ардагерлерімен таныстырып өтсек:

1. Дабаев Асқар Құмарұлы
2. Есетова Гүлнаш Макаровна

Алғашқы сөз кезегі «Атамекен» балалар-жасөспірімдер туризмі және экология орталығы директорының міндетін атқарушы Куркембаева Ақмарал Жолдыбайқызына беріледі.

Ән: «Казахстан – это яркий мир»

Орындайтын: Мирболатқызы Аяулым, Ақбаева Арай (Д.Нүрпейісова атындағы балалар музыка мектебі оқушылары)

Жүргізуші: 1986 жылғы желтоқсан оқиғасы туралы бейнефильмге назар аударайық

Баяндама тақырыбы: «Тәуелсіздік тірегіміз»

Тарихи-өлкетану үйірмесінің оқушысы Әйіп Таңшолпан

Күй «Адай». Орындайтын: Мырзабаев Бекжан

Жүргізуші: Қатысушы қонақтарға сөз беріледі.

Жүргізуші: Сөз Дабаев Асқар Құмарұлына беріледі.

- Мен, **Дабаев Асқар Құмарұлы** 1963 жылы 17 қарашада Тасқала ауданында дүниеге келдім. 1971 жылдан бастап Орал қаласында тұрамын. 1985-1988 жылдары Алматы қаласы құрылыс техникумында оқып жүрген кезімде желтоқсан оқиғасына қатыстым. 1986 жылы 17 желтоқсан күні шеру кезінде алаңда әскерилер басымнан күрекпен соғып, құлаған сәтімде үстімізден су құйып, көліктерге тиіп далаға алып кетіп, біздерді қинады. Оқудан шығарылдым, оқудан шығарылғандығым жөнінде кітабым бар. Мені 6 ай бойы тергеді. Азаптау кезінде басым жарылып, травматологиялық бөлімде басымды тіктірді. Бас миының зақымын алдым. Мені тепкілеу кезінде дене мүшелерім зақым алды. Қазір бауырым, бөтекелерім ауырып әлі күнге дейін денсаулығым жақсы емес. Қазіргі таңда Ақтау қаласында, мемлекеттік техникалық жағдайды бақылаушы (гостехнадзор) мамандығы бойынша еңбек етемін. Желтоқсан оқиғасынан кейін сырттай құрылыс, мұнайшы, заңгер мамандықтары бойынша білім алдым. Мемлекеттік жеңілдіктер алып отырмын. Елбасымыз Қ.Тоқаевтың медальдарымен марапатталдым. Қазір тәуелсіз мемлекетімізде барлық жағдайлар жасалған. Сіздерді жақсы білім алып, еңбек етіп, Отанын сүйетін ұлтжанды болуға шақырамын,- деп сөзін толғана аяқтады.

Жүргізуші: Сөз Есетова Гүлнаш Макаровнаға беріледі.

- Мен, **Есетова Гүлнаш Макаровна** 1968 жылы 12 сәуірде БҚО облысы, Жәнібек ауданы Свердлов ауылында дүниеге келдім. Ұлтым - қазақ. 1975 жылы БҚО, Бөкей Ордасы ауданы Хан Орда орта мектебінің табалдырығын аттап, 1985 жылы мектепті тәмамдап, Талдықорған қаласындағы заң техникумына оқуға түсіп, 1987 жылы аяқтадым. Еңбек жолымды Орда ауданының мемлекеттік нотариусы лауазымынан бастадым. Одан соң Орал қалалық сотының азаматтық істер жүргізу канцеляриясында, Батыс Қазақстан темір жол басқармасында заңгер консультант болып, ал 2013 жылдан бері жекелей нотариус болып қызмет атқарамын. Отбасымда жолдасым, екі қызым бар. Өзім желтоқсаншымын, яғни студент кезімде 1986 жылдың 20 қаңтарында 2-ші курс студентімін. Бір күн бұрын жатақханамызда студенттер бір-бірімізбен келісіп, ұйымдасып, Алматыда болып жатқан көтерілістерді қолдап, Мәскеудегі орталықтың Қазақстан Республикасы халқымен санаспай Ресейдің Ульянов облысы партия комитетінің 1-хатшысы Г.В.Колбинді ҚКӨК-нің 1-хатшысы етіп тағайындауына наразылығымызды көрсетіп (білдіріп) бейбіт шеруге шықтық. Бірақ орталық алаңға жеткізбей біздерді милиция, әскери солдаттар жабылып қоршап, ұстап машиналарға тиіп, Ішкі істер басқармаларына апарып қорқытып, зорлық-зомбылық көрсетіп, намысымызға тиіп қорлады. Бүгінгі шараға қатысушы оқушылар, сіздерді сабақтарыңызды жақсы оқып, сапалы білім алып, елін, жерін қорғайтын шын патриот болуға шақырамын. Аспанымыз ашық, көк туымыз желбіреп, Елбасымыз аман болып, Қазақстан Республикасы еліміз алға қарай өркендей берсін деп тілегімді білдіремін.

Ән: «Отан» орындайтын Есмұрат Аяқбаян

Жүргізуші: 1986 жылы 16 желтоқсанда таңертең, Алматыда жапшай толқу басталды. Жастар алаңға жинала бастады. Алаңда «Біз қазақ, ежелден еркіндік аңсаған», «Әрбір ұлтты өз көсемі басқарсын», «Тәуелсіздік керек» деген ұрандар айтылды. Алматы гарнизонын жауынгерлік дайындыққа келтіріп, көп күшпен алаңдағы жастарды қоршап алды. Алматыға әр аймақтардан әскердің арнайы бөлімдері жіберілді. Өз елінің тәуелсіздігін талап етіп, шеруге шыққан жастарға «Бұзақылар», «Ұлтшылдар», «Нашақорлар» деген кінә тағылды. Көптеген студент жастар түрмеге

қамалды, оқу орнынан шығарылды. Тәуелсіздік жолында Қайрат Рысқұлбеков, Ләззат Асанова, Ербол Сыпатаев, Сәбира тағы басқалары сияқты қазақ жастары желтоқсан оқиғасы кезінде қайсарлықпен ерлік көрсетіп құрбан болды. Сол жылдары жастарымыздың алаңға шыққан сәттері бойынша өз ойларыңызды бөлісіп отырсаңыздар?

Жүргізуші: Қатысушы қонақтарымызға сұрақтар қойып отырсақ?

1 оқушы: Алматы қаласында 1986 жылғы желтоқсан көтерілісі кезінде сіз оқып жүрген жоғары оқу орнынан шыққан студенттердің барлығы оқу орнын толықтай аяқтап тиісті мамандық бойынша дипломдарын ала алды ма?

2 оқушы: Жоғары оқу орнында сіздер оқып жүрген топтан желтоқсан көтерілісіне барлығы да шықты ма? Мұғалімдер көтеріліске шықпау жөнінде қандай тоқтату жұмыстарын жүргізді?

3 оқушы: Сіздің ойыңызша Тәуелсіздік жылдарын «Желтоқсан құрбандары» қандай деңгейде ескеріліп отыр? Өз ойларыңызды бөлісіп отырсаңыздар?

Жүргізуші: Алдарыңызда «Атамекен» орталығының әдеби-өлкетану үйірме оқушылары өлең шумақтарымен ортаға шақырамыз.

Мұрат Мархабат – «Тәуелсіздікке тәу ету»
Авторы: Ерлан Ахмет

Ерболат Айару – «Ерлікті көзбен көрген күн»
Авторы: Ақұштап Бақтыгереева

Аймауыт Інжу – «Тәуелсіздік»
Авторы: Қалқаман Сарин

Жүргізуші: Бүгін біз дербес ел болып, уығымызды қадап, шаңырағымызды көтеріп, ерікті еркін мемлекетімізді құрып, Қазақстан Республикасы атанып, көк байрақ туымызды желбіретіп әлемге әйгілі болуымыздың өзі - осы Тәуелсіздікке қол жеткізуіміздің арқасы. Олай болса, Тәуелсіздігімізді құрметтеп, қастерлей, қорғай білу әрбір азаматтың борышы деп білеміз.

Ән: «Атамекен». Орындайтын: Есмұрат Ақбаян

Жүргізуші: Тәуелсіздігіміздің 32 жылдығына арналған «Желтоқсан-Тәуелсіздіктің бастауы» атты мерекелік шарамыз өз мәресіне де келіп жетті. Тәуелсіздігіміздің тұғыры биік, халқымыздың еңсесі жоғары, егемендігіміз баянды болсын деп тілейік.

Жүргізуші: Келесі кездескенше сау саламатта болыңыздар!

Өлкеміздің тарихы

УСАГАЛИЕВА
Ақмарал Задашқызы
«Өркен» МББК-нің
Қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі,
педагог-сарапшы
Бәйтерек ауд., БҚО

Қысқа мерзімді жоспар

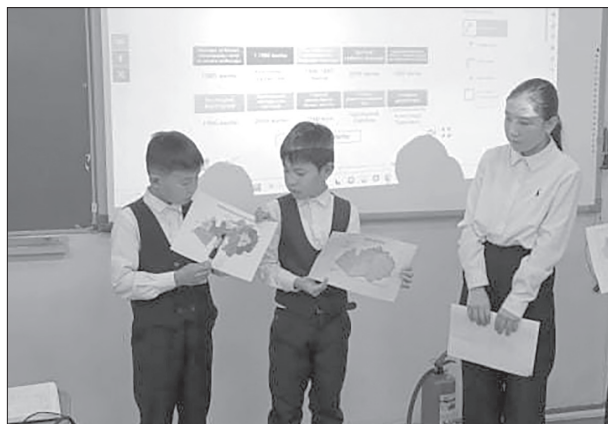
Бағыт Пән ҚБП аты-жөні Күні	Өлкетану «Жас таланттар» үйірмесі Усағалиева А.З. 19.12.2023 ж	
	Жалпы саны: 15	қатысқандар саны / қатыспағандар саны
Сабақтың тақырыбы	Өлкеміздің тарихы	
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары (оқу бағдарламасына сілтеме)	Туған өлкеміздің /Өркен ауылы/ тарихын насихаттау, туған жерге деген патриоттық сезімдерін ояту, қастерлеуге тәрбиелеу.	
Сабақтың мақсаты	Оқушылар өз өлкесінің тарихын тереңірек білуге бағыттау.	
Бағалау критерийі	Оқушы мақсатқа жеткенде: <ul style="list-style-type: none"> Өз өлкесінің тарихын айта алады; Топпен жұмыс істей алады Өз ойын ашық жеткізе алады 	
	Пәндік лексика және терминология <ul style="list-style-type: none"> Подхоз, болашақ 	
Құндылықтарды дарыту	Бінтымақтастық оқушылар оқытушымен бірге сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтайды Академиялық адалдық оқушылар өз жұмыстарын бағалау үшін бірыңғай критерий қалыптастырады Ашықтық топтардың, жұптардың жұмыстарын бағалау кезінде оқушылар ашық бағалайды Өмір бойы оқу Оқушылармен кері байланыс Құрмет Мұғалім мен оқушылар бір-біріне құрметпен қарайды.	
Пәнаралық байланыстар	География, информатика	

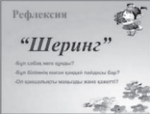

Сабақ барысы

Сабақтың жоспарланған кезеңдері	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Амандасу. 2. Психологиялық тренинг. «Алғыс айту». Оқушылар 3 алғыс айтады. 3. Топқа бөлу. «Бас бармақ», «От шашу», «Екі жұлдыз, бір ұсыныс», «Бағдаршам» 	<p>Мысалы: Ең алдымен, ата-анама алғыс айтамын. Бүгінгі күніме алғыс айтамын....</p> <p>Бағалау түрлері арқылы топқа бөлінеді.</p>		

<p>Сабақтың басы</p> <p>1-тапсырма. Жеке жұмыс. «Бақалар ойыны» платформасы арқылы «Мен-саған, сен-маған» әдісімен талқылауға арналған сұрақтар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ауылымыз қай жылы құрылған? 2. 1-подхоз директорлары кімдер болды? 3. 2-подхоз директоры кімдер болды? 4. Қай жылы екі подхоз біріктірілді? 5. 1982 жылы 1-подхозға алғаш рет кімдер көшіп келді? 6. 1985 жылы ауылда қандай оқиға орын алды? 7. Қай жылдары 2-подхоздың шаруашылық базалары салынды? 8. Степной шаруашылығында жүгері, судан шөбі өсірілген қанша шабындық жер болатын? 9. Степной шаруашылығында қанша қой, ірі қара, шошқа, тауық/үйрек өсірілді? 10. Степной ауылынан Өркен ауылы болып қай жылы ауысты? 11. Қай жылы «Достық» бағы ашылды? 12. Қай жылы ауылда көгілдір отын жүргізілді? 13. Ауылымызда биыл қандай жаңалықтар күтіп тұр? 14. Болашақта ауылымызға тағы да қандай жақсылықтар болғанын қалайсыңдар? 15. Ауылыңды несімен мақтан тұтасың? <p>Кері байланыс. Қолпаштау.</p> 		<ol style="list-style-type: none"> 1. 1982 жылы 2. Молдағалиев 1982-1985 ж Краснов Михаил Савельевич 1985 ж. Шабаев Виктор 1985 ж. Қарақұлов Серғазы 1985-1986 ж 3. Стекольников Александр Павлович 1982-1985 ж 4. 1986 жылы 5. Арсаханов Хамза 6. Ауылды су басып, каналдарды қазу ісі жолға қойылды. 7. 1986-1987 жылдары 8. 12 мың га 9. 1500-дай қой, 2 мыңдай ірі қара, 3 мыңдай шошқа, 20 мыңдай тауық/үйрек өсірілді. 10. 2010 жылы 11. 2018 жылы 12. 2010 жылы 	<p>«Жарайсыңдар!», «Сұрақтарға толық-тай жауап бердіңіздер»</p>	<p>АКТ «Бақалар ойыны» платформасы</p>
--	--	--	---	--

<p>Сабақтың ортасы</p>	<p>STEM бойынша тапсырмаларды орындау.</p> <p>S – «Еркін талқыла» әдісі арқылы ауылымыздың тарихын талқылап, картадан көрсетіңіздер.</p> <p>T – «Wordwall» платформасы арқылы ауыл тарихын сәйкестендіріңіздер.</p> <p>E – «Ойлан, бірік, бөліс!» берілген құралдардан (ермексаз, түрлі-түсті қағаздар, т.б.) болашақта ауылымызды өркендету мақсатында ауыл моделін жасаңыздар.</p> <p>M – «Сандар сыр шертеді» әдісі арқылы ауыл тарихынан сандық деректерді көрсетіңіздер.</p> <p>Кері байланыс. Мадақтау</p> <p>3-тапсырма. Жұппен жұмыс</p> <p>A – «Синквейн» әдісімен әр жұп бес жолды өлең құрастырыңыздар.</p> <p>Кері байланыс. Қолпаштау</p>	<p>Жаратылыстану</p> <p>Оқушылар ауылымыздың тарихын талқылап, картадан көрсетеді</p> <p>Инженеринг</p> <p>Берілген құралдардан (ермексаз, түрлі-түсті қағаздар, т.б.) болашақта ауылымызды өркендету мақсатында ауыл моделін жасайды</p> <p>Технология</p> <p>«Wordwall» платформасы арқылы ауыл тарихын сәйкестендіреді</p> <p>Математика</p> <p>«Сандар сыр шертеді» әдісі арқылы ауыл тарихынан сандық деректерді көрсетеді</p> <p>Әр жұп бес жолды өлең құрастырады</p>	<p>«Бас бармақ», «От шашу», «Екі жұлдыз, бір ұсыныс», «Бағдаршам»</p>	<p>Ноут-бук, «Word-wall» плат-формасы, ермек-саз, түрлі-түсті қағаз-дар, т.б.</p>
<p>Сабақтың соңы</p>	<p>Рефлексия. «Шеринг» әдісі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бұл сабақ неге құнды? 2. Бұл білімнің маған қандай пайдасы бар? 3. Ол қаншалықты маңызды және қажетті? 	<p>Оқушылар сабақтан алған әсерлерімен бөліседі.</p>		

ЧЕЛНОКОВА
Мария Михайловна
педагог-эксперт КГУ СЮТ
район Байтерек, ЗКО

Туристическое мероприятие «Вместе весело шагать» (для детей школьного возраста и родителей)

Цель: приобщение детей и их родителей к здоровому образу жизни и совместному семейному отдыху.

Задачи:

- организация здорового отдыха семьи;
- сплочение детей и их родителей;
- укрепление отношений между дополнительным образованием и семьей;
- прививать детям интерес к спортивному туризму;
- развивать ловкость, силу, подвижность, активность, смекалку, внимательность;
- воспитывать чувство коллективизма, доброжелательности.

Оборудование: музыкальная колонка, микрофон, костюм ростовой куклы-заяц, картинки смайликов, карты для спортивного ориентирования, грамоты, призы, кубок победителей.

Спортивное оборудование: туристическая веревка, карабины, 12 комплектов страховочной системы, носилки, каремат, спальный мешок, аптечка первой медицинской помощи, волчатник.

Площадка размечена волчатником. Дети и взрослые одеты в спортивную форму (с нагрудной эмблемой), под веселую музыку строятся по периметру.

Ход мероприятия

Ведущий 1:

- Здравствуйте, уважаемые Родители! Здравствуйте, дорогие ребята и гости нашего праздника! Мы собрались здесь, чтобы посоревноваться в силе, ловкости, скорости и выносливости. А еще мы собрались для того, чтобы поближе познакомиться и крепче подружиться друг с другом, посмотреть, что могут наши дети и что могут их родители.

Ведущий 2:

Посмотрите-ка, у нас
Здесь собрался целый класс.
Рядом папы, мамы.
Папы бросили диваны,
Мамы бросили кастрюли
И костюмы натянули!

Ведущий 1:

Все хотят соревноваться,
Пошутить и посмеяться.
Силу, ловкость показать,
И сноровку доказать!

Ведущий 2:

Этой встрече все мы рады,
Собрались не для награды,
Нам встречаться чаще нужно,
Чтобы жили мы все дружно!

Ведущий 1:

- Позвольте открыть наше мероприятие «Вместе весело шагать» И представить команды участников наших соревнований.

- Наши любимые ... папы – (делают шаг вперед)

- Вот они перед нами – слегка бодрые, местами подтянутые и даже в чем-то непобедимые, а в чем именно – мы узнаем позже (папы встают на свои места).

- Наши незаменимые... мамы – (делают шаг вперед)

- Они всегда в форме. Дают о себе знать постоянные тренировки: плита, бег по магазинам, прополка, стирка, уборка. И мы уверены, что сегодня именно они будут задавать тон своим командам (мамы делают шаг назад).

- И, наконец, очаровательные ... дети (дети делают шаг вперед)

- Это именно они еще с пеленок долгие годы закаляли постоянными тренировками и объединяли своих родителей в дружескую команду, ставя

перед собой все новые задачи: тяжело в учении, легко в бою.

Ведущий 1:

Дорогие участники, узнав, что на этой солнечной поляне буду проходить семейные туристические соревнования, к нам напросился в гости зайка, чтобы поприветствовать вас и пожелать всем удачи! (встречаем зайку аплодисментами)

Ведущий 2:

Наше туристическое соревнование пройдет в два этапа: эстафета и спортивное ориентирование.. Эстафета будет передаваться от родителей к детям и обратно, пока не закончатся все этапы, время останавливается по последнему участнику. Родители проходят 5 этапов, дети 4.

ВЕДУЩИЙ 1:

Команды готовы, и мы начинаем соревнования.

I этап «Параллельная переправа»

(начинают эстафету родители, бегут по разметки)

Переправа осуществляется по двум горизон-

тальным параллельным веревкам. Участник становится ногами на нижнюю (ходовую) веревку и держится руками за верхнюю (перильную) веревку. На веревке должен быть только один человек. С помощью уса самостраховки пристегивает карабин к верхним страховочным перилам. Движение по нижней веревке осуществляется боком приставными шагами, держась руками за верхнюю веревку

II этап «Бурелом» (Проходят дети)

Всем участникам необходимо преодолеть препятствие, созданное с помощью натянутых веревок вокруг деревьев. С помощью карабина на усе самостраховки участники встегиваются к ведущей веревке и осуществляют движение до конца этапа не отстегивая карабин, повторяя рисунок веревки.

III этап «Навесная переправа» (Проходят родители)

Участник, находясь в безопасной зоне пристёгивается усом самостраховки и поясным карабином к перилам, пристёжка производится в положение виса на локте и колене. Попеременно переставляя руки и ноги производится прохождения по перилам без потери самостраховки.

IV этап «Кочки» (Проходят дети)

Преодоление условного болота по кочкам. Этап оборудован контрольными линиями. Первый участник наводит кочки остальные участники проходят этап двигаясь по кочкам. Задача – пройти этап, ни разу не оступившись. Последний участник собирает все кочки.

V этап «Бурем» (Проходят взрослые)

Этап бурелом у взрослых более усложнен, правила прохождения остаются.

VI этап «Маятник»

Участникам необходимо преодолеть препятствия с помощью навесного сооружения – маятника (тарзанки) Данный этап преодолевается по воздуху, не касаясь земли.

VII этап «Медицина»

На этапе команда вытаскивает карточку с указанием вида травмы и имитирует оказание доврачебной помощи.

Перечень травм и ситуаций, когда требуется доврачебная помощь: порез, ссадина, ушиб, перелом локтевого сустава, тепловой или солнечный удар,

Оказание помощи демонстрируется на одном из участников команды. Материалы для оказания помощи – судейские. Транспортировка производится на носилках.

XIII этап «Паутинка»

Между деревьями или кустами делается коридор затянутой нитью, веревкой, так, чтобы получилась своеобразная «паутинка», через которую и надо пройти участникам не коснувшись ее. Этап проходится по одному участнику, при касании нити – возвращение в начало этапа.

IX этап «Гусеница»

На этапе «Гусеница» проверяется дружба и сплоченность команды. Участники выстраиваются друг за другом на две деревянные доски (лыжи), ноги первого участника находятся в петлях, остальные встегиваются карабинами в перильные веревки, поднимая перила над плечами. Задача команды шагать синхронно, продвигаясь с одной разметочной линии на другую.

Этап «Гусеница» последний, поэтому командам стоит собрать все свои силы и словно кометы лететь за линию финиша, на этом время эстафеты останавливается.

После прохождения командами туристической эстафеты идет подготовка к спортивному ориентированию. Команды отдыхают и набираются сил перед следующим этапом.

Спортивное ориентирование проходит в паре (ребенок+родитель). Младшие классы больше привлекает социальный и развлекательный аспекты ориентирования, чем его образовательная и познавательная стороны, но по мере взросления их отношение к ориентированию

может меняться. Поэтому в своем мероприятии мы использовали вместо чипов, картинки разных веселых смайликов, с которыми участникам нужно было сделать селфифото. Ориентирование проводится на полигоне с имеющейся картой. Время отсечки от одного участника до другого 30 секунд.

На этом мероприятие подходит к концу, подводятся итоги и награждения участников. Награждение: Семьи можно наградить по номинациям: “Самая сплоченная семья”; “Самая волевая семья”; “Самая быстрая, ловкая, умелая” и т.д.

Ведущий 2: Вот и подошло к концу наше туристическое мероприятие «Вместе весело шагать». Пусть активный отдых на природе, станет любимым занятием каждой семьи! Ведь туризм это отличное настроение, крепкое здоровье и радость от встречи с природой! Всем участникам желаем новых побед, здоровья, успеха, мирного неба и яркого солнца над головой!

Ведущий 1: Внимание! Для церемонии награждения всем командам построиться!

Награждение участников.

Звучит торжественная музыка.

Ведущий 2:

Всем спасибо за внимание,

За задор и звонкий смех.

За огонь соревнования,

За поражение, успех.

Вот настал момент прощанья,

Будет краткой наша речь.

Говорим всем – до свиданья,

До счастливых новых встреч!

(Под музыкальное сопровождения команды разъезжаются)

Методика и организация туристско-спортивных соревнований для детей первого года обучения

ДЖУМАГАЗИЕВ
Жасталап Амангельдиевич
педагог-мастер,
учитель физической культуры,
ПДО ОЦДЮТиЭ
г.Уральск, ЗКО

НЕТАЛИЕВА
Камшат Едрисовна
педагог-исследователь,
заведующий отделом туризма и
безопасности маршрутов
ОЦДЮТиЭ
г.Уральск, ЗКО

Цели и задачи соревнования:

- пропаганда здорового образа жизни, укрепление здоровья детей;
- популяризация туризма среди детей с ограниченными возможностями;
- вовлечение детей в активные занятия спортом и туризмом;
- укрепление сотрудничества между детьми с ограниченными возможностями.

Место и время проведения:

Соревнования проводились в спортивном зале СОШ №9, 25 ноября 2023 года.

Рис. 1

Рис. 2

Условия соревнования:

Соревнования проводятся по трём категориям:
1 – туристско-командная дистанция.
2 – спортивно-командная эстафета.
3 – Подъём и спуск по вертикальной верёвке – личная.

Победителем на командной туристско-спортивной дистанции считается команда, набравшая наибольшее количество очков.

Победителем на личной дистанции считается участник, который осуществит подъём и спуск по веревке за самое короткое время.

Участники эстафеты:

В эстафете принимают участие сборные команды кружков по туризму.

Состав команды: по шесть участников (4 мальчика + 2 девочки) одной команды.

Награждение победителей:

Команда, набравшая наибольшее количество очков, награждается грамотами и медалями.

Рис. 3

Форма: соревновательная.

Инвентарь: палатка, кочки из материала, обвязка со снаряжением, волейбольные мячи, гимнастическое бревно, туристские узлы, веревки, гимнастических маты

Наглядное пособие: штандарты, баннеры

I. Организационный момент.

Приглашаются участники соревнований.

Предоставляются слова для приветствия участников.

Знакомство с главной судейской коллегией.

II. Знакомство с этапами соревнований «ТУРИСТСКАЯ»:

1. Установка и снятие палатки (за каждый штраф 30 сек.)

Задача команды правильно установить и собрать 2-х местную палатку, стойки укладываются рядом.

штрафы:

- провисание конька
- общий перекося палатки
- складки на скатах, боковых стенках

2. Маятник

Этап проходит по одному, задача участника завязать на судейских перилах узел «восьмерка», стегнуть в него карабин с усом, и перепрыгнуть 4 метра «условного оврага» не задев вне линии ограничения.

Рис. 4

штрафы:

- заступ за контрольную линию этапа
- касание пола

3. Траверс склона по горизонтальным перилам с перестёжкой

Траверс состоит из судейских перил, разделенных узлами на несколько блоков. В каждом блоке может находиться 1 участник, задача участников передвигаться переключаясь усами от одного блока к другому

штрафы:

- двое на этапе
- неправильное положение рук относительно карабина
- заступ за контрольную линию

4. Прохождение условного болота по кочкам

Прохождение этапа по одному, количество кочек – 6 шт. Прохождение первой и последней обязательно. Остальные в произвольном порядке. Пока один участник не пройдет этап полностью, второй – не начинает.

штрафы:

- срыв одной или обеих ног с кочки

Рис. 5

- двое на этапе
- заступ за контрольную линию этапа
- неправильное последовательность прохождения

5. Вязка узлов.

Каждый участник вяжет один из предложенных узлов, названия которых написаны на судейских карточках. Перечень узлов: проводник одним концом, восьмерка, прямой, академический, схватывающий двойной, стремя. Все узлы вяжутся на судейской веревке.

штрафы:

- отсутствие контрольного узла
- неправильно завязанный узел
- не знание узла

6. Бег по бревну.

Каждый участник пробегает по бревну, соблюдая технику безопасности и правильную постановку ног на бревно. задача участников пройти этап, не упав с бревна.

штрафы:

- заступ за контрольную линию этапа
- двое на этапе
- неправильное последовательность прохождения

7. Виды костров

Участники строят из реек виды костра, которые говорит судья

штрафы:

- неправильный показ вида костра
- не знание вида костра

8. Перенос пострадавшего.

Двое участников при правильной постановке рук переносят пострадавшего через линию фишиша.

Рис. 6

Рис. 7

штрафы:

- неправильная постановка рук при переносе пострадавшего
- не знание приемов переноса пострадавшего
- помощь судьи.

После объяснения и показа дистанции команды, согласно жеребьевки, приглашаются к участию. По прохождению всех команд подводятся итоги, согласно протоколов.

III. Следующий вид состязаний «СПОРТИВНАЯ».

Перед началом идет объяснение этапов:

1. Бег первого участника с мячом в руке до линии, обратно без мяча, и бег второго участника без мяча, а обратно с мячом и т.д.
2. Передача мяча сверху в колонне
3. Передвижение с малым теннисным мячом и ракеткой в руке.
4. Передача мяча снизу
5. «Пингвины» - прыжки, зажав мяч между ног.
6. Прохождение дистанции ползком под волейбольной сеткой
7. Бег первого участника до скамейке, взяв 3 спички и обратно и так все участники.
8. «Мяч капитану»
9. Бег и прохождение участника в туннель и обратно бегом.
10. Перетягивание каната.

IV. Следующий вид состязаний «Подъем и спуск по вертикальным перилам»

Приглашаются участники соревнования для подъема на жумаре и спуску со спусковым устройством на время. Для необходимо использовать

Рис. 8

зажим жумар (для подъема вверх), а спусковое устройство «gгі-gгі» (для спуска вниз). Участники соревнования выполняют подъем и спуск по правилам техники горного туризма по судейским вертикальным перилам.

штрафы:

неправильная страховка

отсутствие рукавиц или перчатки

V. Подведение итогов занятия-соревнования по трем видам состязаний.

Для подведения итогов соревнования командам построиться в центре спортивного зала. Сегодня проигравших нет, есть просто лучшие из лучших. Пусть в каждом сердце дружбы свет, зажжёт поступков добрых лучик. Для подведения итогов слово предоставляется жюри, которое награждает участников мероприятия медалями и кубками в личном, командном и общекомандном зачете.

VI. Слово для подведения итогов мероприятия предоставляется организатору, главному судье соревнований: Всем спасибо за внимание. За задор и звонкий смех. За огонь соревнования, обеспечивший успех. Вот настал момент прощанья, будет краткой наша речь. Говорим всем: “До свиданья, До счастливых новых встреч!”

Рис. 9

**Общий протокол
итога проведения открытого мероприятия по туристско-спортивному соревнованию.**

№	Название команды	Дарьинская Основная школа	«Беркут» Областная специализированная школа интернат колледж	«Сокол» СОШ№9
	Название этапов полосы			
1	Туристская полоса (командная).	3	1	2
2	Спортивная полоса (командная).	3	2	1
3	Подъём и спуск по вертикальной переправе (личная).	2	3	1
Общие баллы очков		8	6	4
Общекомандное место		III	II	I

Халықаралық «Алтын компас 2023» жүлдесі үшін байқауы

Халықаралық «А.А.Остапец-Свешников атындағы балалар мен жасөспірімдер туризмі және өлкетану халықаралық академиясы» қоғамдық ұйымы «Алтын компас 2023» жүлдесі үшін халықаралық байқаудың лауреаттары мен жүлдегерлерін анықтады. Байқаудың «Оқу-әдістемелік құралдар» номинациясы бойынша ҚР құрметті геологы, БҚО «Сармат» жас геологтар құрамасының ғылыми жетекшісі Якименко Галина Алексеевна мен БҚО БЖТЖЭО-ғы экологиялық туризм бөлімінің меңгерушісі Гатауов Ниязбек Хамидоллиевичтің «Жас геологтар слетін өткізу» әдістемелік құралы Лауреат атанды.

Международный конкурс на приз «Золотой компас 2023»

МОО «Международной академией детско-юношеского туризма и краеведения им. А.А. Остапца-Свешникова» определила лауреатов и призеров международного конкурса на приз «Золотой компас 2023». В номинации «Учебно-методические пособия» лауреатами стали почетный геолог РК, научный руководитель сборной юных геологов ЗКО «Сармат» Якименко Галина Алексеевна и заведующий отделом экологического туризма Гатауов Ниязбек Хамидоллиевич за методическое пособие по проведению слета юных геологов.

**«ОРАЛ ӨНІРІНДЕ БАЛАЛАР ТУРИЗМІН
ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ҮШІН»
төсбелгісімен марапатталған әріптестергі
ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ!**

Ушенина Лариса Петровна
БҚОБЖТжЭО-ның
бас есепшісі

Мукашева Айгуль Батыргалиевна
БҚОБЖТжЭО директорының
оқу-тәрбие жұмысы жөніндегі
орынбасары

Неталиева Камшат Едирисовна
БҚОБЖТжЭО-ның туризм және қауіпсіз
маршруттар бөлімінің меңгерушісі, ҚББП-і

Петченко Светлана Викторовна
БҚОБЖТжЭО-ның ҚББП-і

«ЕВРАЗИЯ» - ДОСТЫҚ МЕКЕНІ»

ЭККУРСИЯСЫНА ШАҚЫРАМЫЗ!!!

Бір күндік бағдарлама

09.30 – дейін келу
10.00-10.30 – «Евразия» туристік кешеніне экскурсия
10.30-11.30 – Топтық сурет салу (тренинг)
12.00-13.00 – Спорттық-сауықтыру жарыстары
13.00-13.30 – Түскі ас
14.30-15.00 – Балалар туризмінің тарихы музейіне экскурсия
15.00-16.30 – Скалодромға өрмелеу
17.00 – шығарып салу

Екі күндік бағдарлама

1-күн

10.30 – дейін келу
11.00-12.30 – Балалар туризмінің тарихы музейіне экскурсия
13.00-14.00 – Түскі ас
14.00-15.00 – Облыстық тарихи-өлкетану музейіне экскурсия
16.00-16.30 – А.С.Пушкин музейіне экскурсия
16.30-17.30 – Е.Пугачев музей-үйіне экскурсия
18.00-18.30 – Кешкі ас
19.00-20.00 – Үстел ойындары (дойбы, шахмат, теннис)
20.00-21.00 – Би кеші
21.00 – Ұйқыға жату

2-күн

09.00-09.30 – Таңғы ас
09.30-10.30 – М.Мәметова атындағы мемориалдық музейіне экскурсия
11.00-12.00 – Табиғат және экология музейіне экскурсия
12.00-12.30 – Түскі ас
13.30-14.30 – Облыстық экологиялық-биологиялық орталығына саяхат
15.00-16.00 – Мәдениет және демалыс саябағына саяхат
17.00-17.30 – Кешкі ас
18.00-19.00 – Шығарып салу

Мекен-жайымыз: Орал қаласы, Исатай батыр көшесі 71/1, телефон: 8 (711 2) 52 59 42
Координатор: Айсаева Л.А. (экскурсовод) 8 776 918 8341